

КОЛИ ЗРОБЛЕНО УРОКИ

ЩІКАВА

ГРАМАТИКА

**Г. Р. ПЕРЕДРІЙ, Г. М. СМОЛЯНІНОВА,
Ф. А. НЕПІЙВОДА**

ЦІКАВА ГРАМАТИКА

**ВИДАВНИЦТВО «РАДЯНСЬКА ШКОЛА»
КИЇВ — 1967**

Книга призначена для учнів 5—6 класів. Зібрані в ній матеріали охоплюють фонетику і морфологію української мови. До книги включено різні ігри, загадки-жарти, кросворди, ребуси, шаради, вікторину та інші завдання.

Запропоновані авторами матеріали з цікавої граматики можуть використовуватися вчителями на уроках української мови, класними керівниками, піонервожатами.

ХАРКІВСЬКА КНИЖКОВА
ДРУКАРНЯ «КОМУНІСТ»

ЮНИЙ ЧИТАЧУ!

Багата і милозвучна українська мова. Нею передаються найтонші відтінки думок і почуттів. Слухаючи мову щодня в школі, дома, на вулиці, ти часто не вдумуєшся в її особливості, сприймаєш слова, як щось звичайне, само собою зрозуміле.

А тим часом мова — одне з чудес, створених людьми. Вона віддзеркалює душу народу, його історію. У нашій мові є чимало захоплюючого й дивовижного. Вслухайся в неї. Везліч на перший погляд буденних слів ховає в собі якусь таємницю. Кожне вживане нами слово має свою долю, свою історію.

А хіба менший інтерес являє собою звук людської мови або склад?

Збагнути таємницю мови, прочитати історію слів, а звідси і предметів та явищ, що ними вони позначаються, може тільки той, хто знає мову.

А щоб знати мову, глибоко розуміти висловлені думки, вправно користуватися дзвінком і гучним рідним словом, треба цікавитись ним, любовно вивчати й аналізувати кожне слово, словосполучення і речення, виховувати в собі інтерес до рідної мови, навчатись розуміти її красу. Необхідно працювати над словом на уроці, дома, у вільний час. Адже глибокі знання рідної мови, досконале володіння нею — одна з важливих ознак високої культури й освіченості людини.

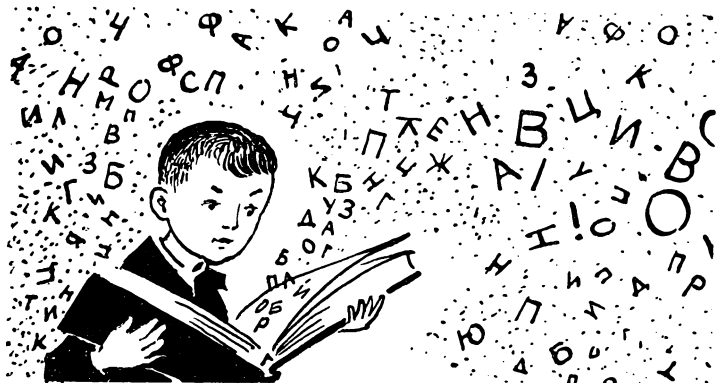
Під час відпочинку, на дозвіллі велике задоволення і користь дасть тобі, юний читачу, розв'язання завдань з цікавої граматики. Завдання і вправи, особливо словникові та стилістичні, як правило, пов'язані з глибоким аналізом слів і словосполучень. Це

привчає вникати в смисл і будову слів і речень, вдумливо й критично сприймати і вживати їх. Це поліпшує культуру мови, породжує навички самостійно аналізувати мовні факти, сприймати в усій повноті думки й почуття, що передаються відповідними мовними засобами. Вправи з цікавої граматики вдосконалюють логічне мислення, виховують кмітливість, допитливість, ініціативу, наполегливість.

Посібник «Цікава граматика» складений відповідно до програми з української мови для V—VI класів восьмирічної та середньої школи. Охоплює він два основних розділи — фонетику і морфологію. Завдання розміщені за темами в тій послідовності, в якій вивчається матеріал на уроках. Частину вправ, поданих у посібнику, можна виконувати за завданням учителя (ведучого) на заняттях, інші — на засіданні гуртка, під час мовних ранків і вечорів, на дозвіллі — після уроків і на перерві.

Заключний розділ посібника містить цікаві відомості про мови світу, замітки з історії окремих слів та граматичну вікторину. Ці матеріали призначені для використання на вечорах відпочинку, дитячих ранках, піонерських зборах.

Посібник охоплює різноманітні види роботи з цікавої граматики: ігри, шаради, доміно, лото, ребуси, кросворди, чайнворди, загадки та ін. На більшість завдань подано відповіді. Деякі з них являють собою зразок відповіді і можуть мати варіанти. Під час ігор, розгадування шарад, кросвордів, загадок повторюватиметься вивчений на уроках матеріал з граматики, поповнюватимуться знання з мови.

ФОНЕТИКА

Замініть звук

(Γρα)

Учасники гри одержують по одній картці з записаними на ній двома словами (всього виготовляється 4—5 варіантів таких карток).

Протягом умовленого часу (3—5 хв.) учні добирають і записують якнайбільше слів, що відрізняються від поданого на картці лише першим звуком (наприклад:

мити — шити, лити, пити, вити, бити, рити і т. д.).

Через 3—5 хв. ведучий називає слово, що було в картці, а учасники гри — кількість дібраних слів (а пізніше й самі слова).

Кожному учасникові гри записується стільки очок, скільки він добрав слів. Тому, хто записав найбільше слів на певний варіант, зараховується додатково два очка.

Потім роздають картки з іншими словами. Виграє той, хто після другого туру матиме найбільше очок.

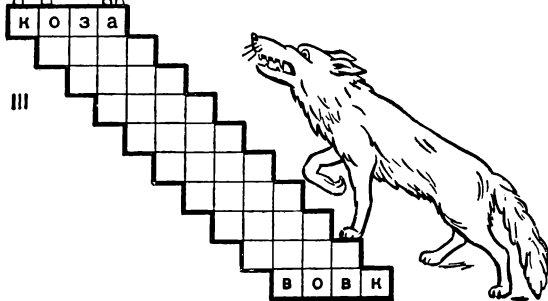
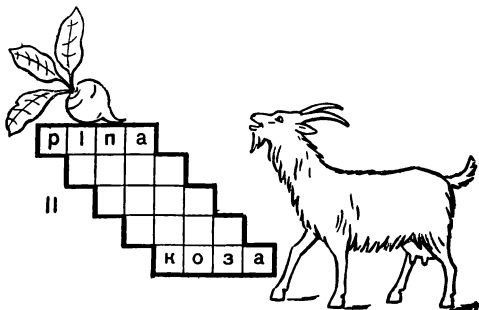
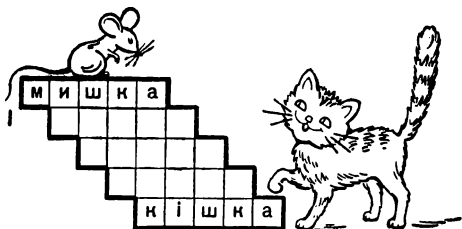
С л о в а д л я к а р т о к

1. Саша (Паша, Даша, Маша, каша, наша, ваша...).
2. Мила (сила, вила, шила, рила, жила, била, нила...).
3. Мак (рак, так, лак, бак, гак, Жак...).
4. Майка (лайка, байка, чайка, сайка, гайка...).
5. Лук (бук, гук, жук, сук...).
6. Рік (сік, вік, тік, лік, бік, пік...).
7. Пий (ший, лий, вий, мий, бий...).
8. Кама (мама, сама, гама, лама, рама...).
9. Ніл (піл, віл, діл, кіл...).
10. Роза (поза, коза, доза, лоза...).

Допоможіть

(Завдання-жарту)

Допоможіть дістатись кішці до мишки, козі до ріпи, вовку до кози. Для цього змінюйте в кожному наступному слові один звук так, щоб утворилось нове слово. Слова записуйте в горизонтальні ряди кліточок знизу вверх.

Утворіть нове слово

(Гра)

Ведучий називає або записує на дошці слово. Учасники гри, додаючи або віднімаючи на початку чи в кінці слова один звук (голосний або приголосний), утворюють слово з новим значенням. Виграє той, хто першим назве слово.

С л о в а д л я г р и

1. Лук, ленок, буря, міх, буква, їжа, база, пар, суд, кобза, лин, мак, лан, лак, резина. 2. Тире, коса, баштан, вжити, горе, окомір, опора, хорт, дзвін, отара, курок.

Відгадайте

(Гра)

Ведучий бере картку з написаним на ній словом (напр., *рік*) і пропонує учасникам гри відгадати це слово. Він вказує на те, з скількох звуків складається слово, як воно звучить, якщо змінити перший звук (*сік*) і другий звук (*рак*). Виграє той, хто першим відгадає слово.

М а т е р і а л д л я г р и

Рука (мука, ріка), лад (сад, лід), день (пень, дань), соло (коло, сало), мир (вир, мур), воля (доля, Валя) і т. д.

ГОЛОСНІ І ПРИГОЛОСНІ ЗВУКИ

Чиє слово довше!

(Гра)

Учасники гри по черзі називають слова. Кожне наступне слово повинно починатися на той же звук, що й попереднє, але мати на один звук більше. Наприклад: голосний *а* (*а, ар, ара, арка, аванс, ангіна, алгебра, аргумент, авторитет, асортимент* і под.), приголосний *в* (*в, ви, віл, ваза, вітка, ворона, водопад, вовкодав, водокачка, водопровід, відповідний, відмежований* і т. д.). Виграє той, хто назве найдовше слово, що починається на той або інший звук.

Завдання-жарти

1. Змінивши один приголосний звук на інший, перетворіть свійську тварину, що відзначається впертістю, в птаха. 2. Перегрупувавши приголосні звуки, замініть штучну водну магістраль частиною піонерського загону. 3. Змінивши один голосний звук на інший, перетворіть дику тварину-ссавця в птаха. 4. Перегрупувавши звуки, перетворіть невеликий ліс у птаха.

Слова-перевертні

Перегрупувавши голосні і приголосні звуки, утворіть нові слова від таких слів: *рис, літо, пілот, рамка, ікра, ручка, городи*.

Скоромовки

Вправи з скоромовками сприяють виробленню чіткої, виразної артикуляції, доброї дикції. Ці вправи можна проводити як гру. Ведучий зачитує скоромовку або пише її на таблиці. Кожний учасник гри тричі швидко повторює скоромовку; тим, хто ні разу не обмовиться, записують три очка.

1. Сів шпак на шпаківню, заспівав шпак пісню: «Так, як ти, не вмію я, ти не вміш так, як я». 2. Ходить перепел між полукипками з своїми перепеленятами. 3. Наша перепеличка, мала та невеличка, під полукипками розпідпадьомкалась. 4. Кипить окріп при Прокопові, як і при Прокописі. 5. На семеро саней по семеро в сани посідали сами. 6. Три дроворуби на трьох дворах дрова рубають. 7. Цить, не плач, спечем калач, медом помажем, тобі покажем, самі з'їмо, тобі не дамо. 8. Турок курить люльку, а курка клює крупку; не кури, турку, люльки, не клюй, курко, крупки.

Загадки-жарти

1. Чого немає у вола, а є в корови, кози, коня? 2. Що стоїть посеред Одеси? 3. Гора й долина. Що між ними? 4. Що посеред землі стоїть? 5. Чого немає в дині, а є в гарбузах і огірках? 6. Чого немає у воді, а є в морях, озерах, ріках? 7. Чим відрізняється кафе від к'офе?

Впишіть слова

Впишіть у квадрати слова, що складаються з чотирьох звуків, так, щоб їх можна було прочитати у вертикальному і горизонтальному напрямку.

I

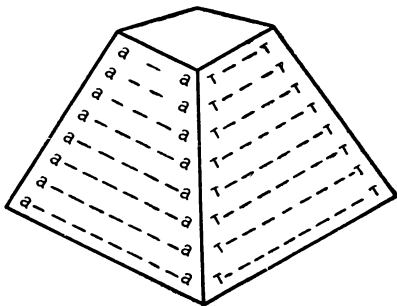
к	р	о	в
р			
о			
в			

II

р	у	к	а
у			
к			
а			

Піраміда

На двох гранях піраміди запишіть слова-іменники, замінивши рисочки буквами. На одній грані слова повинні починатися і закінчуватись голосним звуком *а*, на другій — приголосним *т*. У кожному наступному рядку слово повинно мати на одну букву більше, ніж у попередньому.

Складіть самі таку піраміду на звуки *о* і *ж*.

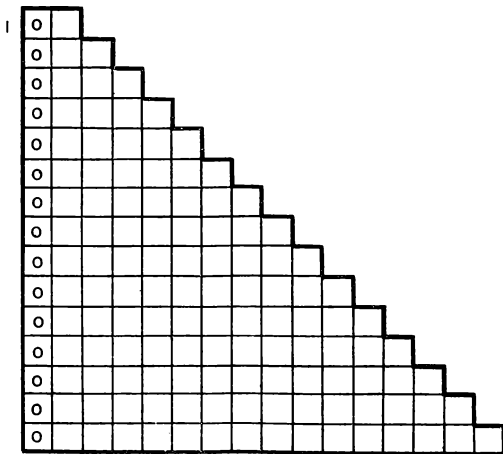
Складіть метаграми

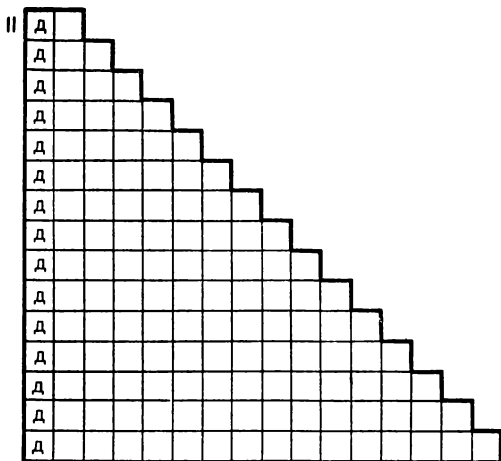
Метаграми — це загадки, в яких слова відгадуються шляхом заміни в них однієї букви іншою.

Складіть метаграми на слова: *куб — чуб, глід — слід, липа — лапа, квас — клас*.

Сходи

Впишіть слова у клітки цих сходів. Слова треба добирати такі, щоб у кожному наступному було на одну букву більше, ніж у попередньому слові. Усі слова в перших сходах повинні починатися голосним звуком *о*, в других — приголосним *д*.

Самостійно складіть такі ж сходи на звуки *а* і *п*.

Метаграми

1. Він у бурю, в хуртовину
виростає біля тину.
Коли ж букву замінити,—
можна буде в ньому жити.
2. Коли я з *д* — росту на гілці,
коли ж із *т* — пливу по річці.
3. З *и* я плаваю у морі,
з *і* — ловлю мишей в коморі.

Логогрифи

Л о г о г р и ф и — це загадки, за умовами яких з певного слова шляхом додавання, відкидання або вставки звука (чи складу) утворюється нове слово.

1. Люблять нас усі збирати
після дощика в ліску,
а як букву *з* відняти,
будем плавати в ставку.
2. Дроворуби його мають,
ним колоди розбивають;
якщо букву пропустити,
в річці слід його ловити.

УКРАЇНСЬКИЙ АЛФАВІТ

Запишіть в алфавітному порядку
(Гра-естафета)

Учасники гри поділені на 2—3 однакові за складом групи. Кожна група має картку з записаними на ній словами і аркуш паперу. Члени кожної групи передають один одному аркуш паперу і картку та виписують з неї по одному слову, ставлячи слова в алфавітному порядку. Перемагає та група, яка першою виконає завдання.

С л о в а д л я г р и

Тінь, яблуко, виноград, юннат, бригада, прапор, фаза, арка, цемент, гараж, шершень, наука, домна, робітник, учитель, сокіл, етажерка, жовтень, єдність, їжак, клас, орден, йод, зима, хлопець, чавун, медаль, людина, історія, щоденник.

Чи знаєте ви алфавіт!

(Гра)

Ведучий по черзі підходить до учасників гри і називає ту чи іншу букву. Учень, біля якого зупинився ведучий, продовжує алфавіт.

Той, хто правильно продовжує алфавіт, стає ведучим. Учень, який не зумів в алфавітному порядку назвати букви, виходить із гри. Перемагає учасник гри, який ні разу не помилився.

Гру можна ускладнити, пропонуючи називати букви алфавіту в зворотному порядку (наприклад: *и — зе, же, е, е і т. д.*).

Впишіть слова

I. Впишіть у вертикальні ряди кліточок слова, що означають назви людей за професією, в алфавітному порядку (так, щоб середнє слово починалося буквою *о*).

I

				о				
а	а	я	і		а	а	я	а
р	р	р	й	я	р	к	р	р
				р				

II. Впишіть у вертикальні ряди кліточок в алфавітному порядку іменники, що означають назви птахів.

II

				с
у	н	ч	а	л

Хто швидше!

(Гра)

Учасники гри записують до зошитів самостійно підібрані слова так, щоб другі або треті букви в них йшли в алфавітному порядку (наприклад: **п**алац, **зб**роя, **авт**омобіль і т. д.). Гру можна ускладнити, називаючи букви врозбивку (наприклад: **же** — **вж**иток, **аз**арт, **ти**ша). Виграє учень, який першим запише слова.

Знайдіть помилки

Учні одержали завдання записати в алфавітному порядку прізвища ряду видатних українських письменників та артистів.

Сашко записав ці прізвища в такій послідовності: П. А. Грабовський, М. К. Заньковецька, Іван Франко, І. П. Котляревський, Г. Ф. Квітка-Основ'яненко, М. Л. Кропивницький, М. М. Коцюбинський, О. Ю. Кобилянська, Леся Українка, Панас Мирний, І. К. Тобілевич (Карпенко-Карий), П. К. Тобілевич (Саксаганський), М. К. Тобілевич (Садовський), Т. Г. Шевченко.

Які помилки зробив Сашко? Знайдіть їх і правильно складіть список прізвищ.

Загадки і жарти

1. Якого звука немає в словах віршів Т. Г. Шевченка «Заповіт», «Якби ви знали, паничі...» Чим це пояснюється? 2. Який сполучник треба поставити між двома п'ятима буквами алфавіту, щоб утворити назву людини похилого віку? 3. Яке трискладове слово об'єднує 32 букви?

ЗВУКИ І БУКВИ

Хто більше!

(Гра)

Ведучий називає звук. Учасники гри повинні за певний час (3 хв.) записати якнайбільше слів, до складу яких входить цей звук. Для гри використовуються звуки *н*, *л*, *с*, *й*, *і*, *дз*, *дж*, *ф* і под. (напр.: *дз* — *дзвін*, *дзига*, *дзеркало* і т. д.). Переможцем виходить той, хто добрав найбільше слів з запропонованим звуком.

Можливий і такий варіант гри. Її учасники мають записати за певний час якнайбільше слів, що починаються трьома приголосними (*страх*, *справа*, *вправа*, *втрата* і т. п.).

Скільки звуків!

(Гра)

Кожному учасникові гри наперед зараховують п'ять очок. Ведучий зачитує слова, учні записують їх у три колонки: 1) слова, в яких звуків більше, ніж букв; 2) слова, в яких букв більше, ніж звуків; 3) слова, що мають однакову кількість букв і звуків. Потім учасники гри міняються зошитами і перевіряють записи. За кожен помилку знімається одно очко. Перемагає той, у кого після останнього туру залишиться найбільше очок.

Слова для гри

Ім'я, її, джміль, їсть, люди, льон, гедзь, п'ять, льох, армія, з'єднання, юний, б'ють, щиро, бджола.

Завдання

1. Не міняючи кількості букв, додайте до слів *іду*, *а*, *ар* один звук, щоб утворились нові слова.

2. Запишіть п'ять слів, у яких три звуки передаються п'ятьма буквами, та п'ять слів, у яких чотири звуки передаються трьома буквами.

3. Знайдіть звук, спільний для слів: а) юрист, м'яч, в'їзд, порт'єра, пір'я; б) атом, в'яз, змія, ява, теля; в) в'юн, ллють, луг, кенгуру, люди, б'ють.

4. Змінивши один звук, перетворіть рослину в комаху, що нагадує бджолу.

5. Із звуків слова *космонавт* утворіть якнайбільше слів.

6. Відкинувши один звук, перетворіть маленьку комаху в морського рака.

7. Знайдіть слова, які б мали такі значення при читанні:

з л і в а:

- а) листяне дерево
- б) гул голосів
- в) площа для сільсько-господарських робіт
- г) розряд речей за якістю
- д) злак
- е) синонім прислівника
тепер

с п р а в а:

- геометрична фігура
- чарівник
- домашня тварина
- канат
- молочний продукт
- синонім прислівника
тепер.

Ланцюжок

(Гра)

Ведучий називає слово. Учасники гри повинні протягом умовленого часу (2—3 хв.) записати якнайбільше слів так, щоб кожне наступне слово починалося двома звуками попереднього (*вітчизна — надія — ялина — намет — етажерка — карабін — інженер — ерудиція — явір* і под.). Виграє той, хто за цей час правильно напише найбільше таких слів.

Хто він?

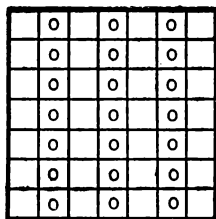
Із букв першої колонки утворіть прізвище видатного російського винахідника, із букв другої — назву його винаходу. Записавши ці слова колонками, впишіть між них букви так, щоб утворились слова з п'яти букв — іменники.

в	—	—	—	а
о	—	—	—	і
о	—	—	—	р
п	—	—	—	о
п	—	—	—	д

Назвіть ці слова

1. Слово-іменник з чотирьох букв, що означає великий водяний простір, а без першої букви — дієслово третьої особи однини на означення польових робіт. 2. Слово з чотирьох букв і звуків, що є синонімом до іменника *незалежність*. Без першого звука — коротке жіноче ім'я. 3. Комаха, що нагадує бджолу. Без першого злитого звука, позначуваного двома буквами, — метелик, гусінь якого є шкідником шерстяних речей. 4. Одне слово складається з трьох звуків,

позначених трьома буквами, і означає рух; друге слово складається з тих же трьох і ще одного звука, на письмі позначається трьома буквами і теж означає рух.

Впишіть слова

У горизонтальні рядки квадрата впишіть букви так, щоб можна було прочитати слова-іменники, до складу яких входять три звуки *о*.

ВЖИВАННЯ ВЕЛИКОЇ БУКВИ

Хто краще знає літературу!

(Гра)

Учасники гри поділені на дві або чотири групи. У кожної групи є капітан, що керує грою. Ведучий роздає групам аркушки паперу з записаними на них прізвищами 3—4 письменників (наприклад: *Марко Вовчок, Максим Горький, М. Рильський*). Учні мають записати відомі їм назви творів цих письменників.

Після того як усі групи закінчать роботу, капітани виходять до столу, читають записані назви і пояснюють їх правопис. За кожну назву зараховується одно очко. Якщо в запису допущена помилка, знімається два очка. Перемагає група, що набрала найбільше очок.

Друг Сашка, учень III класу Андрійко Невмійко, на час літніх канікул поїхав відпочивати у село. Незабаром він надіслав Сашкові листа.

У листі було написано:

«Любий Сашко! Пишу тобі з високої печі. Тут я живу в нашого доброго знайомого півня Миколи Панасовича. Село дуже гарне. За селом простяглися поля, є лісок, протікає прут. Я подружився з вовком Васильком. Він вчиться в п'ятому класі. У вовка є стріла. Ми плавали на ній на рибалку. Там так цікаво, що можна просидіти цілий день.

А вчора я з хлопцями пас коні і їздив верхи на стрілі. Дуже хотілося мені стрілою промчатись полем на коні.

З привітом Авдрій Невмійко».

Прочитав Сашко листа і стурбувався. Та коли показав його своїй старшій сестричці Олесі, та засміялась і заспокоїла брата.

Пояснить, що стривожило Сашка.

Запишіть правильно

(Гра)

Учасники гри одержують аркушки з завданням:

1. Країна.
2. Місто.
3. Письменник.
4. Художник.
5. Учений.
6. Кінокартина.
7. Твір.

Учні повинні за визначений час зробити по два записи до кожного слова. За правильні відповіді, яких немає в інших учасників гри, зараховується 5 очок, за інші — одно. Виграє той, хто набере найбільше очок.

Які це слова!

1. Додаючи до закритого складу *ріг* один відкритий склад, утворіть чотири різних за значенням слова (3 іменники та дієслово).

2. Слово — синонім прислівника *важко*. Складається воно з шести звуків і двох відкритих складів. Перший склад може вживатись як односкладове дієслово, другий — як іменник.

Завдання-жарт

У кожний горизонтальний рядок впишіть слово, що складається з семи звуків і двох складів. У кліточку можна вписувати лише одну букву або знак.

с					
с					
с					
с					
с					
с					

«Музикальні» слова

(Гра)

За певний час (3—5 хв.) учасники гри пригадують і записують якнайбільше слів, що мають склади — назви нот (до, ре, мі, фа, соль, ля, сі). Наприклад: *до-ля*, *по-мі-до-ри*, *пе-ре-до-вий*, *до-мі-но*, *фа-сад*, *сі-ре* і под.

Головоломки

Ходом коня прочитайте записані в кліточках загадки, слова яких розбиті на склади.

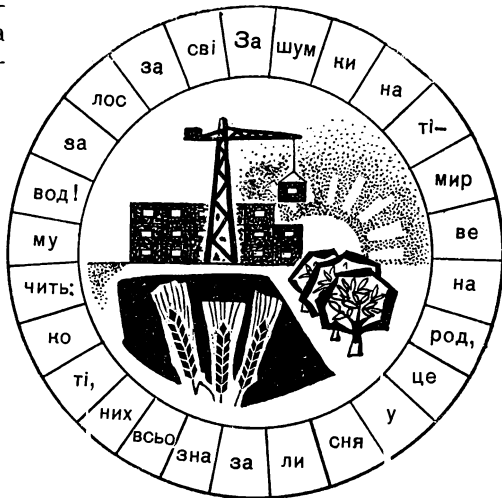
Відгадайте ці загадки.

I

ну	ний,	шов,	ний,	ша
чер	крізь	поч	лень	пі
че	знай	лю	ну	нень
зем	во	пур	шов.	

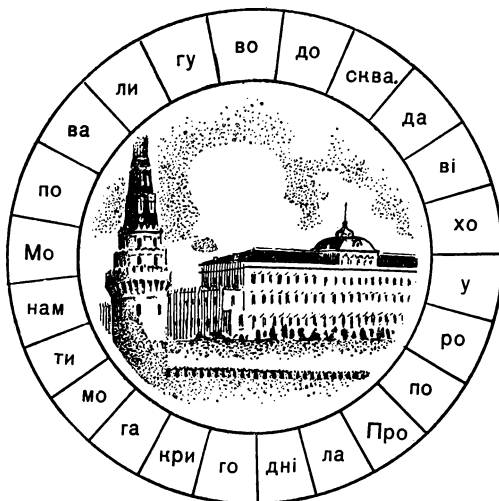
З'єднайте

1. У крузі записана поділена на склади строфа з відомого вірша М. Рильського. Прочитайте її за ходом годинникової стрілки, про-

не	не	хто	по	
є,	ле	чор	по	ня;
є.	на	той	не	ле,
	вмі	сі	сін	

склади

пускаючи щоразу однакову кількість складів. 2. Тим же способом прочитайте рядки з вірша М. Рильського, який вивчається в V класі.

НАГОЛОС

Загадки-складки

Відгадування таких загадок, де пропущено певне слово, сприяє запам'ятанню правильного наголосу в ньому.

1. Останній, тисячний був метр,
скінчився, врешті, ...
2. Для краю в нас — любов і радість,
до ворогів — свята ...
3. У кожного із нас бажання:
художнє слухати ...

Вимовляйте правильно

(Гра)

Кожний учасник гри одержує картки з кількома (5—10) словами. Учні по черзі читають вголос слова своєї картки. Неправильно прочитане слово виправляється учасниками гри і повторюється учнем кілька разів. Виграє той, хто правильно прочитає всі слова.

С л о в а д л я к а р т о к

Ім'я, дефіс, одинадцять, ознака, випадок, корисний, простий, завдання, читання, виразний, м'який, предмет, сантиметр, кілометр, квартал, інструмент, новий, черговий, розповідний, олень, статуя, дочка, літопис, рукопис, ненависть, видання, лише, вірші, діалог, поверх, гуртожиток, шофер, диспансер, монолог, завжди, адже, громадянин, буржуазія, демократія, договір, епілог, еретик, запитання, комбайнер, ненавидіти, пізнання, приятель, приятель, страйковий, темрява,

тиранія, урочистий, феномен, санітарія, хутро, цегляний, центнер, чисельник, знаменник, чарівний, черствий, чорнозем, порядковий.

А ви розумієте?

Одного разу Дмитрик написав оповідання і дав його Толі. Той почав читати вголос: «Колись в одній далекій країні на березі річки стояв великий замок. Його охороняли цілі полки. Воїни були мужні й хоробрі. Та їм часто завдавали турбот і муки тубільці.

Одного разу підпливли вороги в своїх пирогах зовсім близько. Почався бій, страшне пекло...».

— Нічого не розумію, — перервав читання Андрійко.

— Я такого не писав, — схопився Дмитрик.

А що думаєте про це ви?

Доберіть слова

До поданих слів підберіть відповідні слова.

П і д п о р я д к о в у ч і с л о в а: молоко, копито; атлас, атлас; віна, вина; подув, подув; брати, брати.

П і д п о р я д к о в а н і с л о в а: вітру, участь, парне, географічний, рідні, вітер, парне, блискучий, виноградні, тяжка.

ПРИГОЛОСНІ ЗВУКИ

Розрізняйте дзвінки і глухі

(Гра)

На столі лежать дві або й чотири картки з записаними на них буквами, що позначають приголосні звуки. Учасники гри поділені на дві групи. Від кожної виходить один або два представники і за вказівкою ведучого відбирають, показуючи картку учням, дзвінки приголосні. Якщо учень помиляється, інші учні

виправляють його. Група, представник якої швидше виконав завдання, одержує очко.

Після цього виходять по черзі інші члени групи і виконують наступні завдання: відібрати глухі приголосні, шиплячі, губні, злиті, підібрати пари дзвінких і глухих. Перемагає група, що набрала більше очок.

Допишіть слово

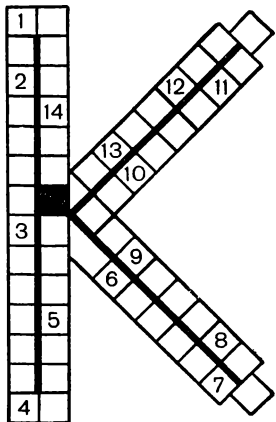
1. Додавши дзвінкий приголосний, утворіть нове слова від таких слів: *коса, рука, кора, гра, міль, уста* буква, він, вір, лун.

2. Додавши глухий приголосний, утворіть нові слова від слів: *чума, коза, буря, трава, гра, оса, мак, міх, лан, лава, робити, лід, порт.*

Чайнворд «Глухий к»

У цьому чайнворді всі слова починаються і закінчуються глухим приголосним *к*.

1. Повар на судні. 2. Узбецьке або таджицьке село. 3. Суцвіття злакових. 4. Воїн і мешканець Запорізької Січі. 5. Холодна зброя морського офіцера. 6. Еластичний матеріал, який перетворюють в резину. 7. Птах із родини воронових. 8. Частина ударного механізму вогнепальної зброї. 9. Птах — мешканець болотистої місцевості. 10. Артист, що грає комічні ролі. 11. Одна з вершин Голов-

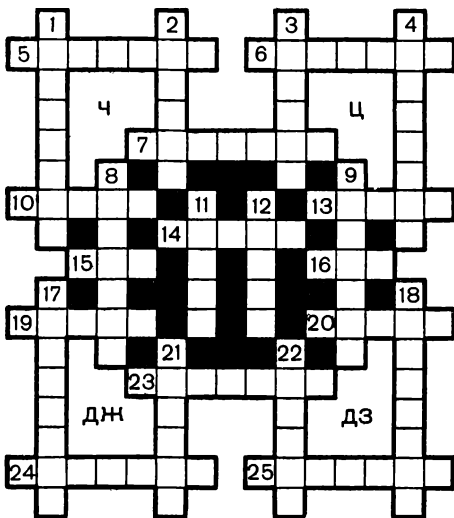
ного Кавказького хребта висотою в 5047 м. 12. Невеличке річкове судно або плоскодонний човен. 13. Закріпачений селянин. 14. Морський ластиногий ссавець, що живе на півночі і має цінне хутро.

Кросворд «Злиті звуки»

У цьому кросворді всі слова починаються злитими звуками **ч, ц, дж, дз**.

По горизонталі:

5. Стілець. 6. Частина тіла найпростіших тварин, що служить для руху. 7. Синонім до слова *людина*. 10. Безсоромна, груба людина. 13. Синонім до слова *фурункул*. 14. Синонім до слова *пастух*. 15. Їдкий дим. 16. Синонім до слова *пора*. 19. Птах із дрібних горобиних. 20. Представник народності індійського походження. 23. В'язана шерстяна або шовкова кофта без застібок. 24. Народний багатострунний музичний інструмент. 25. Птах з родини фазанових.

П о в е р т и к а л і:

1. Синонім до слів *лункий, гучний*. 2. Атмосферний вихор великих розмірів. 3. Вправний вершник, який може виконувати вправи на скаку. 4. Розпорядження, надіслане підлеглим організаціям. 8. Синонім до слова *інтересний*. 9. Синонім до слова *довгоногий*. 11. Невеликий посуд для пиття. 12. Птах, що живе поблизу води і живиться в основному рибою. 17. Виготовлений із цинку. 18. Коротка (чотирирядкова) народна пісня. 21. Комаха, що нагадує бджолу. 22. Представник народності, що живе в Карачаєво-Черкеській автономній області.

Шаради

№ п/п	1 частина	2 частина	3 частина	4 частина	Ціле слово
1	Назва букви, що позначає глухий приголосний.	Непарний дзвінкий приголосний.	Склад, що є в словах <i>танець, кантата</i> .	—	Назва посібника з географії.
2	Дзвінкий злитий звук, що позначається двома буквами.	Назва букви, що позначає непарний дзвінкий приголосний.	Назва букви, що позначає інший непарний дзвінкий приголосний.	Голосний звук.	Слово, що російською мовою перекладається <i>родник</i> .

№ п/п	1 частина	2 частина	3 частина	4 частина	Ціле слово
3	Дзвінкий губний приголосний.	Дієслово з значенням руху.	—	—	Частини дерева.
4	Дзвінкий шиплячий приголосний.	Вигук, яким виражається і страх, і радість.	—	—	Іменник, синонім до слова <i>страх</i> .
5	М'який злитий звук.	Назва великої ріки, що протікає в Азіатській частині СРСР.	—	—	Слово, що російською мовою перекладається <i>клев</i> .
6	Прийменник, який складається з дзвінкого приголосного та з голосного звука.	Два звуки, що позначаються однією буквою.	—	—	Опади.
7	Назва букви, що позначає два звуки.	Назва букви алфавіту на позначення губного звука.	М'який непарний дзвінкий звук.	—	Частина драбини.

Метаграми

1. З дзвінким усе я заливаю, з глухим на дереві зростаю.	2. З дзвінким листочки я скубу, з глухим же — зрізую траву.

ТВЕРДІ І М'ЯКІ ПРИГОЛОСНІ. ВЖИВАННЯ М'ЯКОГО ЗНАКА

М'які і тверді (Гра)

На переносній дошці записані слова. Учасники гри підбирають до них такі, що відрізняються лише м'якістю (в першому випадку) або твердістю (в другому випадку) одного й того ж звука. Виграє той, хто першим виконає це завдання.

Слова для гри

1. Кін, лук, раба, друк, повід. 2. Злізь, сюди, буря, зняти, синь.

Скільки м'яких приголосних? (Гра)

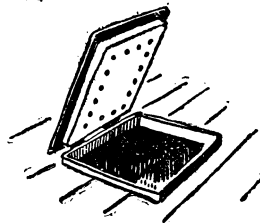
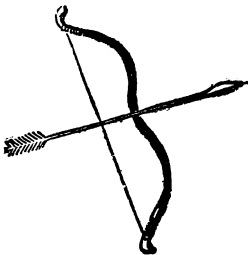
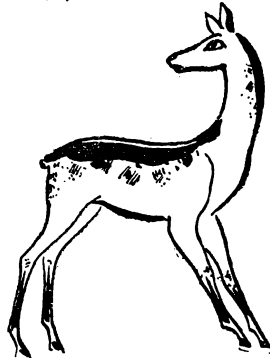
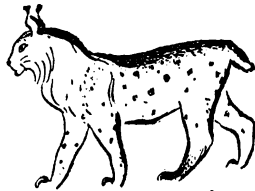
Ведучий читає загадку. Учасники гри повинні відгадати її і назвати кількість м'яких приголосних у відповіді. Кожна загадка повторюється двічі.

Зразки матеріалу для гри

1. Іде лісом — не шелестить, іде водою — не плюскотить. 2. Скатертина біла всю землю вкрила. 3. Живе — лежить, а вмере — побіжить. 4. Влітку ходить, бродить лісом. Все трощить важка нога. Взимку він, накрившись хмизом, у барлозі спить ляга.

Чим вони відрізняються!

Назвіть намальовані предмети. Чим відрізняються їх назви?

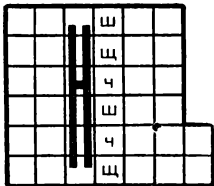
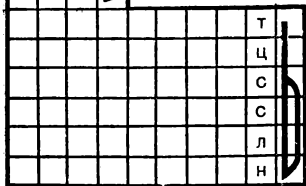
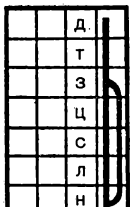
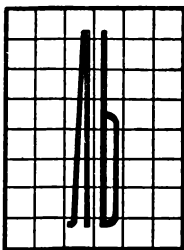

Знайдіть слова

1. Впишіть у кожний горизонтальний рядок слово, в якому після *л* пишеться *ь*.

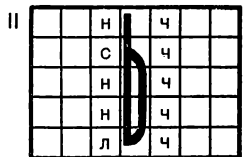
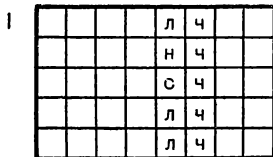
2. Заповніть горизонтальні ряди словами, в кінці яких пишеться м'який знак для позначення м'якості приголосних *д, т, з, ц, с, л, н*.

3. У горизонтальні ряди впишіть слова, в яких є сполучення *н* з шиплячими, що пишуться без *ь*.

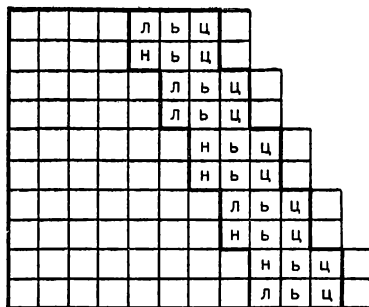
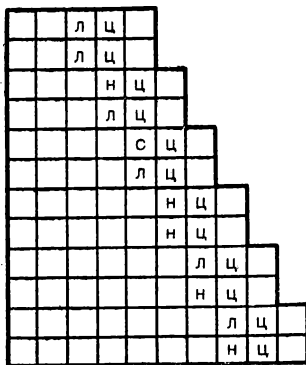
Впишіть слова

У горизонтальні ряди впишіть слова з сполученнями **-лч-, -нч-, -сч-** (у першому випадку) та сполученнями **-льч-, -ньч-, -сьч-** (у другому випадку).

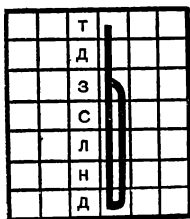

Східці

1. Заповніть східці іменниками жіночого роду в давальному відмінку однини так, щоб у них були сполучення **-нц-, -лц-, -сц-**, які походять від **-нк-, -лк-, -ск-** і пишуться без м'якого знака. У кожних двох наступних словах повинно бути на одну букву більше, ніж у попередньому.

2. Заповніть східці іменниками (здебільшого з відтінком пестливості) жіночого роду в давальному відмінку однини так, щоб у них були сполучення *-льц-*, *-нць-*, які походять з *-льк-*, *-нък-* і пишуться з м'яким знаком. У кожних двох наступних словах повинно бути на одну букву більше, ніж у попередньому.

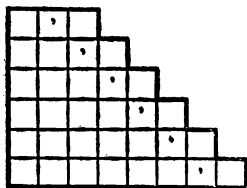
Відшукайте ці слова

У горизонтальні ряди фігури впишіть слова, в яких м'який знак вживається для позначення м'якості приголосного перед твердим приголосним.

АПОСТРОФ

Східці

У клітки впишіть слова, в яких після губних або *р* перед йотованою пишеться апостроф. У кожному наступному слові має бути на одну букву більше, ніж у попередньому.

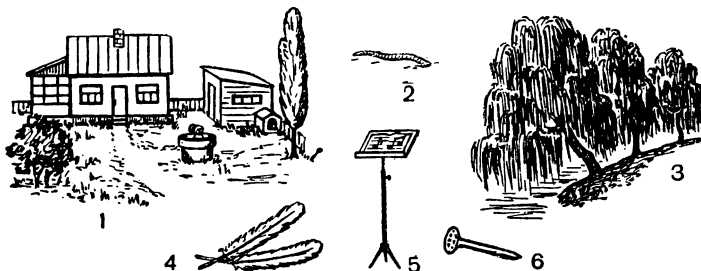
Утворіть слова

Перед вами ряд слів: *вити, риба, солома, бити, жирафа, полива, камінь, полова, їздити, верф, язичний, черви, їсти, повірити, єднатися, пити, соловей, корова, жаба, олово, дерево.*

Утворіть нові слова, в яких вживався б апостроф.

Подумайте

Дайте підпис до кожного з малюнків і скажіть, що характерне для написання цих слів.

Загадка-жарт

В якому слові є сім йотованих?

Подумайте

(Гра)

Кожному учасникові гри наперед записується 10 очок. Ведучий диктує слова, учні записують їх до своїх зошитів у три колонки: 1) з м'яким знаком, 2) з апострофом, 3) без м'якого знака і апострофа.

Записавши 10 слів, перевіряють записи, помінявшись запитаннями. За кожну помилку викреслюється одне очко. Проводиться 3—4 тури гри, після чого визначають переможця — учня, що зберіг найбільше очок.

Слова для гри

Риб'ячий, дьоготь, пам'ять, жираф'ячий, мадьяр, порт'єра, т'маний, дзвякнути, Вячеслав, кам'яний, буряний, сопілоньці, білчин, черв'як, полив'яний, ремінця, кільця, морквяний, пюре, верф'ю, з'ясувати, балці, ріжте, м'який, менше, без'язикий, б'є, роз'ів, гілці, ізмаїльський, цегельні, Харків, гірко, трьох'ярусний, мільярд, прем'єр, ад'ютант, монпансьє, між'гир'я, святковий.

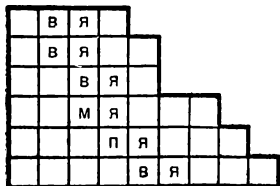
Ребус

Розшифрувавши ребус, ви прочитаєте народне запитання-жарт. Запишіть його і дайте відповідь.

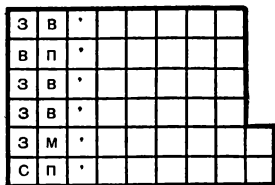

Впишіть слова

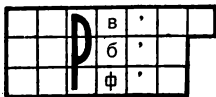
1. У горизонтальні ряди впишіть слова, в яких після **б, н, в, м, ф** перед **я, ю, є** не пишеться апостроф.

2. У горизонтальні ряди впишіть слова, в яких після приголосних **б, н, в, м, ф** перед **я, ю, є, ї** пишеться апостроф, незважаючи на те, що перед губним є ще один приголосний. У якому випадку це буває?

3. Доберіть і запишіть слова з поданими сполученнями та апострофом.

ВІДПОВІДІ НА ЗАВДАННЯ

(Стор. 6.) Допоможіть. (Завдання-жарту.) I. Кішка, кашка. шашка, шишка, мишка. II. Коза, коса, роса, ропа, ріпа. III. Вовк, Вона, вода, вада, ваза, фаза, фара, кара, кора, коза.

(Стор. 8.) Утворіть нове слово. (Гра.) 1. Лука, млинок, буряк, сміх, буквар, їжак, базар, пара, осуд, кобзар, клин, смак, улан, злак, дрезина. 2. Тир, оса, башта, жити, оре, комір, поря, хор, він, тара, урок.

(Стор. 9.) Завдання-жарту. 1. Осел — орел. 2. Канал — ланка. 3. Лань — лунь. 4. Лісок — сокіл.

(Стор. 9.) Слова-перевертні. 1. Сир. 2. Тіло. 3. Політ. 4. Марка. 5. Ріка. 6. Качур, курча. 7. Дороги.

(Стор. 10.) Загадки-жарту. 1. Приголосного звуку **к**. 2. **е**. 3. **й**. 4. **ж**. 5. **г**, **р**. 6. Звуку **р**. 7. Голосним звуком **а**.

(Стор. 11.) Впишіть слова. I. Кров, роса, осел, Валя. II. Рука, удар, кава, араб.

(Стор. 11.) Піраміда. Ара, арфа, атака, анкета, алгебра, антилопа, авіабомба, арифметика; торт, томат, трепет, танкіст, трафарет, транспорт, тракторист, темперамент.

(Стор. 12.) Сходи. I. Ом, око, обід, оазис, оздоба, оборона, ополонка, оранжерея, оголошення, організація, оздоровлення, обдарованість, основоположник, обґрунтованість, обороноздатність. II. До, дім, доля, домна, доміно, диктант, добробут, доповідач, димопровід, драматургія, догадливість, дісприкетник, доброякісність, дієвідмінювання, деревонасадження.

(Стор. 13.) Метаграми. 1. Замет — намет. 2. Плід — пліт. 3. Кит — кіт.

(Стор. 14.) Логогрифи. 1. Гриби — риби. 2. Клин — лин.

(Стор. 15.) Впишіть слова. Зразок відповіді: I. Кухар, лікар, муляр, носій, оленяр, пекар, рибак, скляр, токар. II. Нанду, орлан, павич, ракша, сокіл.

(Стор. 16.) Знайдіть помилки. Сашко зробив такі помилки: 1) в іменах і прізвищах Іван Франко, Леся Українка та Панас Мирний він врахував першу букву імені, а не прізвища; 2) записав підряд прізвища, які починаються буквою **к**, не врахувавши при цьому других і третіх букв; 3) не зважив на різні ініціали братів Тобілевичів.

(Стор. 16.) Загадки і жарти. 1. Звука *ф*, який вживається переважно в словах іншомовного походження. 2. Д-і-д. 3. Азбука.

(Стор. 17.) Скільки звуків? (Гра.) 1. Ім'я, її, армія, юний, щиро. 2. Джміль, льон, гедзь, льох, бджола. 3. Їсть, люди, п'ять, з'єднання, б'ють.

(Стор. 18.) Завдання. 1. Іду, я, яр. 2. Ллють, дзоб, гудзь, дзень, ссуть; ім'я, в'яз, куш, ява, шур. 3. Звуки: а) *й*, б) *а*, в) *у*. 4. Хміль — джміль. 5. Коса, сом, мак, скат, сват, авто, нота, смак та ін. 6. Комар — омар. 7. Бук, гам, тік, сорт, рис, зараз.

(Стор. 19.) Хто він? Попов — радіо. Пекар, отара, парад, овочі, вікно.

(Стор. 19.) Назвіть ці слова. 1. Море — оре. 2. Воля — Оля. 3. Джміль — міль. 4. Іду — їду.

(Стор. 20.) Впишіть слова. Зразок відповіді: водовоз, колосок, колобок, монолог, хоровод, поворот, молюток.

(Стор. 22.) Впишіть імена та прізвища письменників. 1. Тарас Шевченко. 2. Панас Мирний. 3. Леся Українка. 4. Іван Франко. 5. Василь Стефаник.

(Стор. 22.) Впишіть слова. 1. Стодвадцятишестирічний. 2. Стодвадцятишестилітній. 3. Стодвадцятишестиденний.

(Стор. 23.) Які це слова? 1. Пиріг, поріг, моріг, беріг. 2. Трудно.

(Стор. 23.) Завдання-жарт. 1. С з бок. 2. С з вож. 3. С з жеш. 4. С з май. 5. С з бай. 6. С з вай.

(Стор. 23.) Головоломка. I. Малелький, чепурненький, кризь землю пішов, червону шапочку знайшов. (Гриб.) II. Біле поле, чорне насіння; хто не вмів, той не посів. (Письмо.)

(Стор. 24.) З'єднайте склади.

1. За мир у всьому світі —	2. Проти ворога лихого
Це значить: за народ,	Подала нам допомогу.
За колоски наляті,	У криваві дні Москва.
За шум весняних вод!	

(Стор. 26.) Загадки-складки. 1. Кілометр. II. Ненависть. 3. Читання.

(Стор. 27.) Доберіть слова. Парне молоко, парне копито, географічний атлас, блискучий атлас, виноградні віна, тяжка вина, подув вітру, подув вітер, брати участь, рідні браті.

(Стор. 28.) Допишіть слово. 1. Косар, рукав, корал, грам (граб), джміль, густа, буквар, дзвін, звір, млин. 2. Чумак, козак, буряк, страва, грак, коса, смак, сміх, план, слава, пробити, плід, спорт.

(Стор. 28.) Чайнворд «Глухий к». 1. Кок. 2. Кишлак. 3. Колосок. 4. Козак. 5. Кортик. 6. Каучук. 7. Крук. 8. Курок. 9. Кулик. 10. Комік. 11. Казбек. 12. Каюк. 13. Кріпак. 14. Котик.

(Стор. 29.) Кросворд «Злиті звуки». По горизонталі: 5. Дзиглик. 6. Джгутик. 7. Чоловік. 10. Цинік. 13. Чиряк. 14. Чабан. 15. Чад. 16. Час. 19. Чижик. 20. Циган. 23. Джемпер. 24. Цимбали. 25. Цесарка. По вертикалі: 1. Дзвінкий. 2. Циклон. 3. Джигіт. 4. Циркуляр. 8. Цікавий. 9. Цибалий. 11. Чашка. 12. Чайка. 17. Цинковий. 18. Частушка. 21. Джміль. 22. Черкес.

(Стор. 30.) Шаради. 1. Ка-р-та. 2. Дж-ер-ел-о. 3. В-іти. 4. Ж-ах. 5. Дз-ь-об. 6. До-щ. 7. Ща-бе-ль.

(Стор. 32.) Метаграми. 1. Злива — слива. 2. Коза — коса.

(Стор. 32.) М'які і тверді. (Гра.) 1. Кінь, люк, ряба, дрюк, повідь. 2. Зліз, суди, бура, знати, син.

(Стор. 32.) Скільки м'яких приголосних? (Гра.) 1. Промінь — 2 м'яких. 2. Свіг — 2 м'яких. 3. Сніг — 2 м'яких. 4. Ведмідь — 3 м'яких приголосних.

(Стор. 33.) Чим вони відрізняються? Твердими і м'якими приголосними (рис — рись, лан — лань, лук — люк).

(Стор. 34.) Знайдіть слова. Зразок відповіді: 1. Пальма, пальто, сальто, кільце, дельта, гільза, сільце, полька. 2. Мідь, сіть, мазь, міць, рись, сіль, день, виразність, вихованець, догадатись, засміятись, вихователь, світлотінь. 3. Менший, банщик, кінчик, тонший, кінчати, панщина.

(Стор. 35.) Впишіть слова. Зразок відповіді: I. Наталчин, Маланчян, Парасчин, рибалчин, сопілчин. II. Маньчин, Васьчин, доньчин, неньчин, Гальчин.

(Стор. 35.) Східці. Зразок відповіді: 1. Білці, голці, киянці, спілці, Парасці, сопілці, хустинці, гребінці, перепілці, подолянці, комсомолці, громадянці. 2. Топольці, гітоньці, учительці, квасольці, черешеньці, калиноньці, правительці, дівчиноньці, перепілоньці, виховательці.

(Стор. 36.) Відшукайте ці слова. Зразок відповіді: батько, редька, низько, моська, вільно, ганьба, дядько.

(Стор. 36.) Східці. Зразок відповіді: в'с, ім'я, сім'я, хлоп'я, узгір'я, подвір'я.

(Стор. 36.) Утворіть слова. Зразок відповіді: в'ю, риб'ячий, солом'яний, б'ємо, жираф'ячий, полив'яний, кам'яний, полов'яний, з'їздити, верф'ю, без'язикий, черв'як, з'їсти, довір'я, об'єднатися, п'ю, солов'ю, коров'ячий, жаб'ячий, олов'яний, дерев'яний.

(Стор. 37.) Подумайте. У перших чотирьох назвах апостроф вживається, у 5 і 6 — не вживається.

(Стор. 37.) Загадка-жарт. Сім'я.

(Стор. 38.) Ребус. Сорок п'ят і сорок п'ят — скільки буде? (Вісімдесят.)

(Стор. 39.) Впишіть слова. 1. Цвях, свято, дзвяк, тьмяний, мавпячий, морквяний. 2. Зв'язати, вп'ятеро, зв'ялити, зв'янути, зм'якшити, сп'ястись. 3. Черв'як, верб'я, верф'ю.

МОРФОЛОГІЯ

БУДОВА СЛОВА

ОСНОВА І ЗАКІНЧЕННЯ

Назвіть слова

Доберіть слова з різними основами, але однаковим закінченням: а) прикметники, числівники та іменники у відповідній формі з закінченням *-ою* (золотою, шостою, ходою і под.); б) іменники, прикметники, числівники, займенники у відповідній формі з закінченням *-і* (землі, на коні, блакитні, перші, ті та ін.); в) імен-

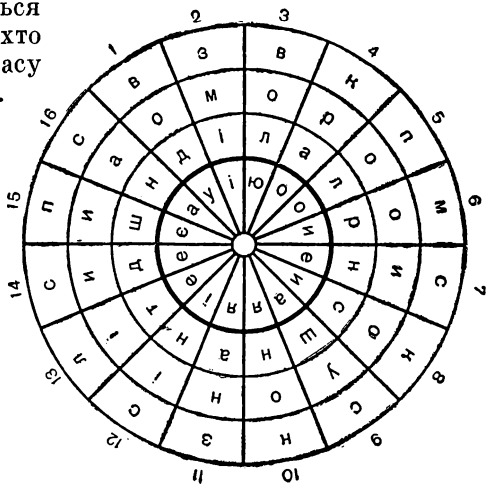
ники, дієслова, числівники, займенники, прикметники у певній формі з закінченням **-у** (*воду, дорогу, ходжу, таку, цінну* тощо).

Вертушка

(Гра)

Вертушка складається з великого і маленького кружечків, накладених один на одний так, що другий, внутрішній, виступає приблизно на 1—2 см. Кружечки розбиті на 16 секторів. На кожному секторі внутрішнього кружечка записано до центра закінчення слів, на другому кружечку — основи.

Поверніть другий кружечок так, щоб можна було по радіусу (до центра) прочитати 16 слів. Кожному учасникові гри дається 2 хв. Виграє той, хто протягом цього часу виконає завдання.

Ланцюжок

(Гра)

1. Учасники гри по черзі називають слова з чистою основою. При цьому кожне наступне слово має починатися звуком, яким закінчується попереднє слово. Наприклад:

дім — маг — гай — йод — день — ніч і т. д.

Учень, який не може назвати наступне слово з чистою основою, що починається відповідним звуком, вибуває з гри.

2. Учасники гри називають слова, що мають закінчення. Кожне наступне слово повинно починатися буквою, якою закінчується основа названого перед цим слова. Наприклад:

пиш-у — шин-а — ног-а — говор-иш — рубк-а і т. д.

Перемагає той, після якого ніхто не може назвати відповідного слова.

Загадки і завдання

1. Назвіть слова, які, без будь-якої зміни їх, в одних сполученнях мають закінчення, а в інших — не мають. 2. Назвіть п'ять дієслів, закінчення яких стоїть у середині слова. 3. Назвіть п'ять займенників з закінченням у середині слова. 4. Які три закінчення, що їх мають іменники в орудному відмінку однини, слід додати до основи *туш*, щоб утворити три іменники з різним значенням? 5. Назвіть п'ять слів, які не мають ніякого, навіть нульового, закінчення.

Будьте уважними (Гра)

Учасники гри (до 10 чоловік) сідають навколо столу, на якому стоїть скринька з картками. На кожній з них записане слово з закінченням або без нього. Учні по черзі виймають із скриньки картки. Взявши картку, учасник гри читає слово, називає в ньому закінчення або зауважує, що це слово з чистою основою чи не має закінчення. Після цього він кладе картку у скриньку з написом «Без закінчень», «З закінченнями» або «З чистою основою».

Учень, що помилився перший раз, відповідає на запитання: яка частина слова називається основою і яка — закінченням. Якщо він цього не може зробити, то вибуває з гри. Так само вибуває з гри той, хто помилився вдруге. Переможцем виходить учень, що ні разу не помилився.

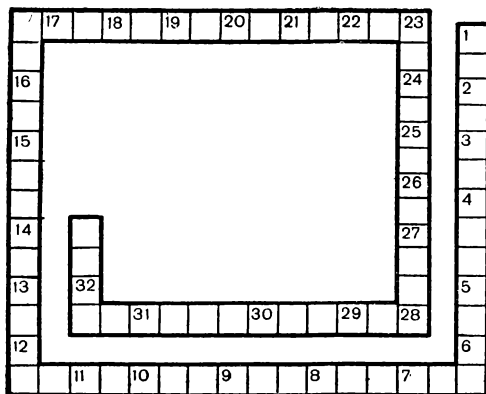
С л о в а д л я к а р т о к

З закінченням: партія, піонери, вітчизна, Дніпро, Шевченко, поле, знання, читання, ім'я, левенята, дно, листоноша, гаї, мати; безкраї, зелений, мужній, ми-нуле; другий, третя, п'яти, ста, вісім; всякий, якась, чийсь; читає, пишуть, працювали, споруджуєте, вчимося, купаюся, умивалась, гартувалась, спостерігаються і т. п. З чистою основою: піонер, день, книг, гай, про-водир, облич, подорож, верф, міць, кенгуру, кофе, таксі, кашне; зелен, Шевченків, сестрин; двадцять, п'ятсот, п'ять, один; читав, говорив, написав би і т. п. Без закінчень: працювати, учитись, вказуючи, дивля-чись; тихо, вгорі, по-нашому, по-радянському, по-піо-нерськи, ввічливо, досхочу, здавна і т. п.

Чайноворди

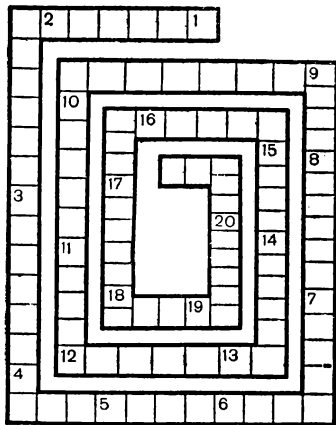
І. Усі слова в чайноворді — односкладові іменники з чистою основою. 1. Синонім до слова *хата*. 2. Продукт, який збирають бджоли. 3. Верхня частина будинку. 4. Приміщення для тварин. 5. Свійська велика рогата тварина. 6. Приміщення, збудоване з землі для збереження продуктів харчування. 7. Синонім до слова *талант*. 8. Драбина, по якій сходять з пароплава. 9. Сільськогосподарський інвентар для оранки. 10. Шовкова прозора тканина. 11. Дикий лісовий бик. 12. Граматичний термін, однозвучний з коренем у слові *споріднений*. 13. Листяне дерево. 14. Іменник, однозвучний з коренем у слові *забракований*. 15. Синонім до слова *мучитель*. 16. Міцний канат. 17. Річкова риба. 18. В'язка маса, що відкладається на дні річок, озер і ставків. 19. Рівнина, вкрита травою, квітами та

кущами. 20. Лісок. 21. Хімічний елемент, настойка якого використовується для дезінфекції ран. 22. Опади. 23. Шкідливий гризун. 24. Морська скеля. 25. Задній план картини. 26. Інструмент для різання. 27. Рі-

дина, що виробляється печінкою і виділяється в кишечник. 28. Квитанція про прийом грошей, видана касою магазину. 29. Величезна металева посудина для перевозки і розливання розтопленого металу. 30. Медичний інструмент для введення в організм ліків. 31. Метал. 32. Система умовних позначень.

II. Слова в цьому чайнворді не мають закінчень і складаються з двох і більше складів. 1. Заплічний мішок для речей. 2. Член КПРС. 3. Електроакустичний прилад, що використовується для зв'язку. 4. Синонім до слова *розпорядження*. 5. Сторона світу. 6. Синонім слова *достаток*. 7. Сільськогосподарська машина. 8. Пора доби. 9. Одна із радянських республік. 10. Трав'яниста рослина, рання квітка наших садів. 11. Піонерське привітання. 12. Представник середньо-азіатської національності. 13. Картотека книг, наявних у бібліотеці. 14. Однорічна рослина із бобових. 15. Синонім до слова *господар*. 16. Синонім до слова *палатка*. 17. Посудина для збереження їжі в гарячому стані. 18. Хижий птах. 19. Синонім до слова *госпіталь*. 20. Закрита площадка пасажирського залізничного вагона.

КОРІНЬ, СУФІКС, ПРЕФІКС

Назвіть останнє однокорінне слово

(Гра)

Ведучий зачитує слово (наприклад, *піч*). Учасники гри по черзі називають однокорінні слова (*пекти, печений, пекар, печиво* і т. д.). Виграє той, хто назве останнє однокорінне слово.

Назвіть однокорінні слова

(Гра)

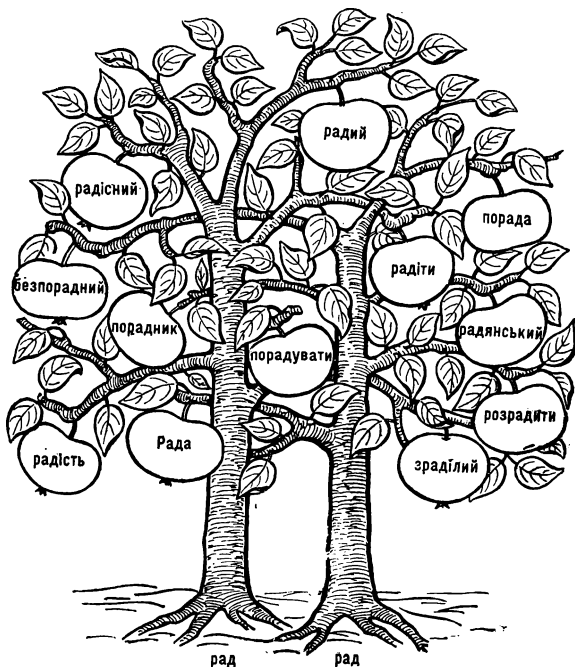
Кожному учасникові гри зараховується 5 очок і видається 3—4 картки з записаними на них словами, в яких виділені корені. Після цього ведучий псвільно зачитує ряд інших слів. Учень, в якого є однокорінне слово, піднявши картку, називає його. У того, хто помилився, викреслюють очко. Перемагає той, хто зберіг найбільшу кількість очок.

М а т е р і а л д л я г р и

Радити (радянський, нарада, порада, рада, поради-ти, радник, раджу). *Змога* (знеміг, вимога, домігся, перемога, допомога, можливо, можна). *Увага* (розвага, важливо, зневага, перевага, вага, важити, заважати, важко, повага). *Збірка* (брати, беру, збирав, вибір, вбрання, беручий, виборний, ввібрати). *Малий* (змалку, помалу, маленький, малюк, малюсінський, малеча, мало, малуватий, маля). *Малюнок* (мальовни-чий, малюеш, змальований, малювання, маляр, маляр-ський). *Підводний* (вода, водяний, наводнити, водянка, водянистий, підводний). *Підводити* (веду, воджу, на-водити, провід, зводити, виведуть, вводять) і под.

Зберіть плоди

Посадили колись люди близько один від другого два корені — *рад* і *рад*. Виросли з них дерева, посплітались вітами. І дали вони плоди — слова з різними значеннями. Зберіть плоди-слова з кожного дерева окремо.

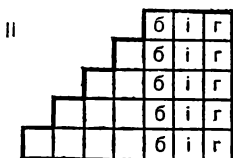
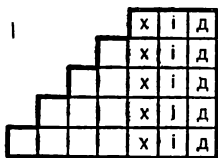
Розрізняйте корені

(Гра)

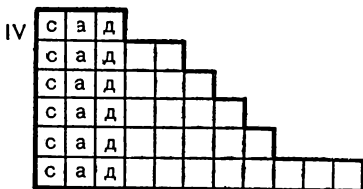
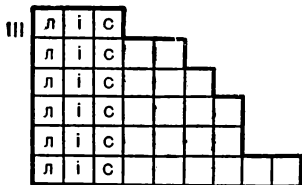
Ведучий називає два слова з однозвучними, але різними коренями (наприклад, *гора* — *горю*). Учасники гри повинні до кожного з них добрати і записати по три однокорінних слова (*гора* — *гірський*, *міжгір'я*, *горець*; *горю* — *горіння*, *погоріле*, *згарище*). Виграє учень, який першим правильно підбере слова, визначить корінь і смисловий зв'язок між названими словами.

Утворіть слова

Додаючи до записаного кореня префікси, утворіть слова з новим значенням.

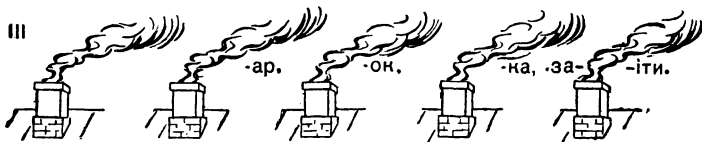

Додаючи до записаного кореня суфікси, утворіть слова з новим значенням або відтінком у значенні.

Прочитайте

Прочитайте слова, корінь яких записано малюнком.

Естафета «Правильно визначте корінь»

На столі стоять дві скриньки з картками, на яких записані слова, що являють собою три групи однокорінних слів (серед них і такі, що мають однозвучні, але різні корені). Учасники гри поділені на дві групи. Від кожної групи виходить по одному представнику, що мають якнайшвидше розкласти картки за групами однокорінних слів. Вийнявши картку, учень називає записане слово і ставить картку у відповідному місці на дошці або на полотні розрізної азбуки. Члени кожної групи мають право виправляти помилки свого

представника. Розклавши один набір карток, учень сідає. Його замінює інший учасник гри з тієї ж групи. Виграє група, яка першою правильно розкладе картки.

С л о в а д л я к а р т о к

I. 1. Ліг, ляжу, лежати, лігво, вилежуватись, ложбина. 2. Збуджений, будити, будильник, пробудження. 3. Будинок, будувати, відбудований, будівництво, будівля. II. 1. Віз, возити, довіз, вивезений, возиться. 2. Правий, справа, правіше, праворуч. 3. Правити, управляти, правитель, правління, справити. III. 1. Звір, звірина, озвірілий, звірство. 2. Курка, курник, курячий, курча. 3. Курять, курці, недокурочок, куріння, викурити і под.

Лото «Однокорінні слова»

Для гри необхідно мати 20 великих карток розміром 20×12 см, виготовлених з цупкого паперу (наприклад, з листків альбома для малювання), 600 різноколірних маленьких карток (шести або дванадцяти кольорів — по 100 чи 50 карток одного кольору) розміром 4×2 см, виготовлених з обгорткового паперу, а також великий аркуш паперу для ведучого, де записані групи однокорінних слів, які в різних комбінаціях вписані в картки.

Кожний із учасників гри одержує одну велику картку і 30 маленьких шести різних кольорів (по 5 карток кожного). Гра проходить так. Ведучий називає слово (наприклад, *вказати*) і записує його на дошці. Учасники гри відшуковують у своїх картках однокорін-

ні слова (*розказати, казка, доказ, показувати, несказаний*) і накривають їх маленькими картками одного кольору. Через хвилину ведучий називає і записує наступне слово. Учні, в яких є однокорінні слова, накривають їх картками іншого кольору. Гра продовжується до того часу, поки ведучий не назве всі групи однокорінних слів. Учасник гри, що закрив усі слова своєї картки, здає її ведучому для перевірки. Програє учень, в якого після закінчення гри залишилися незакриті слова.

Слова для великих карток

- I. 1. Доказ. 2. Закінчують. 3. Подруги. 4. Робітник. 5. Піднісся. 6. Опівночі. 7. Нічний. 8. Ношений. 9. Кінчик. 10. Недруги. 11. Виробничник. 12. Казка. 13. Внести. 14. Несказаний. 15. Ночівля. 16. Показувати. 17. Листоноша. 18. Заноси. 19. Здружитися. 20. Проробка. 21. Розказати. 22. Кінцівка. 23. Одружений. 24. Прикінцевий. 25. Заробіток. 26. Переночувати. 27. Друзі. 28. Вночі. 29. Скінчили. 30. Розробка.
- II. 1. Поселенці. 2. Обруч. 3. Ділянка. 4. Сонний. 5. Печений. 6. Поклади. 7. Заклад. 8. Соня. 9. Населення. 10. Рукатий. 11. Перерозподілити. 12. Розділ. 13. Спросоння. 14. Підпікає. 15. Поручитися. 16. Запічок. 17. Покласти. 18. Сільський. 19. Заручини. 20. Виселок. 21. Перепічка. 22. Відділення. 23. Приснитися. 24. Приручити. 25. Дільниця. 26. Переклад. 27. Заснув. 28. Складний. 29. Село. 30. Пекло.
- III. 1. Опрацьований. 2. Дубовий. 3. Одинак. 4. Зміна. 5. Садиба. 6. Міг. 7. Вимоги. 8. Перемінний. 9. Спрацьований. 10. Піддубник. 11. Однаково. 12. Працездатний. 13. Дубина. 14. Працьовитий. 15. Пересісти. 16. Посадка. 17. Мож-

ливість. 18. Міняється. 19. Виміняв. 20. Домогтися. 21. Дублений. 22. Працювати. 23. Возз'єднання. 24. Ви-садок. 25. Переможе. 26. Сядьте. 27. Замінений. 28. Водносталь. 29. Задубіло. 30. Єдність. IV. 1. Мінний. 2. Роздоріжжя. 3. Білизна. 4. Записка. 5. Підвищення. 6. Дума. 7. Вибілити. 8. Розпис. 9. Задум. 10. Мінер. 11. Дорога. 12. Висота. 13. Дорогоказ. 14. Замінований. 15. Височіє. 16. Передумали. 17. Переписування. 18. Білиться. 19. Завищити. 20. Подорожник. 21. Мі-номет. 22. Біліє. 23. Допис. 24. Вдумливий. 25. Спису-вання. 26. Видумка. 27. Міноносець. 28. Вишка. 29. Бі-лорус. 30. Подорож.

К о н т р о л ь н и й а р к у ш д о л о т о
«О д н о к о р і н н і с л о в а»

Картка I

1. Виказати (розказати, казка, доказ, неказаний, показувати).

2. Закінчення (скінчили, кінчик, прикінцевий, кін-цівка, закінчують).

3. Дружина (недруги, здружитися, друзі, подруги, одружений).

4. Виробіток (виробничник, заробіток, робітник, роз-робка, проробка).

5. Перенос (ношений, винести, листоноша, заноси, піднісся).

6. Нічка (нічний, опівночі, переночувати, вночі, ночівля).

Картка II

1. Переселитись (поселенці, село, населення, сіль-ський, виселок).

2. Руки (обруч, рукатий, поручитися, заручини, приручити).

3. Ділення (ділянка, перерозподілити, розділ, відділення, дільниця).

4. Просипатись (сонний, соня, спросоння, приснитися, заснув).

5. Пекти (печений, підпікає, пекло, перепічка, запічок).

6. Склад (поклади, заклад, покласти, переклад, складний).

Картка III

1. Праця (опрацьований, працездатний, спрацьований, працьовитий, працювати).

2. Дубок (дубовий, піддубник, дубина, дублений, задубіло).

3. Однина (одинак, єдність, однаково, возз'єднання, водносталь).

4. Мінливий (змін, перемінний, міняється, виміняв, замінений).

5. Саджати (садиба, пересісти, посадка, сядьте, висадок).

6. Зможе (міг, вимоги, можливість, домогтися, переможе).

Картка IV

1. Міна (мінний, міномет, мінер, замінований, міноносець).

2. Подорожує (подорожник, дорога, дороговказ, подорож, роздоріжжя).

3. Білило (білизна, вибілити, білиться, біліє, білорус).

4. Задумливий (дума, задум, передумали, вдумливий, видумка).

5. Письмо (записка, розпис, переписування, допис, списування).

6. Вись (підвищення, висота, височіє, завищити, вишка).

Звичайно, варіантів карток, як і самих карток, може бути набагато більше.

Утворіть слова

(Гра)

Кожний учасник гри одержує три картки з записаними на них коренями слів (наприклад, *шкіль-*). Ведучий називає і записує на дошці префікс (наприклад, *при-*), потім суфікс (*-н-*) і закінчення (*-а*). Учні намагаються утворити з наявних у них коренів і названих морфем слово (напр., *пришкільна*). Утворивши слово, учасник гри називає його і віддає ведучому картку з уже використаним коренем. Протягом гри ведучий називає морфеми, що можуть бути використані для утворення слів з кожним записаним на картках коренем. Учень, у якого після закінчення гри залишиться картка, програє.

М а т е р і а л д л я г р и

1. *мор* (за-, -ськ-, -ий). 2. *зем* (на-, -н-, -ий). 3. *вод* (над-, -н-, -ий). 4. *гір* (на-, -н-, -ий). 5. *груд* (на-, -н-, -ий). 6. *да* (ви-, -н-, -ий). 7. *ближ* (на-, -ен-, -ий). 8. *вар* (на-, -ен-, -ий). 9. *вед* (на-, -ен-, -ий). 10. *вч* (на-, -ен-, -ий). 11. *пис* (за-, -а-, -ти). 12. *буд* (пере-, -ува-, -ти). 13. *карпат* (за-, -ськ-, -ий). 14. *цвіт* (про-, -анн-, -я). 15. *рост* (про-, -анн-, -я)
і под.

Допишіть

1. До записаних дієслів додайте префікс, який вніс би у слова значення завершеності дії.

		л	и	т	и				
		б	р	а	т	и			
		п	и	с	а	т	и		
		г	а	р	б	а	т	и	
		г	о	д	у	в	а	т	и
		в	а	н	т	а	ж	и	т
		в	и	п	и	с	у	в	а
		т	р	е	н	у	в	а	т
		в	и	с	т	р	у	г	у
		е	л	е	н	т	р	и	з

2. До записаного префікса *пра-* додайте слова, у значення яких він вносить відтінок давності ознаки початкового значення основи.

п	р	а							
п	р	а							
п	р	а							
п	р	а							
п	р	а							
п	р	а							
п	р	а							
п	р	а							
п	р	а							

Допишіть слова

ш	в								
б	о	р							
м	у	д	р						
л	е	н	і	н					
п	о	л	т	а	в				
б	у	к	о	в	и	н			
к	о	м	с	о	м	о	л		

I. До записаних у горизонтальних рядках основ додайте суфікс, щоб утворити слова, які означають осіб за приналежністю до молодіжної організації, за переконаннями, характером діяльності, професією, походженням або місцем проживання тощо.

II. У кліточках записано суфікси, за допомогою яких від дієслів утворюються іменники — назви дій, стану або наслідку дії. Впишіть у горизонтальні ряди ці іменники.

			а	н	н	
			а	н	н	
			я	н	н	
			і	н	н	
			і	н	н	
			є	н	н	
			е	н	н	

III. У горизонтальні ряди впишіть іменники, що означають

1				і	с	т	ь		
2				і	с	т	ь		
3				і	с	т	ь		
4						и	з	м	
5							і	з	м
6							с	т	в
7							с	т	в
8							і	з	а

абстрактні поняття: 1. Корінь слова *зрадіти*. 2. Синонім до слова *хоробрість*. 3. Корінь слова *замолоду*. 4. Любов до батьківщини, відданість своїй вітчизні, своєму народові. 5. Вища і остання стадія капіталізму. 6. Корінь слова *громада*, перший суфікс той же, що і в слові *людяний*. 7. Основа слова *політика*, перший суфікс однозвучний з суфіксом слова *гrechаний*. 8. Об'єднання дрібних селянських господарств у великі соціалістичні господарства — колгоспи.

Відгадайте

(Гра)

Кожний учасник гри задумує слово і записує його на аркушику паперу. Ведучий відгадує слова. Він може запитати будь-кого з учасників гри: 1. Які однокорінні слова до задуманого слова? 2. Який суфікс або префікс має це слово? Наприклад, учасник гри задумав слово *підрости*. Спочатку він називає однокорінні слова: *рослина, зріст, виростає*; відповідаючи на друге запитання, називає суфікс *-ти*. Якщо учень відгадав задумане слово, він починає грати разом з іншими, а ведучим стає той, чиє слово відгадане.

Запитання і завдання

1. Як утворилися назви днів тижня: неділя, понеділок, вівторок, середа, четвер, п'ятниця? Знайдіть складові частини цих слів.

2. Чи одного кореня слова: а) *підвода* і *підводний*; б) *винний* (погріб) і *безвинно*; в) *трюх* і *тру*; г) *довго*

шия і вишию; д) *переніс* (вантаж) і *перенісся* (на обличчі)?
Доберіть до них однокорінні слова.

3. Що спільного у значенні однокорінних слів *ставок* і *стояти*, *назирцем* і *зрячий*.

4. Які три назви частин мови мають однакові корені?

5. Які дві назви частин мови теж мають однакові корені?

6. Які три назви частин мови мають однакові префікси?

7. Чи однакові префікси в словах: *надбирати*, *надбання*, *надбудова*, *надати*, *надвірні*, *надрізати*, *надрукувати*, *надібрати*, *надійний*, *надійти*, *надірвати*, *наділений*, *надіслати*, *надихати*, *надіятись*?

8. Чи однакові префікси в словах: *скала*, *скаламутити*, *скатертина*, *скам'яніти*, *скеля*, *скерувати*, *скоріше*, *скородити*, *спадати*, *спальня*, *спаяти*, *спина*, *ставлення*, *сталевий*, *ствердити*, *створити*, *стілець*, *стиха*, *скотар*, *скочити*, *спинити*, *співак*, *спізнання*, *стрибати*, *стриманий*?

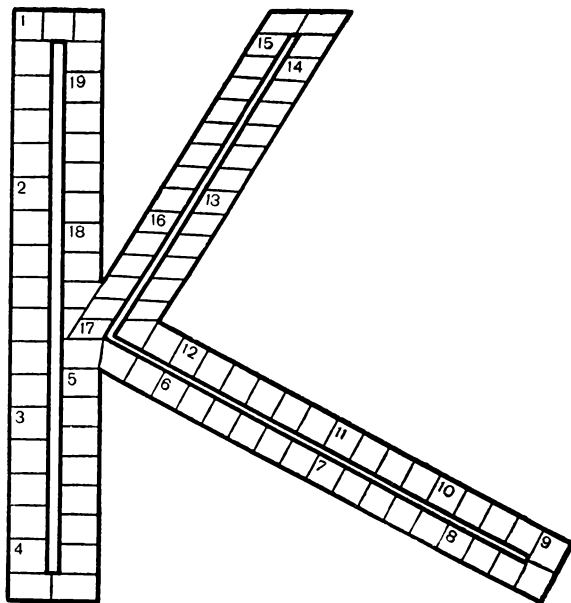
9. Доберіть чотири слова : а) з префіксом *про-*, що означає проходження дії повз якийсь предмет; б) з префіксом *роз-* на означення спрямування дії на членування предмета; в) з префіксом *пере-*, що надає відтінку відновлення дії з повторенням.

10. Чи однакові суфікси в словах: *м'ячик*, *зайчик*, *камінчик*, *кущик*, *стілчик*, *ключик*, *дощик*, *ткачик*, *хлопчик*, *пальчик*, *горобчик*, *вагончик*, *трамвайчик*, *плащик*.

11. Утворіть 10 простих слів від слова *один* за допомогою суфіксів.

Чайнворд шарада

1. Слово, однокорінне з словом *настільний*, суфікс вказує на професію. 2. Корінь і перший суфікс слова *заробіток*, другий суфікс такий, як у слові *ударник*. 3. Слово, однокорінне з *сказати*, суфікс такий, як у словах *вишка*, *книжка*. 4. Слово іншомовного походження, що означає непримиренну суперечність; суфікс слова *колективізм*. 5. Незмінне слово іншомовного

походження, однокорінне з іменником *мантія*. 6. Корінь слова *визвіритись*, префікс — один голосний звук, суфікси дієслова *згорів*. 7. Префікс слова *відповісти*, корінь дієслова *сікти*. 8. Незмінне слово з коренем іменника *чесність* і двома суфіксами, що є в слові *відносно*. 9. Слово з чистою основою без суфікса, корінь його є в слові *прохідний*, префікс — у дієслові *оббити*. 10. Іменник з чистою основою, без суфікса, однокорінний з *розписувати*, префікс його однозвучний з префіксом дієслова *доповнити*. 11. Корінь слова *поклади*, префікс слова *сказати*, суфікс іменника *спостерігач*. 12. Незмінне слово, однокорінне з *учащати*, перший суфікс надає відтінку пестливості, другий є в словах *сумно*, *тихо*. 13. Слово з чистою основою, однокорінне з *перестріляти*, префікс такий, як у слові *обкреслити*. 14. Іменник з чистою основою, однокорінний з *вилікувати*, суфікс, як у слові *писар*. 15. Іменник, однокорінний з прислівником *по-рицарськи*, суфікс і закінчення слова *товариство*. 16. Синонім слова *одуриє*, корінь, спільний з таким у *вишукувати*. 17. Слово з чистою основою, однокорінне з іменником *їздовий*, префікс на означення руху з середини чогось. 18. Слово з чистою основою, корінь є в дієслові *виступають*, префікс — в іменнику *допит*. 19. Слово, однокорінне з дієсловом *косити*, префікс, спільний з словом *подія*.

Ходом коня

1. Починаючи з малюнка фігури шахового коня, прочитайте строфу віршика «Сестричка». Слова строфи

розбиті на складові частини: у кожній клітці записано корінь, префікс, суфікс або закінчення слова.

ува		рук	ин	з	мо
ав	л	див	іх	і	у
	л	брат	а	я	а-
а	ичн	вс	ичн	з	біл
а	а	в'яз	и.	 Вчор	сестр

2. В такий же спосіб прочитайте речення із вірша Т. Г. Шевченка «І виріс я на чужині».

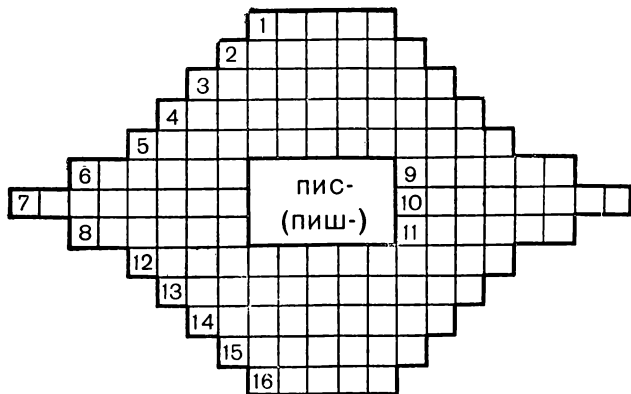
л	сих	і	сад	гн
хат	і,	и	в	еньк
а	и	и	по	и
зелен	и...	л	біл	 По

Впишіть споріднені слова

I. Додайте префікс, суфікс і закінчення до споріднених слів, поставивши замість крапок (за їх кількістю) букви. Дієслова можна записувати в неозначеній формі та в дійсному і наказовому способах.

				.	роб	.
		.	.	.	роб	.
		.	.	.	роб	.
.	.	.	.	.	роб	.
	.	.	.	.	роб	.
	.	.	.	.	роб	.
	.	.	.	.	роб	.
	.	.	.	.	роб	.

II. Заповніть ряди кліток по горизонталі спорідненими словами з спільним коренем **пис**. 1. Замітка до газети. 2. Витяг з того чи іншого документа. 3. Синонім до слова *листування*. 4. Синонім до слова *література*. 5. Та, що займається переписуванням. 6. Уміння писати. 7. Документ про одержання певної матеріальної цінності. 8. Запис прізвищ учнів у класному журналі. 9. Прізвище людини, поставлене нею на документі, роботі, листі. 10. Помітка в паспорті реєстрації місця проживання. 11. Зразки правильного і красивого написання букв. 12. Незакінченість дії писання. 13. Жінка— автор художніх творів. 14. Синонім до слова *грамотна*. 15. Процес виконання письмової справи. 16. Особа для переписування і складання канцелярських паперів.

Шаради

І. 1. а) Назва букви *б*; б) суфікс прикметника *денний*; в) буква алфавіту після *ж*; г) суфікс іменника *квасолина*. Ціле — назва горючої рідини, що виготовляється з нафти. 2. а) Корінь слова *учитися*; б) суфікс слова *в'язень*. Ціле — синонім слова *школяр*. 3. а) Префікс на означення збільшення якості; б) перший склад слова, що означає назву пори року; в) основа слова *діють*; г) закінчення іменника *партия*. Ціле — назва керівного органу зборів, наради. 4. а) Основа слова *кома*; б) префікс слова *попрацювати*; в) звук, що позначається буквою, яка стоїть в алфавіті перед *у*. Ціле — назва солодкої страви з фруктів і ягід.

II. Відшукавши складові частини, назвіть слова.

№ п/п	Префікс	Корінь	Суфікс	Закінчення	Ціле
1	Означає наближення.	Є в слові <i>гористий</i>	Із іменника <i>садок</i> .	—	Підвищення.
2	—	Є в слові <i>носилки</i> .	Із іменника <i>водій</i> .	—	Виразник, представник чогось.
3	Надає слову протилежного значення.	Є в слові <i>роздоріжжя</i> .	—	Власне іменникам середнього роду II і IV відмін	Відсутність проїжджих доріг
4	Є в іменнику <i>розповсюдження</i> .	Із дієслова <i>виїздити</i> .	—	—	Роздвоєння одноколісного шляху.
5	Означає переміщення через предмет.	Є в слові <i>виносливий</i> .	—	—	Знак у вигляді короткої рисочки, що ставиться в місці поділу слова при перенесенні його в другий рядок.

З миру по нитці

Від кожного слова візьміть одну складову частину — корінь, суфікс, префікс або закінчення і утворіть нове слово. 1. Підписує, наскрізь, вчитель, читають. 2. Мореплавець, пришкільні, комсомольська, червоний. 3. Вчення, земля, допис, ручка. 4. Оповити, шкільний, щоденно, боронити. 5. Позапланово, розбий, врятовано, стінна, кожний.

ПРАВОПИС ПРЕФІКСІВ

З чи с?

За певний час (2—3 хв.) занотуйте якнайбільше слів, у яких пишеться перед **к**, **п**, **т**, **ф**, **х** префікс **с-** (*сповістити*, *сфотографувати*, *схитрити* і т. д.).

За той же час запишіть найбільшу кількість слів, у яких вимовляється префікс **з-**, а пишеться **з-** (*зсікти*, *зцідити*, *зчистити*, *зсістися* і под.).

Утворіть слова

У горизонтальних рядах фігури записані корені слів. Додаючи до них префікс і дієслівні суфікси, утворіть дієслова в неозначеній формі, що вказують на завершеність дії, означуваної коренем. Правильно запишіть префікс.

1		н	а	з			
2		п	и	т			
3		х	и	л			
4		ц	і	л			
5		с	а	д			
6		х	о	в			
7		ч	е	с			
8		ч	е	п			

Відгадайте слова

Відгадайте слова з префіксами *без-*, *роз-*, *з-(с-)*, дописавши замість рисочок букви, яких в них не вистачає.

1	б	-	з	-	е	н	-																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																													</
---	---	---	---	---	---	---	---	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	----

Е чи и?

(Гра)

Учасники гри мають картки з буквою *и*. Кожному учневі наперед записується 10 очок. Ведучий зачитує слова з префіксами *пре-*, *при-*, *прі-*. Якщо зачитується слово з префіксом *при-*, учні підносять свої картки. Той, хто помилився, втрачає одно очко.

С л о в а д л я г р и

Приморський, перекритий, прізвище, пристаркуватий, премудрий, прибудова, премилый, приморозок, прикрашувати, присушити, прірва, переборення, присісти, предорогий, призивно, презирство, прибічник,

прелюдія, престол, прибій, привабливий, привид, приглушити, прикраси, перемир'я, примиритися, припущення, приречений, присадкуватий.

Допишіть слова

1	п	р																	
2	п	р																	
3	п	р																	
4	п	е	р																
5	п	р																	
6	п	р																	
7	п	р																	
8	п	р																	
9	п	р																	
10	п	е	р																

До слів з префіксом *пре-*, *при-*, *прі-*, *пере-*, *пред-* допишіть букви, яких не вистачає.

1. Урвище. 2. Дуже сердитий. 3. Синонім до сполучення слів *перед народом*. 4. Перепона. 5. Прибирати. 6. Дуже старий. 7. Жінка, що виражає інтереси групи людей. 8. Важкий душевний стан. 9. Розташований біля Балтійського моря. 10. Змінювати колір предмета за допомогою фарби.

Утворіть антоніми

Ведучий, звертаючись по черзі до кожного з учасників гри, зачитує слова. Учень, до якого звернувся ведучий, повинен негайно назвати антонім, додавши до наведеного слова або змінивши в ньому префікс,

а також чітко вимовити цей префікс (наприклад: *димний* — *бездимний*, *без-*). Той, хто вагається (ведучий в цей час рахує до 5) і не дасть відповіді на запитання, вибуває з гри.

С л о в а д л я г р и

Хребетний, платний, плановий, розформувати, озброїти, засідлати, шумний, смертний, класовий, захисний, цінний, взутися, розчепити, розшити, відпливти, від'їхати, розкласти.

Утворіть нові слова

(Гра)

Ведучий читає слова: *аварійний*, *болісний*, *відповідальний*, *владність*, *грамотний*, *димний*, *жалісний*, *журний*, *законний*, *ідейний*, *людний*, *сильний* і т. д.

Учасники гри утворюють від них антоніми за допомогою префікса *без-*. Виграє той, хто першим правильно виконає завдання.

Так само можна проводити гру на утворення слів із значенням недовершеності дії (за допомогою префікса *недо-*) та ін.

Чи добре ви знаєте префікси!

(Гра)

Учасники гри повинні записати по п'ять слів: з префіксом *при-*, що означає наближення (*приїхав*, *прикордонний* і т. д.); з префіксом *при-* на означення неповноти дії (*присолити*, *присісти* і под.); з префіксом *пре-*, що означає вищий ступінь ознаки (*предобрий*, *продовгий* і т. п.).

Виграє той, хто першим правильно запише слова.

Півслова за вами

У горизонтальних рядках записано частини слів. Допишіть першу частину кожного.

1. Розріз.
2. Надмірне багатство.
3. Невеличка молода гілочка рослини.
4. Поділ якоїсь групи внаслідок протиріч.
5. Дружня розмова.
6. Відсутність загрози.
7. Тварина, не вкрита пір'ям.
8. Відчай, розпука.
9. Крапля роси.
10. Суміш, утворена внаслідок змішування твердого тіла і рідини.
11. Роздумування.

1				т	и	н
2				к	і	ш
3				т	о	к
4				к	о	л
5				і	д	а
6				п	е	к а
7				п	е	р а
8				п	а	ч
9				и	н	а
10				ч	и	н
11				с	у	д

Скажіть одним словом (Гра)

Ведучий читає вголос ряд словосполучень. Кожне з них треба замінити одним словом з префіксом *роз-* або *без-*.

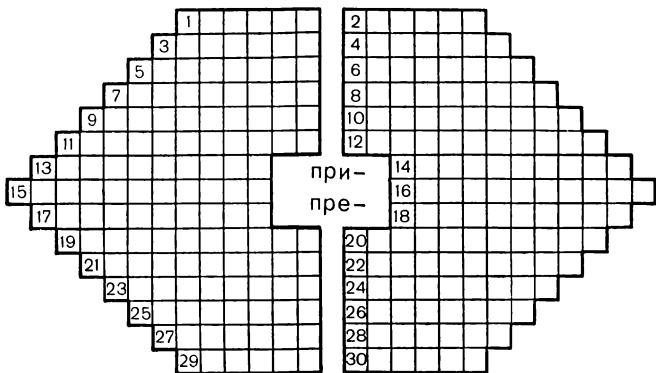
Виграє той, хто правильно виконає завдання і зуміє пояснити правопис добраних слів.

Словосполучення для гри

1. Те, що не має краю.
2. Без жодної помилки.
3. Той, хто не має долі.
4. Відсутність хмар.
5. Розпорядок уроків.
6. Визволення селян з кріпацтва.
7. Вищий ступінь розвитку.
8. Розчин солі, яким заливають огірки.
9. Розподіл за сортами.
10. Порушення законності.

При- чи пре-?

Заповніть клітки горизонтальних рядів словами з префіксом *при-* або *пре-*.

1. Поява птахів навесні. 2. Дуже зла. 3. Зразок.
4. Дуже мила. 5. Горбик. 6. Дуже хитро. 7. Додати.
8. Той, хто відзначається великою добротою. 9. Частина мови. 10. Дуже гарний. 11. Посадка літака або парашутиста. 12. Величезний. 13. Тимчасовий мир.
14. Дуже гострий. 15. Той, що знаходиться біля моря. 16. Дуже сміливий. 17. Невеликий мороз. 18. Зневага.
19. Місцевість біля Карпат. 20. Дуже старий. 21. Службова частина мови. 22. Дуже поганий. 23. Одержання або купівля чого-небудь. 24. Дуже довгий. 25. Синонім до слова *прихід*. 26. Дуже мудро. 27. Апарат для приймання звуків, сигналів. 28. Дуже щиро. 29. Розбивання морських хвиль об береги. 30. Дуже сердито.

Додайте префікси

До записаних слів додайте префікси, що надають значенню цих слів певного відтінку.

1					п	а	л	и	т	и
2					п	а	л	и	т	и
3					п	а	л	и	т	и
4					п	а	л	и	т	и
I										
5					н	у	в	а	т	и
6					н	у	в	а	т	и
7					н	у	в	а	т	и
8					н	у	в	а	т	и

1					с	и	п	а	т	и
2					с	и	п	а	т	и
3					с	и	п	а	т	и
4					с	и	п	а	т	и
II										
5					ч	е	с	а	т	и
6					ч	е	с	а	т	и
7					ч	е	с	а	т	и
8					ч	е	с	а	т	и

Запишіть одним словом

Замініть префіксальними словами такі словосполучення:

1. Проведена без сну. 2. Дуже поганий. 3. Поділ якоїсь групи внаслідок протиріч. 4. Такий, що не містить помилок. 5. Позбавлення куркулів засобів виробництва і землі в процесі ліквідації куркульства. 6. Документ з підписом, що підтверджує одержання чогонебудь. 7. Синонім до слова *кара*. 8. Молоді рослини, що вирощуються в особливих умовах і пересаджуються на грядки. 9. Синонім до слова *знедолений*. 10. Час перед грозою. 11. Вступна частина музичного твору. 12. Місце, де причалюють пароплави. 13. Офіційна і урочиста обіцянка додержувати вірності. 14. Річка, що впадає в іншу річку. 15. Робітник на сплавланні лісу. 16. Вищий ступінь розвитку. 17. Крутий і глибо-

кий обрив, безодня. 18. Надати красивого вигляду. 19. Назва, дана жартома людині, що містить у собі посилення на якусь помітну рису її характеру, діяльності. 20. Людина, яка живе поблизу.

Утворить слова

(Гра)

Для гри виготовляється кубик, на гранях якого записані префікси *роз-, без-, з-, с-, пре-, при-*, та картки з словами, до яких можна додати ці префікси. Кожний учасник гри (їх може бути від 2 до 8) одержує картку і чистий аркуш паперу. Учні по черзі кидають кубик, стежачи за тим, який випаде префікс. Цей префікс (записаний на верхній грані кубика) учень додає до одного з слів картки, утворюючи слово з новим значенням або відтінком у значенні. Виграє той, хто швидше використає всі слова картки.

С л о в а д л я к а р т о к

1. Крити, бити, платний, трусити, хитати, в'язати, чистити, мудрий, хід, бігти. 2. Сіяти, шукати, цінний, хмарність, киснути, валити, шити, довгий, єднати, лад. 3. Цвісти, чистити, формувати, казати, підити, бити, дужий, хороший, порохити, дніпровський. 4. Квітнути, сідлати, фотографувати, питати, сипати, давати, багато, гарний, азовський, бути. 5. Трусити, питати, славний, предметний, ховати, горіти, погано, широкій, каспійський, лягти.

Гру можна проводити і без карток. В цьому разі її учасники по черзі кидатимуть кубик і, залежно від префікса, що випав, називатимуть слова.

ВІДПОВІДІ НА ЗАВДАННЯ

(Стор. 45.) Вертушка. (Гра.) 1. Вода. 2. Змія. 3. Воля. 4. Краї. 5. Поле. 6. Море. 7. Синь. 8. Кеса. 9. Сушу. 10. Коні. 11. Знаю. 12. Сіно. 13. Літо. 14. Сиди. 15. Пише. 16. Сани.

(Стор. 46.) Загадки і завдання. Зразок відповіді: 1. Летить вгорі — знайшли в горі. Світить по-осінньому — по осінньому небу. Працює краще — краще дерево. 2. Купаються, умиваєшся, здаюся, закінчилась, сміються. 3. Якогось, якої-небудь, чийсь, котримсь, чий-небудь. 4. Тушшю, тушем, тушею. 5. Ходити, пишучи, кіно, кенгуру, ура.

(Стор. 48.) Чайворди. I. 1. Дім. 2. Мед. 3. Дах. 4. Хлів. 5. Віл. 6. Льох. 7. Хист. 8. Трап. 9. Плуг. 10. Газ. 11. Зубр. 12. Рід. 13. Дуб. 14. Брак. 15. Кат. 16. Трос. 17. Сом. 18. Мул. 19. Луг. 20. Гай. 21. Йод. 22. Дош. 23. Щур. 24. Риф. 25. Фон. 26. Ніж. 27. Жовч. 28. Чек. 29. Ківш. 30. Шприц. 31. Цинк. 32. Код. II. 1. Рюкзак. 2. Комуніст. 3. Телефон. 4. Наказ. 5. Захід. 6. Добробут. 7. Трактор. 8. Ранок. 9. Казахстан. 10. Нарцис. 11. Салют. 12. Таджики. 13. Каталог. 14. Горох. 15. Хазяїн. 16. Намет. 17. Термос. 18. Сокіл. 19. Лазарет. 20. Тамбур.

(Стор. 51.) Зберіть плоди. 1. Радий, радіти, порадувати, радість, радісний, зраділий. 2. Рада, радянський, порадник, порада, розрадити, безпорадний.

(Стор. 52.) Утворіть слова. I. Хід, схід, похід, прихід, перехід. II. Біг, збіг, забіг, розбіг, перебіг. III. Ліс, лісок, лісник, лісовик, лісочок, лісовичок. IV. Сад, садок, садячи, садочок, садівник, садівництво.

(Стор. 59.) Допишіть. 1. Префікс *на-*. 2. Прадід, праліс, правнук, праотець, правнучка, прадавнина, прадідівська, прабатьківщина, прабатьківський.

(Стор. 60.) Допишіть слова. I. Швець, борець, мудрець, ленінець, полтавець, буковинець, комсомолец. II. Бігання, читання, стояння, ходіння, косіння, кроєння, ведення (зразок відповіді). III. 1. Радість. 2. Мужність. 3. Молодість. 4. Патріотизм. 5. Імперіалізм. 6. Громадянство. 7. Політиканство. 8. Колективізація.

(Стор. 61.) Запитання і завдання. 1. Назва *неділя* утворена від кореня *діл* (діло) і частки *не*, оскільки в цей день не працювали. *Понеділок* означає *по* (після) *неділі*, утворена ця назва від слова *неділя* за допомогою суфікса *-ок* і префікса *по-*. *Вівторок* — від порядкового числівника *второй* (другий).

Середа — однокорінне з словом *середина* (середина тижня), *посередині*. **Четвер** — від числівника *чотири* (четвертий день тижня). **П'ятниця** — від числівника *п'ять*.

2. Слова в кожній парі різнокорінні.

3. **Ставок** — штучна водойма, в якій *стоїть* вода. **Назирцем** — іти слідом, не випускаючи з поля *зору*.

4. Іменник, прийменник, займенник.

5. Дієслово, прислівник.

6. Прислівник, прийменник, прикметник.

7. Префікс **над-**: надбирати, надбудова, надрізати; **на-**: надбання, надати, надвірні, надрукувати, наділений, надихати; **наді-**: надібрати, надійти, надірвати, надіслати; безпрефіксальні слова: надійний, надіялись.

8. Префікс **с-** (**з-**): скаламутити, скам'яніти, скерувати, спадати, спаяти, спинити, спізнення, ствердити, створити, стиха, стриманий. Усі інші слова безпрефіксальні.

9. а) пройти, проїхати, пролетіти, промайнути; б) розбити, розрізати, розламати, розграфити; в) переписати, перечитати, переробити, перевантажити (з р а з о к в і д п о в і д і).

10. Суфікс **-чик**: стільчик, хлопчик, вагончик, зайчик, пальчик, трамвайчик, камінчик, горобчик; суфікс **-ик**: м'ячик, ключик, дощик, плащик, кущик, ткачик.

11. Єдиний, єдність, єднання, єднатися, одиниця, одинокий, одинарний, одина, одинак, одиничний.

(Стор. 63.) **Чайнворд-шарада**. 1. Столяр. 2. Робітник. 3. Казка. 4. Антагонізм. 5. Манто. 6. Озвірів. 7. Відсіч. 8. Чесно. 9. Обхід. 10. Допис. 11. Складач. 12. Частенько. 13. Обстріл. 14. Лікар. 15. Рицарство. 16. Ошукав. 17. Виїзд. 18. Доступ. 19. Покіс.

(Стор. 64.) **Ходом коня**. 1. Вчора здивувала всіх моя сестричка — братику зв'язала білі рукавички. 2. Повсихали сади зелені, погнили біленькі хати...

(Стор. 66.) **Впишіть споріднені слова**. I. Зроби, заробок, відробити, переробіток, підробити, обробка, вrobi. II. 1. Допис. 2. Виписка. 3. Переписка. 4. Письменство. 5. Переписувачка. 6. Письмо. 7. Розписка. 8. Список. 9. Підпис. 10. Прописка. 11. Пропис. 12. Недописування. 13. Письменниця. 14. Письменна. 15. Писання. 16. Писар.

(Стор. 67.) **Шаради**. I. 1. Бензин. 2. Учень. 3. Президія. 4. Компот. II. 1. Пригорок. 2. Носій. 3. Бездоріжжя. 4. Роз'їзд. 5. Перенос.

- (Стор. 69.) З миру по нитці. 1. Навчає. 2. Приморський. 3. Доручення. 4. Оборонний. 5. Розпланований.
- (Стор. 69.) Утворіть слова. 1. Сказати. 2. Спитати. 3. Схилити. 4. Зцілити. 5. Зсадити. 6. Сховати. 7. Зчесати. 8. Зчепити.
- (Стор. 70.) Відгадайте слова. 1. Безпека. 2. Безкласовий. 3. Розташування. 4. Безсніжний. 5. Розповідь. 6. Скомандувати. 7. Безхребетні. 8. Зсипати. 9. Скинути.
- (Стор. 71.) Допишіть слова. 1. Прірва. 2. Презлий. 3. Прилюдно. 4. Перешкода. 5. Прикрашати. 6. Престарілий. 7. Представниця. 8. Пригніченість. 9. Прибалтійський. 10. Перефарбовувати.
- (Стор. 71.) Утворіть антоніми. Безхребетний, безплатний, безплановий, сформувати, роззброїти, розсідлати, безшумний, безсмертний, безкласовий, беззахисний, безцінний, роззутися, зчепити, зшити, припливти, приїхати, скласти.
- (Стор. 73.) Півслова за вами. 1. Розтин. 2. Розкіш. 3. Росток. 4. Розкол. 5. Бесіда. 6. Безпека. 7. Безпера. 8. Розпач. 9. Росина. 10. Розчин. 11. Розсуд.
- (Стор. 73.) Скажіть одним словом. (Гра.) 1. Безкрає. 2. Безпомилково. 3. Безталанний. 4. Безхмарність. 5. Розклад. 6. Розкріпачення. 7. Розквіт. 8. Розсіл. 9. Розсортування. 10. Беззаконня.
- (Стор. 74.) При- чи пре-? 1. Приліт. 2. Презла. 3. Приклад. 4. Премила. 5. Пригірок. 6. Прехитро. 7. Приєднати. 8. Предобрий. 9. Прислівник. 10. Прекрасний. 11. Приземлення. 12. Прездоровий. 13. Примирення. 14. Прегострий. 15. Приморський. 16. Прехоробрий. 17. Приморозок. 18. Презирство. 19. Прикарпаття. 20. Престарілий. 21. Прийменник. 22. Препоганий. 23. Придбання. 24. Предовгий. 25. Прибуття. 26. Премудро. 27. Приймач. 28. Прещиро. 29. Прибій. 30. Презло.
- (Стор. 75.) Додайте префікси. I. 1. Перепалити. 2. Розпалити. 3. Запалити. 4. Спалити. 5. Скувати. 6. Закувати. 7. Прикувати (розкувати). 8. Перекувати. II. 1. Пересипати. 2. Розсипати (присипати). 3. Висипати. 4. Всипати. 5. Зчесати. 6. Зачесати. 7. Причесати (розчесати). 8. Перечесати.
- (Стор. 75.) Запишіть одним словом. 1. Безсонна. 2. Препоганий. 3. Розкол. 4. Безпомилковий. 5. Розкуркулювання. 6. Розписка. 7. Розплата. 8. Розсада. 9. Безталанний. 10. Передгрозя. 11. Прелюдія. 12. Причал. 13. Присяга. 14. Притока. 15. Сплавник. 16. Розквіт. 17. Прірва. 18. Прикрасити. 19. Прізвисько. 20. Сусід.

ЕНАГОЛОШЕНІ ГОЛОСНІ

Впишіть слова

I. У горизонтальні ряди впишіть I. слова з сполученнями *-ере-*, *-еле-*, в яких пишеться *е*. 1. День тижня.

2. Листяне дерево. 3. Родова назва до слів: *дуб*, *осика*, *вільха*, *ялина*.

4. Легкий шерех. 5. Різкий крик.

6. Зелений колір. 7. Група корів.

1					
2					
3					
4					
5					
6					
7					

II. У горизонтальні ряди впишіть слова з сполученнями *-ри-*, *-ли-*, в яких пишеться *и*. 1. Хвилювання. 2. Синонім до слова *трястись*. 3. Кровопротитна. 4. Мати щось у руках. 5. Яскраво відсвічуватись. 6. Нерозбірливо, швидко вимовляти слова. 7. Розбивати щось на дрібні частини. 8. Синонім до слова *звучати*.

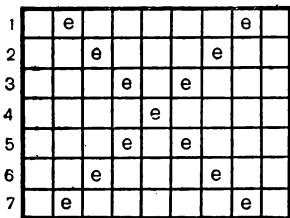
II.

1						
2						
3						
4						
5						
6						
7						
8						

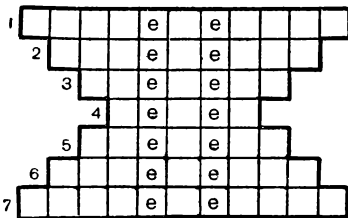
III. У горизонтальні ряди впишіть слова з буквами *е* або *и*. А. 1. Машина для їзди, яку приводять в рух ногами. 2. Стара назва солдатів, озброєних гранатами для метання. 3. Синонім до слова *завданий* (удар). 4. Справедливий. 5. Доставлений (наприклад, пісок) у великій кількості будь-яким видом транспорту.

6. Те, чим розчісують волосся. 7. Людина, що регулярно одержує грошову допомогу. Б. 1. Попереджувач небезпеки. 2. З вузьким кругозором, з невеликими знаннями та інтересами. 3. Людина, що править веслами в човні. 4. Дика колюча рослина з терпкими плодами. 5. З переднього боку, плану. 6. Обкреслений олівцем або чорнилом. 7. Розташований поблизу берега. В. 1. Керівники бригад. 2. Замилувався, довго затримавши погляд. 3. Плаваючи, потрапляти куди-небудь далеко. 4. З сімома обличчями. 5. Десятикопійсні монети.

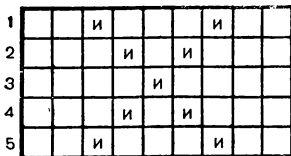
III

А

Б

В

Назвіть негайно

(Гра)

Ведучий голосно, за всіма орфоепічними нормами, зачитує слово з ненаголошеним голосним (наприклад, *весняний*) і звертається до одного з учасників гри. Той повинен негайно назвати голосну (*е* або *и*), що пишеться, і перевірочне слово (*весни*). Учень, що помилився, вибуває із гри. Виграє той, хто ні разу не помилився.

Слова для гри

Клекотіти, шепотіти, держу, зупинятись, тримати, кривенький, закликати, вишневий, затихати, промишляти, стеблинка та ін.

Ненаголошені голосні

(Грамаптичне лото)

Для гри виготовляють із цупкого паперу або картону таблички розміром 20×6 см за кількістю учасників гри. Таблички розграфлюються на 12 рівних частин, в які вписують слова з ненаголошеними голосними. До табличок з цупкого ж паперу виготовляється по 12 маленьких карток розміром 5×2 см кожна. На картки записуються контрольні слова (однокорінні з наголошеними або випадними голосними).

Ведучий роздає таблички учасникам гри і пропонує уважно прочитати їх. Потім перемішує маленькі картки і, виймаючи їх по одній з коробки, читає контрольні слова. Учень, в якого є однокорінне слово з ненаголошеним голосним, називає його, забирає у ведучого картку і закриває нею це слово. Виграє той, хто першим правильно закrije всі слова таблички.

Зразки табличок і карток

сирота	квітень	комсомолец	чесніший
високий	величний	поселенці	шелесне
вперед	гриміти	сидячий	читає

сироти	квітня	комсомольця	чесність
високо	велич	селище	шелест
спереду	гримати	сидячи	читка

зупинився	вишневий	листок	кубинець
тижневий	стежки	здивувався	глибокий
дерево	блищить	башень	численний

зупинка	вишня	листя	кубинця
тиждень	стежка	диво	глибше
дерева	блиск	башня	числа

Для граматичного лото можна використати й такі слова: великий, несу, клекотіти, держу, шепотіти, широкий, витримати, криве, кишеня, пшениця, минулий, берег, хлопець, чапасвець, кришити, гребти, сметана, пензель, Володимир, ревучий, вишневий, скрипіти, човен, живеться, травень, чемодан, солдат, голубка, сидіти, викидати, низенько, математика, дирижабль, коридор, стеблина, примирити, звисати.

Запишіть антоніми

(Гра)

Ведучий називає слова, роблячи невеличкі паузи між ними. Учасники гри записують антоніми до цих слів, підкреслюють в них ненаголошені голосні. Далі ведучий пропонує учням помінятися зошитами і, по черзі зачитуючи антоніми, пояснювати правопис ненаголошених голосних. Виграє учень, який правильно добере антоніми і не допустить жодної помилки при поясненні правопису ненаголошених голосних.

С л о в а д л я г р и

Малий, дорогий, сучасний, вузький, повільний, м'який, мілкий, важкий, мертвий, низький, працьовитий, сумувати, задній, рівний, брехливий.

Допишіть слова

Допишіть слова так, щоб у кожному з них було два або й більше голосних *е*: вер..., пер..., пер..., щєб..., веч..., бер..., бер..., шел..., зел..., дер..., бер..., вер..., вел..., сєст..., посєл...

Чи знаєте ви тваринок?

Ведучий пропонує протягом певного часу (3—5 хв.) записати якнайбільше назв маленьких тварин з суфіксом *-ен(я)*, в якому завжди пишеться *е* (наприклад, *лисєня*). Виграє учень, який напише найбільше таких назв.

Дайте їм прізвища

У давні часи люди не мали прізвищ. На території центральної частини сучасної України представників молодшого покоління звали за ім'ям або професією батька (яку син найчастіше успадковував), додаючи до слів — імен або назв професій суфікс *-енк(о)*. Так, сина коваля звали Коваленком, сина тесляра — Тесляренком, сина Івана — Іваненком і т. д. Ці назви пізніше стали прізвищами.

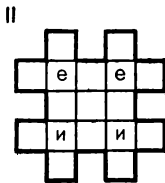
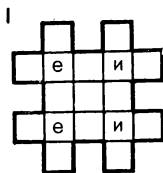
Які ж прізвища дістали нащадки таких людей: шевця, Романа, Василя, Юхима, Дмитра, Петра, кравця, бондаря, Павла, крамаря, писаря? Подумайте і запишіть ці прізвища. Поясніть, як ви їх утворили. Який голосний пишеться в суфіксі?

Метаграми

1. З *е* бульвари прикрашаю,
з *и* сокирі помагаю.
2. «Нехай мене мине недоля».
Про кого це сказала Оля?

Перехрестя

Заповніть горизонтальні і вертикальні ряди словами з *е* або *и* в основі.

Заповніть клітки

У горизонтальні ряди впишіть прикметники з суфіксами здрібнілості і пестливості *-еньк-*, *-есеньк-*, в яких пишеться голосний *е*.

			е	н	ь	к		
			е	н	ь	к		
			е	н	ь	к		
			е	н	ь	к		
			е	н	ь	к		
			е	с	е	н	ь	к
			е	с	е	н	ь	к
			е	с	е	н	ь	к
			е	с	е	н	ь	к
			е	с	е	н	ь	к

Е випадне

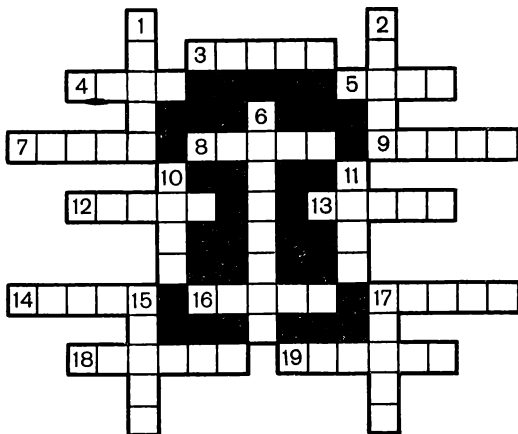
У ряди кліток другої фігури впишіть форми слів з першої фігури, за допомогою яких перевіряється правопис *е* в них (тобто форми з випадним *е*).

в	і	т	е	р
с	о	с	е	н
м	і	т	е	л
г	а	с	е	л
в	і	д	е	р
д	о	м	е	н

Е
Е
Е
Е
Е
Е

Кросворд «Ненаголошені голосні»

Усі слова цього кросворда мають ненаголошені *е* або *и*.

По горизонталі: 3. Парнокопитний ссавець з гіллястими рогами. 4. Дерево з перистим листям. 5. Невеликий населений пункт. 7. Жердина з лопаттю для веслування. 8. Школяр. 9. Осадок на стінках посуду, в якому що-небудь кип'ятилось. 12. Потік повітря. 13. Речовина, що характеризується блиском, ковкістю, доброю тепло- і електропровідністю. 14. Повне коло обертання. 16. Слід від удару. 17. Пора напружених літніх робіт на селі. 18. Зерна, гострі і палючі на смак. 19. Хвостата земноводна тварина, що нагадує ящірку.

По вертикалі: 1. Природне, замкнуте берегами водоймище. 2. Водяний покрив землі між материками. 6. Осінній місяць. 10. Приладдя для письма. 11. Те, чого прагнуть, чого хочуть досягнути. 15. Дика колюча рослина з терпкими плодами. 17. Приміщення, в якому живе хтось.

Вдумайтесь у значення слів

Леся виконувала домашнє завдання з української мови. В кількох випадках вона завагалася, не знаючи, як писати: «мене» чи «мине», «кленок» чи «клинок», «греби» чи «гриби», «затопити» чи «затупити». Для певності перевірила правопис усіх цих слів за словничком. І як же здивувалась Леся, коли вчителька підкреслила, як помилкові, написання усіх цих слів.

Чи можете ви пояснити, чому так трапилось? Складіть речення з кожним із цих слів.

Вставте букву

Вставивши у слово *ви...ирати* на місці крапок п'ять різних букв, утворіть п'ять дієслів недоконаного виду з суфіксом *а*, у яких пишеться *и*.

А ЗАМІСТЬ О

Перекладіть правильно (Гра)

Кожному учасникові гри наперед зараховується 5 очок. Ведучий записує на переносній дошці або на таблиці слова російською мовою. Учні перекладають їх на українську мову і записують до зошитів, підкрес-

люючи букви кореня, якими ці слова відрізняються в українській і російській мовах. Потім завдання перевіряється. У тих, хто допустив помилку, викреслюється очко.

С л о в а д л я г р и

Богатырь, горячий, богач, кочан, хозяин, солдат, ломать, помогать, гонять, лопата.

Перший склад за вами

Вставте пропущений перший склад. Добре подумайте, яка буква (*о* чи *а*) пишеться в кожному з цих слів. У всіх словах, крім двох останніх, перший склад відкритий.

..жан	..ряче
..чан	..разд
..лач	..мати
..гач	..чати
..нах	..чар
..вар	..дат

ЧЕРГУВАННЯ ГОЛОСНИХ

Перекладіть

(Гра)

Учні ділять сторінку зошита на дві частини. Над лівою частиною пишуть *о*, над правою — *е*.

Ведучий зачитує російські слова, роблячи між ними паузи. Учні перекладають ці слова на українську мову і записують їх у відповідну колонку: ті, в яких після шиплячих вживається *о*, — в ліву, з *е* — в праву.

С л о в а д л я г р и

Четверг, желчь, желудь, жернов, шелковый, щека, черный, желтуха, жестокий, пшено, чело, щетина, четыре, челн, чемодан, чернила, шерсть, шестой, пчела, дешевый, женатый.

Відповідайте швидко

(Гра)

Ведучий, звертаючись по черзі до кожного з учасників гри, чітко і голосно вимовляє слово, в якому відбувається чергування голосних. Учень повинен швидко сказати, які звуки чергуються (*о — і, е — і, е — о*), і назвати іншу форму запропонованого слова або споріднене слово, в якому один голосний замінився іншим.

Ведучий рахує до трьох. Якщо учень за цей час не може дати відповіді, споріднене слово називає учень, що сидить поруч. У того, хто не зміг назвати слово, викреслюють очко. Учні, що відповіли, записують зайве очко.

С л о в а д л я г р и

Нога, воля, осінь, овес, овець, колесо, особа, лебідь, шостий, сім, ясність, камені, проривати, чотири, Київ, Канів, кисіль, рід, робота, будова, прозивати, схід, стояти, вечерея, лід, піч, Петрів, боятись, бій, школа, женити, вечір, потік, боець, осоко́ри, межи.

Відшукайте другий склад

(Гра)

У запропоновані перші склади вставте голосні *о, е* або *і*. Потім, відшукавши відповідні другі склади, допишіть слова.

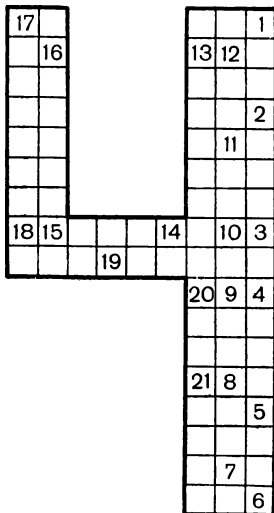
М а т е р і а л д л я г р и

Перші склади: ль..-, джм..-, г..р-, н..-, в..-, н..ч-, п..ч-, к..-, в..-, ст..ль-, в..ль-, х..-, в..к-, б..й-, б..-. *Другі склади:* -лю, -но, -хи, -ник, -си, -ця, -за, -ли, -ка, -ка, -ди, -зи, -ля, -чик, -ний.

Чайнворд «Чергування о, е — і»

Всі слова в цьому чайнворді характеризуються чергуванням голосних *о, е — і*.

1. Скріплені в кілька рядів колоди для сплаву або переправи на них по воді. 2. Установа для літнього відпочинку дітей. 3. Глибока канава. 4. Тварина, що дає людині вовну і м'ясо. 5. Пристосування для утримання на місці судна під час стоянки. 6. Проміжок часу. 7. Замкнута крива лінія. 8. Яровий злак. 9. Рідина, що міститься в клітинах і тканинах рослин і тварин. 10. Місто-герой. 11. Синонім до слова *свобода*. 12. Дерево. 13. Представник одного з двох дружніх класів радянського суспільства. 14. Місто, біля якого похований Т. Г. Шевченко. 15. Пристосування для відганяння води. 16. Частина доби. 17. Обласний центр Української РСР. 18. Простий числівник. 19. Орган мислення у людини. 20. Комахоїдний ссавець, що живе під землею. 21. Синонім до словосполучення *минулого року*.

Доберіть слова

Поряд з кожним словом запишіть його форму або однокорінне слово, в якому *б*, замість *о*, вживалось *е* і навпаки.

			ш	о	с	т	а
		ч	е	т	в	е	р
	ж	о	н	а	т	и	й
в	е	ч	е	р	я	т	и
ч	о	р	н	о	о	н	а

	е						
	о						
		е					
			о				
	е						

И, е чи і

(Гра)

Кожний учень одержує картки з записаними на них буквами *и, е, і* (три картки з різними буквами). Ведучий зачитує слово, учасники гри піднімають картки з буквою, яка пишеться після *ж, ч, ш, щ* і після *з, к, х* в основі зачитаного слова.

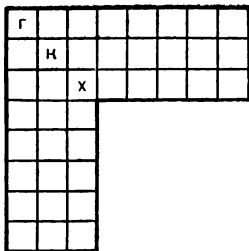
Слова для гри

Загибель, кислота, хіба, кінь, шістнадцять, захищати, хибний, гідний, кип'яток, житловий, чимало, щирий, шийний, кілограм, кіготь, чижик, чільний, схитрувати, ящірка, щиток, шкіряний, щипати, щілина, щитовидний, бджільництво, шипшина, шкіряний, шинель, шепелявий, чисельність, черемха, химерний, кістяк, кішка, кислиця, кинджал, гірчиця, гілочка, гірка.

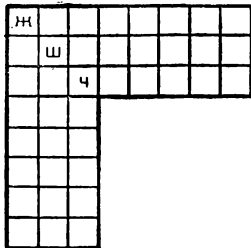
Маленькі кросворди

У перший кросворд впишіть слова з сполученнями *ги, ки, хи* та *гі, кі, хі*, у другий — з *жи, чи, ши* та *жі, чі, ші*.

I. По вертикалі: *г)* Гребувати. *к)* Дика яблуня і плід її. *х)* Нагинати. По горизонталі: *г)* Той, що відноситься до розробки надр. *к)* Кінне військо. *х)* Лікар-спеціаліст.

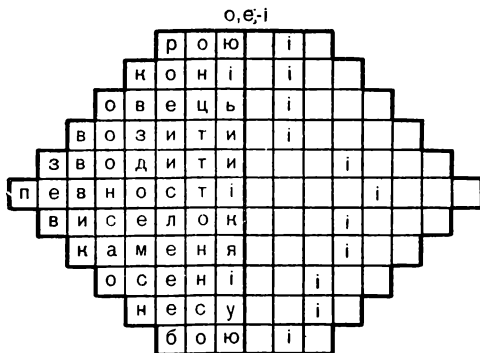

II. По вертикалі: *ж)* Харчування. *ш)* Дика троянда. *ч)* Артист, який виступає з художнім читанням. По горизонталі: *ж)* Жінки. *ш)* Складний числівник. *ч)* Точний.

Доберіть слова

У горизонтальних рядах поряд з кожним словом запишіть однокорінні слова або форми поданих слів, у яких, замість *о*, *е*, пишеться в закритому складі *і*.

ЧЕРГУВАННЯ ПРИГОЛОСНИХ ПРИ ТВОРЕННІ СЛІВ

Утворіть іменники

(Гра-естафета)

На двох дошках у колонку записані слова-прикметники з суфіксами *-ськ-*, *-цьк-*. Учасники гри поділені на дві групи. Від кожної групи виходить один представник і, утворивши від прикметника іменник з суфіксом *-ин(а)*, записує його на дошці. Потім учень повертається на місце і передає крейду наступному представникові команди, який теж утворює і записує одне слово, і т. д. Виграє команда, яка першою утворить іменники від усіх записаних прикметників.

С л о в а д л я г р и

Донецький, Кагарлицький, Одеський, Черкаський, Житомирський, Козелецький, Овруцький, Київський, козацький, солдатський, галицький, вояцький, Львівський, Полтавський, Гадяцький, Прилуцький, Сумський.

Замініть одним словом

(Гра)

Ведучий зачитує назви областей Української РСР і пропонує замінити сполучення прикметника-назви та іменника одним словом. Записані слова перевіряються. За кожне правильно записане слово зараховується одне очко. Виграє той, хто набере найбільше очок.

С л о в а д л я г р и

Дніпропетровська область, Херсонська область, Вінницька область, Хмельницька область, Миколаївська область, Кіровоградська область і т. д.

Які це слова?

У горизонтальні ряди впишіть слова — винятки, в яких пишеться сполучення **-ин-**.

1			ш	н		
2			ш	н		
3				ш	н	
4				ш	н	
5					ш	н
6					ш	н
7					ш	н

(Γpa)

Ведучий видає кожному учасникові гри картку з записаними на ній іменниками, від яких треба утворити прикметники за допомогою суфікса *-ськ-*. Всього видається 4 варіанти карток. Учні утворюють прикметники, записують їх до зошитів. Після закінчення гри визначається основний переможець (учень, що першим правильно виконав завдання) і переможець у кожній групі.

Слова для карток

I. Більшовик, викладач, чех, товариш, казах, інтелігент. II. Ладога, Дрогобич, марксист, Нью-Йорк, латись, Золотоноша. III. Ткач, Буг, Закарпаття, завод, чуваш, Полісся. IV. Гадяч, Волга, Брест, тюрк, чех, товариш.

Запишіть переклад

Поруч з кожним російським словом впишіть український відповідник.

Порівняйте написання перекладених слів з правописом однозначних російських слів.

[illegible]

Знайдіть доріжку

За допомогою суфікса **-ськ-** утворіть від записаних іменників прикметники, пройшовши доріжками до відповідних сполучень, що пишуться в утворених прикметниках.

Додайте слова

(Гра)

Кожному учасникові гри наперед записують 10 очок. Ведучий читає текст, замість прикметників з **-ськ-**, **-цьк-**, **-зьк-** називає іменники, від яких вони утворені. Учасники гри записують текст з прикметниками, підкреслюють їх. Помінявшись зошитами, вони перевіряють правопис прикметників. За кожен помилку в утвореному слові викреслюють одне очко. Виграє учень, який не втратив жодного очка.

Речення для гри

Трудящі нашої країни шлють (*брат*) привіт народам Африки. (*Чуваши*) народ гаряче вітає на рідній землі свого сина-космонавта. У (*Гадячі*) повіті колись побував Панас Мирний. Іван Франко намалював яскраві картини безпросвітного життя (*Галичина*) селян. Влітку ми побували на екскурсії на (*Рига*) узмор'ї. Чарівними велетнями здавались нам оповиті хмарами (*Кавказ*) гори.

Знайдіть пару

(*Гра*)

На переносній дошці записані в дві колонки слова — іменники і прикметники. Учасники гри повинні добрати до кожного іменника залежний прикметник і записати в зошитах пари слів, підкреслюючи в прикметниках букви, що позначають приголосні, які змінились при утворенні слова. Виграє той, хто першим правильно добере пари слів.

М а т е р і а л д л я г р и

І. Ставлення, фортеця, республіка, ГЕС, борошно, порошок, каша, вулиці, зміна, година, колектив, рух.
ІІ. Киргизька, Брестська, товариське, викладацький, нічна, ашхабадські, молочна, яїчний, ячне, Кременчуцька, антифашистський, сонячна.

ПОДВОЄННЯ ПРИГОЛОСНИХ

Чи знаєте ви правила!

(Гра)

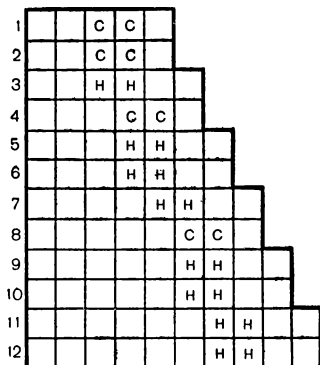
Гра проводиться в чотири тури. Спочатку ведучий пропонує записати вісім слів з подвоєнням приголосних при збігу (*віддаль, стінний* і т. д.). Потім — вісім іменників середнього роду з подовженими приголосними (*приладдя, узлісся*). Далі — вісім іменників жіночого роду з подовженням приголосних в орудному відмінку однини (*тінню, міццю*). Нарешті, учасники гри мають записати вісім іменників середнього або жіночого роду, в яких немає подовження внаслідок збігу приголосних (*листя, смертю*). Щоразу виграє той, хто першим правильно і охайно запише вісім загаданих слів. У кінці гри визначається абсолютний переможець (учень, який узяв першість у двох і більше турах).

Правильно запишіть слова

(Гра-естафета)

На двох дошках у колонку записані всі приголосні, які подовжуються (*д, т, з, ц, с, л, н, ж, ч, ш*), і приголосні, які не подовжуються (*б, в, м, ф, р*). Учасники гри поділені на дві групи. За вказівкою ведучого від кожної групи виходить учень, записує проти першої букви слово, в якому є подовження звука, позначуваного цією буквою, повертається на місце і передає крейду іншому учневі з своєї групи. Той пише слово з наступним приголосним і т. д. При перевірці завдання враховується правильність і охайність написань. Виграє група, яка першою правильно записала всі слова.

Впишіть слова

У горизонтальні ряди впишіть слова з подвоєнням приголосних при збігу їх.

Утворіть слова

(Гра)

Ведучий повільно диктує слова, роблячи після кожного паузу. Учасники гри додають до продиктованого слова частку, суфікс або префікс так, щоб утворилось слово з подвоєними приголосними, і записують його. Продиктувавши всі слова, ведучий перевіряє записи. За кожне правильно утворене слово учень одержує очко. Перемагає той, хто набере найбільше очок. Гру можна проводити усно.

Слова для гри

Сон, бризкати, закон, дніпровський, дати, чавун, бігти, пас, провіс, ріс, захисний, баштан, кінь, кордон, корінь, верх, щодня.

Дві чи одна!

(Гра)

Ведучий зачитує слова з подвоєнням приголосних і без нього. Учасники гри уважно слухають. Якщо в слові пишеться два приголосних, учні піднімають руки. Той, хто помилково підніме руку при читанні слова, в якому пишеться один приголосний, виходить до дошки, записує слово і пояснює його правопис. Виграє той, хто ні разу не помилився і правильно пояснив правопис слів.

С л о в а д л я г р и

Заввишки, навмання, скатертю, тушшю, роздоріжжя, нехворощю, даний, зроблений, священний, Донеччина, приязню, зілля, безсмертя, речення, ссати, ллються, смертю, спросоння, віконниця, пасся, кіннота, юннати, щастя, роззбросння, письменність, старанний, суддею, Ілля, статей, ніччю, кріпаччина, відомістю, папороттю, верф'ю, поруччя, маззю, жовчю, ріллею та ін.

ЧЕРГУВАННЯ У—В, І—Й

Закінчіть речення

(Гра)

На переносній дошці записані частини речень. Учні повинні закінчити речення і записати їх у зошити, правильно вживаючи **в** або **у**, **і** чи **й**. Перемагає той, хто першим охайно і правильно виконає завдання і пояснить вживання **у — в**, **і — й**.

М а т е р і а л д л я г р и

1. Гримів святковий оркестр (і, й) ... 2. Дорогоцвітами переливалася вода (у, в) ... 3. Колона (і, й) шла (і, й) ... 4. Робота кипіла (у, в) ... 5. Спить ставок, (і, й) ... 6. Батьки (і, й) ...

Відгадайте

(Гра)

Бедучий зачитує загадки, в яких є слова з чергуванням **у — в, і — й**. Учасники гри відгадують загадки, пояснюють вживання **у** чи **в, і** чи **й**. За кожну правильну відповідь учневі зараховується 4 очка (2 за відгадування і 2 за пояснення). Виграє той, хто набере найбільше очок.

М а т е р і а л д л я г р и

1. Скатертина біла всю землю вкрила. 2. Сидить дівчина в коморі, а коса її надворі. 3. Іде лісом — не шелестить, іде водою — не плюскотить. 4. Чорне сукно лізе у вікно. 5. Два брати у воду дивляться, а повік не зійдуться. 6. Не вода і не суша, на човні не попливеш і ногами не підеш. 7. У зеленому жакеті, хоч і плавати мастак, а не риба і не рак. 8. Уночі гуляє, вдень спочиває, має круглі очі, бачить серед ночі. 9. Стоїть собі на току, в червоному ковпаку. 10. Сидить дівчина в траві, лице її в крові.

Назвіть прислів'я

(Гра)

Учасники гри називають прислів'я з словами, в яких можливе чергування *у — в, і — й* (Правда не втоне *у* воді і не згорить *у* вогні. Вчення — світ, а невчення — тьма. За царя не було *й* сухаря і т. д.). За кожне правильно підібране прислів'я записується 2 очка. Виграє той, хто набере найбільше очок.

УПОДІБНЕННЯ ДЗВІНКІХ І ГЛУХИХ ПРИГОЛОСНИХ

Перевірте і запишіть

До слів, записаних у лівій частині фігури, доберіть споріднені контрольні слова, в яких пропущені сумнівні приголосні стояли б перед голосними. Запишіть кожне слово поряд з спорідненим у правій частині фігури. Після цього вставте пропущені букви у слова лівої частини.

м	и		т	и	т	ь		1							
			н	і		т	і	2							
			л	е		к	о	3							
			к	о		ь	б	а	4						
м	о	л	о		ь	б	а	5							
	п	р	о		ь	б	а	6							
		д	і		т	я	р	7							

(Γρα)

Кожному учасникові гри наперед записується 5 очок. Ведучий викликає по черзі учнів. Кожний з них чітко, орфоепічно правильно зачитує одне слово. Його сусід мусить перекласти і правильно вимовити це слово російською мовою. За кожен орфоепічну помилку викреслюється очко, за помилку в перекладі — два очка.

Слова для гри

Казка, розвідка, ложка, вокзал, солодко, грядка, п'ядь, дід, гриб, біб, ріж, кров, ріжки, візки, загадка, ніжка, просьба, кігті, книжка, араб, ягідка, глибше, кізка, плід, різкий та ін.

Для гри варто добирати слова, у вимові яких під впливом місцевої говірки часто допускають орфоепічні помилки.

СПРОЩЕННЯ В ГРУПАХ ПРИГОЛОСНИХ

Впишіть слова

У вертикальні ряди впишіть слова, в яких не відбувається спрощення в групах приголосних **-стн-**, **-стл-**.

С	С		С	
Т	Т	С	Т	
Н	Л	Т	Л	
		Л		С
				Т
				Н

Утворіть прикметники

(Гра)

На таблиці в колонку записані іменники. Учасники гри утворюють від них і записують до зошитів прикметники. Виграє той, хто першим правильно виконає завдання і пояснить правопис утворених прикметників.

С л о в а д л я г р и

Честь, виїзд, форпост, контраст, тиждень, хвастун, користь, ненависть, пестун, лестощі, баласт, пристрасть.

Перекладіть правильно

Перекладіть записані в лівій частині фігури слова на українську мову. Впишіть їх у горизонтальні ряди правої частини. Порівняйте правопис українських і російських слів. Чим відрізняється їх написання?

						с	о	л	н	ц	е	1							
						у	с	т	н	ы	й	2							
						в	е	с	т	н	и	н	3						
						з	л	о	с	т	н	ы	й	4					
						о	б	л	а	с	т	н	о	й	5				
						р	е	д	к	о	с	т	н	ы	й	6			
						з	а	в	и	с	т	л	и	в	ы	й	7		
						п	е	р	е	к	р	е	с	т	н	ы	й	8	
						н	е	н	а	в	и	с	т	н	ы	й	9		
						д	о	б	л	е	с	т	н	ы	й	10			
						п	р	о	е	з	д	н	о	й	11				
						п	р	а	з	д	н	и	н	12					
						п	о	с	т	н	ы	й	13						
						с	е	р	д	ц	е	14							
						п	о	з	д	н	о	15							

СКЛАДНІ І СКЛАДНОСКОРОЧЕНІ СЛОВА

Чи знаєте ви складні слова?

Назвіть складні слова, до яких входить корінь **воз** (водовоз, паровоз, тепловоз і т. д.), **вод** (буряковод, рибовод, діловод та ін.), **роб** (землероб, чорнороб, роб-кор і под.). Щоразу виграє учень, який скаже останнє слово з загаданою основою.

Запитання і завдання

1. Знайдіть слова, додаванням основ яких до слів *комбайн, припаси, в'язалка, кислота, плід* можна утворити складні слова. 2. Назвіть п'ять складних слів, до яких входить основа грецького слова «графо» (*grapho* — пишу). 3. Доберіть шість слів, перша частина яких «авто» (від грецького слова *autos* — сам). 4. Назвіть найпотужніший криголам у світі. 5. Яке складне слово увійшло в нашу мову в зв'язку з польотами радянських космонавтів? 6. Назвіть п'ять складноскорочених слів, що виникли після Жовтня. 7. Чому ми пишемо слово *водомір* з *о*, *мореплавець* з *е*, а *п'ятирічка* з *и*?

Чи знаєте ви тварин!

(Гра)

Учасники гри по черзі називають складні слова — назви тварин (*носоріг, качконіс, вовкодав, ведмідь, стоніжка, мухоловка, сорокопуд* і т. д.), вказують, як з'єднані в них основи. Якщо хтось не може назвати такого слова, він вибуває з гри. Виграє учень, який назвав останнє слово.

Складні слова (Гра-естафета)

Учасники гри поділені на дві групи. На дошці, поділений на дві частини, записано в колонку перші основи складних слів. Представник кожної групи виходить до дошки і, додавши сполучний голосний (якщо він є) та другу основу, дописує складне слово. Повернувшись на місце, він передає крейду іншому учневі з своєї групи. Виграє група, яка першою правильно виконала завдання.

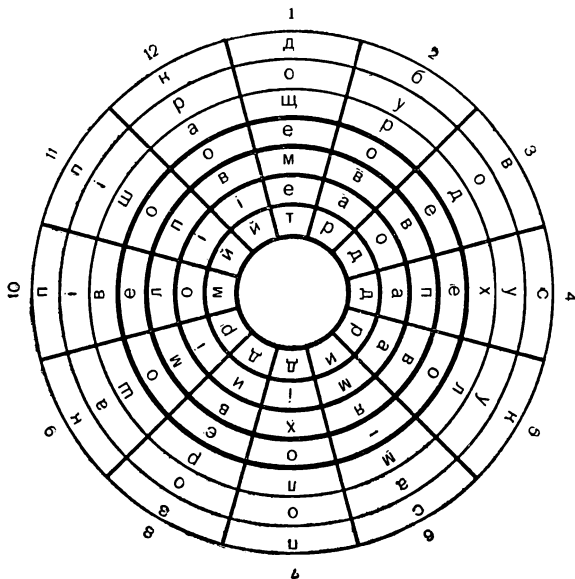
М а т е р і а л д л я г р и

Авіа ..., вело ..., п'яти ..., дво ..., трьох ..., півтора..., середньо..., зайди..., море..., земле..., швидко..., овоч..., своє..., зор..., тисяч..., дощ..., вод..., брон....

Слова для характеристики (Гра)

Учасникам гри пропонують протягом певного часу добрати якнайбільше складних слів, що використовуються: 1) для зовнішньої характеристики людини (*сіроокий, чорнобровий, кругловидий, червонощокий, довгоший, кривоногий* і т. д.); 2) для характеристики внутрішніх позитивних якостей (*добродушний, чисто-сердечний, трудолюбивий, життєрадісний* та ін.); 3) для характеристики внутрішніх негативних якостей (*легковажний, лицемірний, слабодухий, самолюбний* і под.). Щоразу учасникам гри записують стільки очок, скільки дібрано слів. Виграє той, хто набрав найбільшу суму очок.

Вертушка

Вертушка складається з зовнішнього великого і чотирьох малих кружечків, накладених один на одний. Кружечки розбиті на 12 секторів. На кожному записано в певному порядку по одній букві складних слів. Учасники гри повинні за 3 хв. поставити кружечки так, щоб можна було по радіусу (до центра) прочитати 12 складних слів. Виграє той, хто протягом визначеного часу виконає завдання.

Назвіть коротко

(Гра)

Ведучий, звертаючись по черзі до учасників гри, називає словосполучення. Учень, до якого звернувся ведучий, повинен швидко назвати скорочену назву, утворену від запропонованого сполучення слів. Той, хто не зможе утворити скорочену назву, вибуває з гри. Виграє учень, який жодного разу не вибував з гри.

З р а з к и с л о в о с п о л у ч е н ь

Ленінська Комуністична Спілка Молоді України, Українська Радянська Соціалістична Республіка, Узбекиська Радянська Соціалістична Республіка, Демократична Республіка В'єтнам, Телеграфне агентство Радянського Союзу, Харківський тракторний завод, Київський політехнічний інститут, колективне господарство, партійний комітет, обласний відділ народної освіти, вищий учбовий заклад, професійний квиток, педагогічний інститут, комсомольський організатор, сільський кореспондент, лікарський помічник, учнівський комітет, завідувач господарством і т. д.

Загадка

Білодзьобий, чорномазий,
він за плугом важко ходить,
черв'яків, жучків знаходить —
сторож вірний, друг полів,
перший вісник теплих днів.

Відгадайте загадку і знайдіть у ній складні слова.

Впишіть слова

I. У кліточки горизонтальних рядів впишіть складні слова з сполучними голосними *о, е, є*.

1				о			
2			ш	о			
3			ш	о			
4				е			
5				є			
6					о		
7					е		
8			т	т	є		
9				ь	о		
10					о		
11					е		

II. У горизонтальні ряди фігури впишіть складні слова, додаючи до першої основи (числівника) другу. Згадайте, коли в першій частині складного слова пишеться *одно-, дво-, три-, чотири-*, а коли — *двох-, трьох-, чотирьох-*.

Для утворення другої основи використайте слова: *рік, день, літо, тиждень, мільйон, атом, вісь, аршин*.

1	с	т	о					
2	д	в	о					
3	о	д	н	о				
4	д	в	о	х				
5	т	р	ь	о	х			
6	д	в	а	д	ц	я	т	и
7	ч	о	т	и	р	и		
8	т	р	ь	о	х			
9	ч	о	т	и	р	ь	о	х

1	Л	е	н	і	н												
2	ш	е	с	т	и												
3	г	у	ч	н	о												
4	ш	в	и	д	н	о											
5	р	а	д	і	о												
6	п	е	р	е	н	о	т	и									
7	с	о	р	о	н	а											
8	п	і	в														
9	а	в	і	а													

III. У горизонтальні ряди впишіть другу частину складних слів, які утворюються без сполучних голосних.

Перехрестя «Складні слова»

У вертикальні ряди кліточок впишіть складні слова так, щоб відповідні букви їх збіглися з буквами слів, які утворюють перехрестя.

1. Візник, що доставляє воду. 2. Народна гра — рух людей по колу з піснями і танцями. 3. Спеціаліст з садівництва. 4. Апарат для очистки приміщення, меблів від пилу. 5. Велике падіння метеорів. 6. Дитяча іграшка для катання. 7. Спеціаліст з рільництва.

	1	2	3	4	5	6	7
в							п
	о					а	
		д		р			
			о				
		в		п			
	о				а		
з							д

Запитання-жарти

1. Який птах важить 40 пудів? 2. Яка рослина уби-
ває звіра? 3. Який птах бореться з вітром? 4. У якій
рослини горить цвіт?

Запишіть окремо

(Гра)

Ведучий диктує складноскорочені слова групами — по чотири слова в кожній, причому три з них утворені одним способом, а одне слово — іншим. Учасники гри повинні в колонку записати слова кожної групи, утворені одним способом, а окремо (знизу в один рядок) — ті, що утворені іншим способом. За кожну допущену помилку учневі записується мінус. Виграє той, хто не має жодного мінуса.

З р а з к и с к л а д н о с к о р о ч е н и х с л і в

1. УРСР, місцевком, ООН, ВЦРПС. 2. Втуз, загс, держкредит, дзот. 3. Радгосп, комбат, військком, агіт-бригада. 4. Радвлада, сількор, міськрада, техмінімум. 5. Облвно, Донбас, райзу, УзРСР.

Перший склад за вами

До записаних слів додайте склад, що являє собою першу частину складноскороченого слова: ...пом, ...бас, ...вуз, ...див, ...кор, ...маг, ...госп, ...бриг, ...рада, ...госп, ...орг.

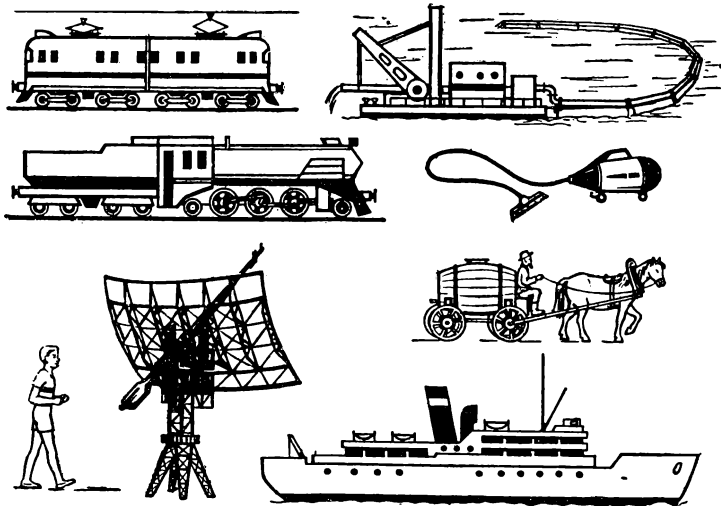
Від яких словосполучень!

(Гра)

Ведучий називає складноскорочені слова, а учасники гри пояснюють, від яких словосполучень вони утворені (наприклад, *ЦК КПРС* — Центральний Комітет Комуністичної партії Радянського Союзу, *МНР* — Монгольська Народна Республіка, *райвно* — районний відділ народної освіти, *сільрада* — сільська рада, *фізкультура* — фізична культура і под.).

Подумайте

Що зображено на цих малюнках? Які це слова? Чим відрізняються вони одне від одного?

Доберіть пару

(Гра)

На переносній дошці у дві колонки записані слова. Учасники гри повинні з обох колонок підібрати пари слів і утворити з них складні слова. Виграє той, хто першим правильно виконає завдання.

С л о в а д л я г р и

1. Носити, сірий, блакитний, театр, передача, день, революційний, річний, західний, гніздовий, працівник, освіта. 2. Орден, північний, народна, квадратний, темний, радіо, світло, трудовий, сто п'ятдесят, технічний, історично, кіно і т. п.

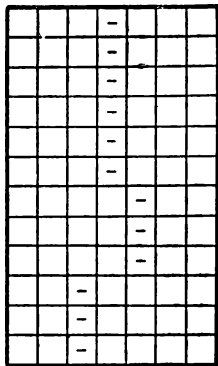
Як перенести!

(Гра)

Ведучий, звертаючись по черзі до учасників гри, називає або показує записані на окремих картках слова. Учень повинен швидко проказати слово за складами так, як його можна перенести (або вказати, що слово не переноситься). Якщо він помилився, його поправляє сусід. За кожну правильну відповідь зараховується очко, за поправку і доповнення — два. Виграє той, хто набере найбільше очок.

С л о в а д л я г р и

ЛКСМУ, крайній, арія, батальйон, крайнього, олія, підживити, підзеленити, гудзик, їжджу, саджу, відзвук, віддати, оббити, кіннота, безземелля, беззаконня, розрісся, надзвичайний, розпродати, перервати, відігнути, відійти, ідея.

Перенесіть слова

Подані слова впишіть у горизонтальні ряди так, щоб рисочкою було показано можливий перенос їх.

Кілька, віджив, прийти, гудзик, наймит, юннати, зльоту, входжу, оббити, відзив, курйоз, стінна.

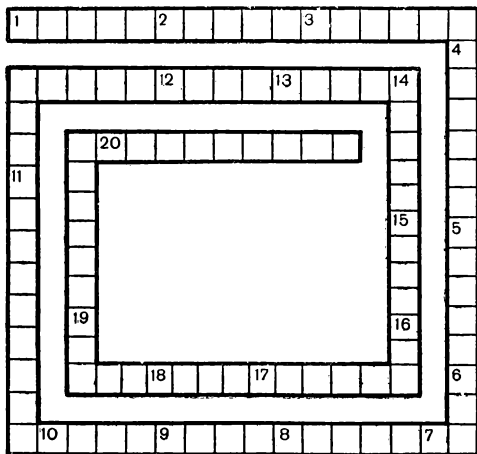
СЛОВА ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ

Впишіть синоніми

До слів іншомовного походження підберіть українські слова-синоніми і запишіть їх поруч.

[illegible]

Чайнворд «Слова іншомовного походження»

1. Підставка для нот, книг. 2. Пряма лінія, проведена з центра до будь-якої точки кола. 3. Певний порядок у розміщенні частин будь-чого. 4. Старовинне слово або невживаний тепер мовний зворот. 5. Масові збори для обговорення політичних питань. 6. Урочиста пісня, прийнята як символ державної або класової єдності. 7. Невелике оповідання. 8. Установа, де зберігаються старі документи. 9. Розкішна дача. 10. Борець проти фашизму. 11. Приймач телевізійних передач та їх звукового супроводу. 12. Точно встановлений розпорядок життя, праці, відпочинку, сну, харчування.

13. Поштовий знак. 14. Бажання їсти. 15. Автомашина для перевезення за плату. 16. Вищий учбовий заклад. 17. Міра ваги. 18. Наголос. 19. Оптичний прилад для розглядання небесних світил. 20. Підніжжя пам'ятника, статуї.

Ланцюжок

(Гра)

Учасники гри по черзі називають слова іншомовного походження так, щоб наступне слово починалось останнім звуком попереднього слова (*альбатрос — сифон — німфа — антрацит — таксі — ідеалізм — металург — грип* і т. д.). Учень, який не може назвати наступного слова, вибуває із гри. Виграє той, хто назве останнє слово.

Складіть речення

(Гра)

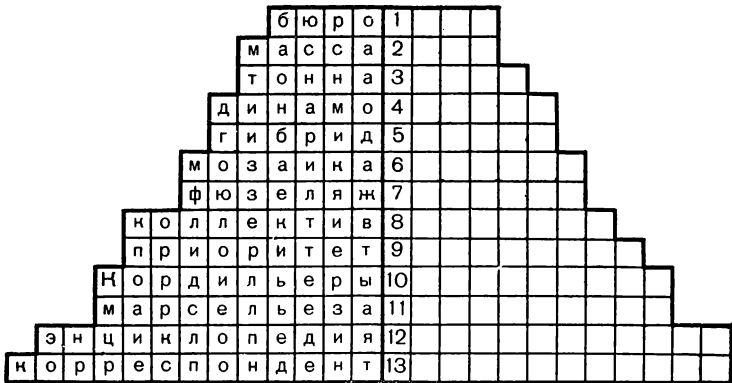
Ведучий називає слово іншомовного походження і через хвилину звертається до одного з учасників гри. Той повинен зразу ж проказати складене з цим словом речення. Учень, який правильно складе речення, одержує очко, за вдалі змістовні речення записується два очка. Виграє той, хто дістане найбільше очок.

С л о в а д л я г р и

Ветеринар, дезинфекція, дипломатично, юридичний, мітинг, оптиміст, арсенал, колонія, регулятор, легенда, пленум, авангард, агітація, агент, футляр, міф, орфографія, орфоепія, синонім, антонім, архаїзм, теорія, пафос, омонім.

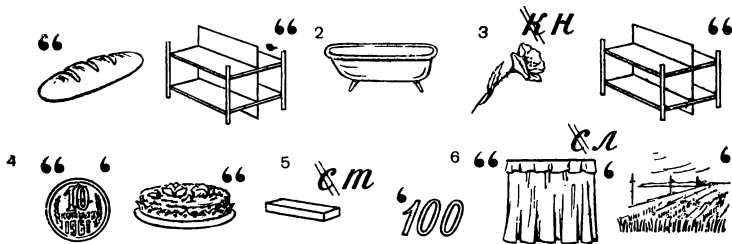
Перекладіть

У правій частині фігури запишіть українською мовою слова іншомовного походження, подані в лівій частині російською мовою.

Подумайте

Скажіть, що є спільного в прочитаних вами словах.

Замініть словосполучення одним словом іншомовного походження. 1. Відступ у першому рядку тексту. 2. Передова, провідна частина якоїсь суспільної групи, класу. 3. Льодова гора, що плаває в морі. 4. Пристосування тварин або рослин до нових, переважно кліматичних умов. 5. Музичний супровід. 6. Шахіст вищої кваліфікації. 7. Людина, яка ухилилася від виконання свого громадянського обов'язку. 8. Розмова між двома або кількома особами. 9. Манера вимовляти слова, звуки під час розмови, декламації. 10. Керувати хором, оркестром. 11. Певний режим харчування. 12. Проїзд, прохід, прокладений під землею або пробитий у горі. 13. Слова, різні за звучанням, але близькі за значенням. 14. Умовні знаки для секретного письма. 15. Завіса з матерії на дверях. 16. Загородження, що перешкоджає вільно проходити. 17. Словесний текст опери. 18. Слова, що мають протилежне значення. 19. Густа бавовняна тканина. 20. Старовинне слово або неживий тепер мовний зворот.

ВІДПОВІДІ НА ЗАВДАННЯ

(Стор. 80.) Впишіть слова. І. 1. Середа. 2. Береза. 3. Дерево. 4. Шелест. 5. Вереск. 6. Зелень. 7. Черета. ІІ. 1. Гривого. 2. Дрижати. 3. Кривава. 4. Тримати. 5. Блищати. 6. Глитати. 7. Кришити. 8. Бриніти. ІІІ. А. 1. Велосипед. 2. Гренадери. 3. Нанесений. 4. Праведний. 5. Навезений. 6. Гребінець. 7. Пенсіонер. Б. 1. Застережний. 2. Обмежений. 3. Гребець. 4. Терен. 5. Спереду. 6. Обведений. 7. Прибережний. В. 1. Бригадирі. 2. Задивився. 3. Запливати. 4. Семиликій. 5. Гривеники.

(Стор. 84.) Запишіть антоніми. (Гра.) Великий, дешевий, минулий, широкий, швидкий, твердий, глибокий, легкий, живий, високий, ледачий, веселитись, передній, кривий, справедливий.

(Стор. 84.) Допишіть слова. Вересень, перехід, перепелиця, щебетання, вечера, берегти, берег, шелестіти, зелений, дерев'яний, березовий, верещати, велетень, сестер, поселення.

(Стор. 85.) Дайте їм прізвища. Шевченко, Романенко, Василенко, Юхименко, Дмитренко, Петренко, Кравченко, Бондаренко, Павленко, Крамаренко, Писаренко.

(Стор. 85.) Метаграми. 1. Клен — клин. 2. Про себе.

(Стор. 86.) Заповніть клітки. З р а з о к в і д п о в і д і: маленький, тихенький, вузький, низенький, біленький, добресенький, чорнесенький, ріднесенький, довгесенький, старесенький.

(Стор. 86.) Е випадне. Вітру, сосни, мітли, гасло, відро, домна.

(Стор. 87.) Кросворд «Ненаголошені голосні». П о г о р и з о н т а л і: 3. Олень. 4. Ясен. 5. Село. 7. Весло. 8. Учень. 9. Накип. 12. Вітер. 13. Метал. 14. Оберт. 16. Синяк. 17. Жнива. 18. Перець. 19. Тритон. П о в е р т и к а л і: 1. Озеро. 2. Океан. 6. Вересень. 10. Перо. 11. Мета. 15. Терен. 17. Житло.

(Стор. 88.) Вставте букву. Вибирати, вимирати, витирати, видирати, випирати.

(Стор. 88.) Перекладіть правильно. (Гра.) Богатир, гарячий, багач, качан, хазяїн, солдат, ламати, допомагати, ганяти, лопата.

(Стор. 89.) Перший склад за вами. Кажан, качан, калач, багач, монах, товар, гаряче, гаразд, ламати, качати, гончар, солдат.

(Стор. 89.) Перекладіть. (Гра.) 1. Жовч, жолудь, жорна, шовковий, щока, чорний, жовтуха, жорстокий, пшоно, чоло, чотири, човен, чорнило, шостий, бджола, жонатий. 2. Четвер, щетина, чемодан, шерсть, дешевий.

(Стор. 90.) Відшукайте другий склад. (Гра.) Льохи, джмеля, гірник (гірка), носи (неси), вози (вези), нічка, пічка (пічник), коза, воли, стільчик, вільний, ходи, вікно, бійця, болю.

(Стор. 91.) Чайнворд «Чергування о, е — і». 1. Пліт. 2. Табір. 3. Рів. 4. Вівця. 5. Якір. 6. Рік. 7. Коло. 8. Овес. 9. Сік.

10. Київ. 11. Воля. 12. Явір. 13. Робітник. 14. Канів. 15. Водогін. 16. Ніч. 17. Чернігів. 18. Вісім. 19. Мозок. 20. Кріт. 21. Торік.

(Стор. 92.) Доберіть слова. Шести, чотири, оженити, вечоріти, чернетка.

(Стор. 93.) Маленькі кросворди. I. По вертикалі: *є*) Гидувати. *к*) Кислиця. *х*) Хилити. По горизонталі: *є*) Гірничий. *к*) Кінцота. *х*) Хірург. II. По вертикалі: *ж*) Живлення. *ш*) Шипшина. *ч*) Читець. По горизонталі: *ж*) Жіноцтво. *ш*) Шістсот. *ч*) Чіткий.

(Стор. 94.) Доберіть слова. Рій, кінь, вівці, візник, навідне, певність, висілка, камінь, осінь, зніс, бій.

(Стор. 94.) Утворіть іменники. (Гра-естафета.) Донеччина, Кагарличчина, Одещина, Черкащина, Житомирщина, Козелещина, Овруччина, Київщина, козаччина, солдатчина, Галичина, воячина, Львівщина, Полтавщина, Гадяччина, Прилуччина, Сумщина.

(Стор. 95.) Замініть одним словом. (Гра.) Дніпропетровщина, Херсонщина, Вінниччина, Хмельниччина, Миколаївщина, Кіровоградщина.

(Стор. 95.) Які це слова? 1. Рушник. 2. Рушниця. 3. Соняшник. 4. Мірошник. 5. Сердешний. 6. Дворушник. 7. Бідолашний.

(Стор. 96.) Впишіть слова. 1. Луганщина. 2. Львівщина. 3. Ровенщина. 4. Харківщина. 5. Чернігівщина. 6. Чехословаччина. 7. Хмельниччина. 8. Вінниччина. 9. Донеччина. 10. Туреччина.

(Стор. 96.) Додайте слово. (Гра.) 1. залізничної. 2. місячним. 3. безконечним. 4. небезпечна. 5. сонячні. 6. вранішня, нічний. 7. ручна.

(Стор. 97.) Запишіть переклад. 1. Чеський. 2. Празький. 3. Латиський. 4. Кавказький. 5. Запорізький. 6. Студентський. 7. Золотоніський. 8. Кіровоградський. 9. Інтелігентський.

(Стор. 99.) Знайдіть пару. (Гра.) Товариське ставлення, Брестська фортеця, Киргизька республіка, Кременчуцька ГЕС, ячне борошно, ячний порошок, молочна каша, ашхабадські вулиці, нічна зміна, сонячна година, викладацький колектив, антифашистський рух.

(Стор. 100.) Правильно запишіть слова. (Гра-естафета.) Зразок відповіді: *д* — міддю, *т* — латаття, *з* — галуззя,

ц — міццю, **с** — колосся, **н** — знання, **л** — весілля, **ж** — роздоріжжя, **ч** — ніччю, **ш** — розкішню; **б** — луб'я (безриб'я), **в** — поголів'я, **м** — сім'я, **ф** — верф'ю, **р** — узгір'я.

(Стор. 101.) **Впишіть слова.** Зразок відповіди: 1. Пасся. 2. Нісся. 3. Денний. 4. Трясся. 5. Осінній. 6. Стінний. 7. Туманний. 8. Розрісся. 9. Відмінник. 10. Баштанник. 11. Мільйонний. 12. Письменний.

(Стор. 101.) **Утворіть слова.** (Гра.) Сонний, оббризкати, беззаконний, наддніпровський, віддати, чавунний, оббігти, пасся, пронісся, розрісся, беззахисний, баштанний, кінний, кордонний, корінний, вверх, щоденно.

(Стор. 103.) **Відгадайте.** 1. Свіг. 2. Морква. 3. Вітер. 4. Ніч. 5. Береги. 6. Болото. 7. Жаба. 8. Сова. 9. Мак. 10. Ягідка.

(Стор. 104.) **Перевірте і запишіть.** 1. Миротіти. 2. Ніготь. 3. Легенько. 4. Косити. 5. Молотити. 6. Просити. 7. Дьоготь.

(Стор. 105.) **Впишіть слова.** 1. Шістнадцять. 2. Кістлявий. 3. Хвастливий. 4. Пестливий. 5. Надкістниця.

(Стор. 106.) **Утворіть прикметники.** (Гра.) Чесний, виїзний, форпостний, контрастний, тижневий, хвастливий, корисний, ненависний, пестливий, улесливий, баластний, пристрасний.

(Стор. 106.) **Перекладіть правильно.** 1. Сонце. 2. Усний. 3. Вісник. 4. Злісний. 5. Обласний. 6. Рідкісний. 7. Заздрісний. 8. Перехресний. 9. Ненависний. 10. Доблесний. 11. Проїзний. 12. Празник. 13. Пісний. 14. Серце. 15. Пізно.

(Стор. 107.) **Запитання і завдання.** 1. Кукурудзокомбайн, босприпаси, снопов'язалка, вуглекислота, коренеплід. 2. Орфографія, каліграфія, географія, біографія, телеграф. 3. Автограф, автобіографія, авторитет, автопортрет, автономний, автомат. 4. Атомохід «Ленін». 5. Космодром. 6. Колгосп, радгосп, сільрада, райком, агітпункт. 7. П'ятирічка — форма родового відмінка числівника *п'ять* з закінченням *и*. У складних словах *водомір* і *мореплавець* *о*, *е* — сполучні голосні (*о* — після твердої, а *е* — після м'якої основи).

(Стор. 108.) **Складні слова.** (Гра-естафета.) *Авіапорт*, *веломагазин*, *п'ятирічний*, *двотижневий*, *трох'ярусний*, *півторамісячний*, *середньовічний*, *зайдиголова*, *мореплавець*, *землеустрій*, *швидкохідний*, *овочесховище*, *своєрідний*, *зореносний*, *тисячолітня*, *дощомір*, *водолаз*, *бронетанковий*.

(Стор. 109.) **Вертушка.** 1. Дощомір. 2. Бурелом. 3. Водопій. 4. Суховій. 5. Кулетет. 6. Самовар. 7. Полевод. 8. Зорепад. 9. Кашовар. 10. Пів-ями. 11. Пішохід. 12. Краєвид.

(Стор. 110.) **Загадка.** Грак. Складні слова — білодзьобий, чорномазий.

(Стор. 111.) **Впишіть слова.** Зразок відповіді: I. 1. Садовод. 2. Пішохід. 3. Кашовар. 4. Кулетет. 5. Краєвид. 6. Чорнозем. 7. Сталевар. 8. Життєпис. 9. Синьоокий. 10. Першодрук. 11. Землетрус. II. 1. Сторіччя. 2. Дворічний. 3. Одноденний. 4. Двохатмний. 5. Трьохосьовий. 6. Двадцятиліття. 7. Чотиритижневий. 8. Трьохмільйонний. 9. Чотирьохаршинний. III. 1. Ленінград. 2. Шестиденка. 3. Гучномовець. 4. Швидкохідний. 5. Радіомовлення. 6. Перекотиполе. 7. Сорокаріччя. 8. Півсклянки. 9. Авіапошта.

(Стор. 112.) **Перехрестя «Складні слова».** 1. Водовоз. 2. Хоровод. 3. Садовод. 4. Пілосос. 5. Зорепад. 6. Самокат. 7. Полевод.

(Стор. 113.) **Запитання-жарт.** 1. Сорокопуд. 2. Звіробій. 3. Боривітер. 4. Горипцвіт.

(Стор. 113.) **Перший склад за вами.** Лікпом, Кузбас, педвуз, комдив, робкор, завмаг, радгосп, комбриг, райрада, завгосп, профорг.

(Стор. 114.) **Подумайте.** *Паровоз — електровоз, вемлесос — пілосос* — складні слова. Спільна в них друга частина, відрізняються вони першою частиною; у другій парі — різні сполучні голосні. *Скорород* — *радіолокатор*, *водовоз* — *пароплав* — складні слова, утворені від різних основ. У слові *радіолокатор* немає сполучного голосного звуку, в усіх інших словах — *о*.

(Стор. 115.) **Доберіть пару.** Орденоносний, світло-сірий, темно-блакитний, кінотеатр, радіопередача, трудовень, історико-революційний, 150-річний, північно-західний, квадратно-гніздовий, техпрацівник, наросвіта.

(Стор. 116.) **Перенесіть слова.** Від-жив, при-йти, най-мит, вхо-джу, від-зив, кур-йоз, кіль-ця, зльо-ту, стін-на, гу-дзик, юн-нати, об-бити.

(Стор. 116.) **Впишіть синоніми.** 1. Брук. 2. Обрис. 3. Поштовх. 4. Торжество. 5. Дрижання. 6. Підніжжя. 7. Прийом. 8. Відстань. 9. Рідкісний. 10. Корінний. 11. Розумний.

(Стор. 117.) **Чайнворд «Слова іншомовного походження».** 1. Пюпітр. 2. Радіус. 3. Система. 4. Архаїзм. 5. Мітинг. 6. Гімн.

7. Новела. 8. Архів. 9. Вілла. 10. Антифашист. 11. Телевізор. 12. Режим. 13. Марка. 14. Апетит. 15. Таксі. 16. Інститут. 17. Тонна. 18. Акцент. 19. Телескоп. 20. П'єдестал.

(Стор. 119) Перекладіть. 1. Бюро. 2. Маса. 3. Тонна. 4. Динамо. 5. Гібрид. 6. Мозаїка. 7. Фюзеляж. 8. Колектив. 9. Пріоритет. 10. Кордільєри. 11. Марсельєза. 12. Енциклопедія. 13. Кореспондент.

(Стор. 119.) Подумайте. 1. Тонна. 2. Ванна. 3. Манна. 4. Нетто. 5. Брутто. 6. Вілла. Це слова іншомовного походження, в яких зберігається подвоєння приголосних.

(Стор. 120.) Одним словом. 1. Абзац. 2. Авангард. 3. Айсберг. 4. Акліматизація. 5. Акомпанемент. 6. Гросмейстер. 7. Дезерт. 8. Діалог. 9. Дикція. 10. Диригувати. 11. Дієта. 12. Тунель. 13. Синоніми. 14. Шифр. 15. Порт'єра. 16. Бар'єр. 17. Лібретто. 18. Антоніми. 19. Бязь. 20. Архаїзм.

ЧАСТИНИ МОВИ

ІМЕННИК

ПОНЯТТЯ ПРО ІМЕННИК. НАЗВИ ЖИВИХ І НЕЖИВИХ ПРЕДМЕТІВ. ВЛАСНІ І ЗАГАЛЬНІ ІМЕННИКИ

Пригадайте іменники

Ведучий пропонує написати у дві окремі колонки щонайбільше іменників — назв живих і неживих предметів на одну якусь букву. Виграє той учень (або група), який протягом визначеного часу (3—5 хв.) записав найбільшу кількість таких слів, правильно згрупувавши їх. Наприклад, добираються слова на букву *н* (назви неживих предметів — *ніж*, *нога*, *ножиці*, *нежить*, *ніс*, *нота*; живих предметів — *ненька*, *Ніна*, *нерпа*, *Надія*, *невільник*).

Загадки-жарти

1. Яке місто літає? 2. Яку країну можна носити на голові?

Перекладіть слова

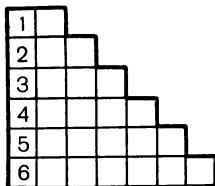
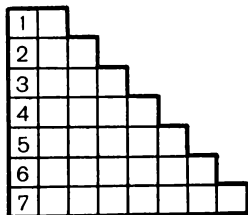
Ведучий диктує ряд російських слів. Їх треба записати в колонку і перекласти на українську мову. Після перевірки запишіть у колонку українські слова і перекладіть їх на російську мову. Переможе той, хто правильно перекладе всі слова.

1. Слова для перекладу з російської мови на українську: *неделя*, *человек*, *час*, *луна*, *речь*, *трус*. 2. Слова для перекладу з української мови на російську: *неділя*, *чоловік*, *час*, *луна*, *річ*, *трус*.

Східці

Впишіть у клітки загальні іменники, що починаються однією і тією ж буквою.

I. 1. Міра площини. 2. Гірське селище. 3. Казахський народний співець. 4. Збірник географічних карт. 5. Синонім до слова *актор*. 6. Слово з протилежним значенням. 7. Місце стоянки, злітання і посадки літаків.

II. 1. Назва ноти. 2. Антонім до слова *спокій*. 3. Квітка. 4. Музичний інструмент. 5. Городня рослина. 6. Група слів або окреме слово, що виражає закінчену думку.

Знайдіть нові слова (Гра)

Ведучий пропонує класу (або окремим групам) утворити іменники з букв, що входять до складу певного слова. За умовами гри у новоутворених словах одна буква може зустрічатися стільки разів, скільки вона зустрічається у вихідному слові. Перемагає той учень (або група), який склав найбільше нових слів, причому таких, яких немає в інших.

Гра проводиться в письмовій формі. Слова записують у зошиті або на окремих аркушиках. Перевірку гри

можна організувати в такий спосіб: один із учнів читає утворені слова, а решта учасників гри викреслюють у себе ті, що прочитані. Після цього учні по черзі читають тільки ті слова, які ще не зустрічались.

Для прикладу візьмемо слово *електрифікація*. З букв, що входять до його складу, можна утворити такі іменники: *риф, рація, ріка, цирк, цикл, рак, кір, рік, кирка, фари, крик, цифра, електрика, лікар, ліки, тиф, факт*.

Об'єднайте синоніми

(Гра)

Ведучий диктує ряд іменників і пропонує учням об'єднати їх у синонімічні ряди, записавши кожний такий ряд в окрему колонку. Переможе той, хто зробить це швидше і правильніше.

С л о в а д л я г р и

Вітер, зал, робота, потомки, батьківщина, товариш, договір, купа, вихор, нащадки, кімната, праця, вітчизна, приятель, умова, труд, ворох, ураган, друг, буря, приміщення.

Синоніми

(Грамаптичне лото)

Кожний учасник гри вирізує собі з грубого паперу або картону велику картку розміром 10×20 см. Цю картку треба розграфити на чотири однакові частини (5×10 см). Для лото необхідно також виготовити маленькі картки розміром 5×10 см. Маленьких карток повинно бути в чотири рази більше, ніж великих.

У клітки великих карток вписують основні слова, а в маленькі — відповідні їм синоніми. Великі картки роздають учасникам гри, маленькі — перемішують. Виймаючи по одній маленькій картці, ведучий голосно читає синонім. Той, у кого виявиться відповідне цьому синонімові основне слово, бере картку і накриває нею потрібну клітку. Виграє той, у кого будуть закриті всі клітки великої картки.

С л о в а д л я в е л и к и х к а р т о к

Батьківщина, джерело, артист, неспокій, нагляд, льотчик, робота, сміливість, нещастя, перешкода, край, наказ, професія, випадок, вітер, лан, дорога, собака, чорногуз, сердега, крам, промисловість, метелиця.

С л о в а д л я м а л ь о н ь к и х к а р т о к

Вітчизна, струмок, актор, тривога, спостереження, пілот, труд, відвага, горе, перепона, межа, розпорядження, спеціальність, подія, буря, поле, шлях, пес, лелека, сіромаха, товар, індустрія, хуртовина.

Замініть синонімом

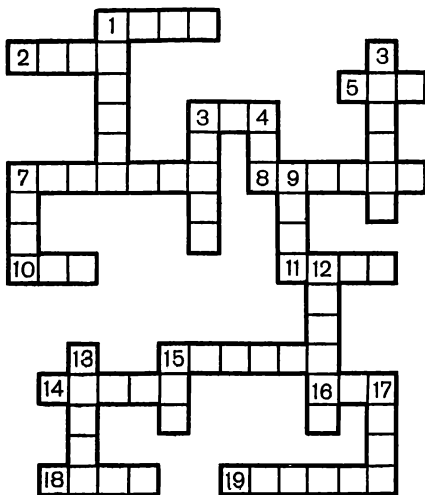
(Гра)

Ведучий пропонує учням записати ряд іменників, що вживаються в українській мові з переносним значенням. До кожного з них слід підібрати синонім — загальну назву. Виграє той, хто першим правильно це зробить.

С л о в а д л я г р и

Плюшкін, Іуда, барон Мюнхгаузен, Ілля Муромець, Геркулес.

Кросворд «Синоніми»

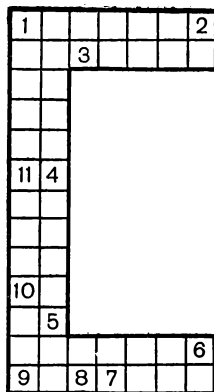

По горизонталі: 1. Заколот. 2. Нога звіра. 3. Ліс. 5. Розвага. 7. Наукова робота. 8. Картопля. 10. Будинок. 11. Коло. 14. Збройна боротьба. 15. Трясовина. 16. Шовковиця. 18. Товариш. 19. Моряк.

По вертикалі: 1. Наймит. 3. Бій. 4. Невільник. 6. Товаришування. 7. Робота. 9. Лекція. 12. Праця. 13. Ураган. 15. Танцювальний вечір. 17. Канат.

Чайнворд «Синоніми»

1. Намова. 2. Труд. 3. Актор.
4. Здібність. 5. Неспокій. 6. Військо.
7. Провалля. 8. Невільник.
9. Заколот. 10. Стадо коней.
11. Неправдиве обвинувачення.

Чи знаєш ти, що...

Слово *екзамен* прийшло до нас з латинської мови і спочатку означало рій бджіл, що вилітають. Згодом це ж слово почало означати стрілку на терезах, яка коливалась, як бджолиний рій. А ще пізніше слово *екзамен* почало означати зважування у переносному значенні, тобто іспит.

Від історії слова часом залежить і його правопис. Так, слово *кампанія* — захід, воєнні дії, походить від латинського слова *campus*, що означає поле. Битва на полі — ось перше значення цього слова. *Компанія* — (група людей, що разом проводять час) походить від латинського кореня *panis*, що означає хліб, та при-йменника *com* — разом. Отже, спочатку «компанія» — це друзі, що ділять між собою хліб, їжу.

Знайдіть антоніми

(Гра)

Ведучий по черзі викликає учасників гри, називає їм іменники, а вони повинні дібрати антоніми до цих іменників. Якщо учень не може назвати антонім, він вибуває з гри.

С л о в а д л я г р и

День, ранок, зима, північ, любов, правда, мир, холод, радість, воля, галас, життя, сила, щастя, перемога, початок, минуле, загадка, шкода, озброєння.

Уточніть

На дошці написані слова-омоніми: *ключ, місяць, мушка, ніс, пора, баба, лава, лист* і т. д. Учні повинні записати ці омоніми парами і дописати до кожного з них по одному-два слова так, щоб уточнити їх значення. Переможцем вважається той, хто першим правильно виконає це завдання.

Перекладіть на українську мову

Ведучий диктує ряд російських словосполучень, які учні повинні перекласти на українську мову. Той, хто зробить це швидше і вправніше, — переможець.

С п о л у ч е н н я с л і в д л я п е р е к л а д у

Загорелое лицо; показать товар лицом; истинное лицо; уважаемое в городе лицо; сказать в лицо; на нем лица нет; платье к лицу; в их лице.

РІД ІМЕННИКІВ

Додайте прикметник (Гра)

Бедучий читає ряд іменників чоловічого і жіночого роду. Учасники гри по черзі називають потрібні за змістом прикметники, узгоджуючи їх у роді з іменником. Хто помилився у визначенні роду або не зміг назвати прикметника, встає і продовжує стояти доти, поки не дасть правильної відповіді в наступну чергу. Виграє той, кому жодного разу не довелося вставати.

С л о в а д л я г р и

Путь, біль, магістраль, Сибір, полин, опис, степ, дріб, рояль, тюль, кітель, шинель, емаль, туш, собака.

Вгадайте (Гра)

Учитель повільно читає тлумачення іменників «спільного» роду, а учні по черзі повинні називати ці іменники. За кожне правильно назване слово записується очко. Виграє учень, який набрав найбільше очок.

1. Той, що задається. 2. Дуже неохайна людина. 3. Неуважна людина. 4. Дитина, яка втратила батьків.

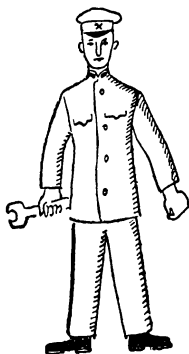
Загадки

1. Чи на одну професію вказують слова *машиніст*, *машиністка*? Якими синонімами можна замінити ці слова?

2. Чи можна утворити від іменників *інженер*, *професор*, *композитор* відповідники жіночого роду?

Малюнки-жарти

Діти на уроці вивчили іменники, що означають різні професії. Учителька сказала, щоб дома діти зробили малюнки до цих слів. Ось що намалював Дмитрик.

Машиніст

Машиністка

Машиністка

Машиніст

У чому помилка Дмитрика?

Допишіть закінчення

(Гра)

Ведучий записує на переносній дошці ряд речень. Деякі слова в них не мають закінчень. Учасники гри повинні дописати потрібні закінчення.

М а т е р і а л д л я г р и

1. У зоопарку ми бачили велик... шимпанзе. 2. В їдальні учні пили гаряч... солодк... кофе. 3. Руд... дінго гра... разом з лисятами та ведмежатами. 4. Ми приїхали у блакитн... таксі. 5. На вечерю готували картоплян... пюре. 6. Біл... какаду — різновид папуг.

ЧИСЛО ІМЕННИКІВ

Заповніть клітки

Впишіть у вертикальні ряди іменники, що вживаються тільки у множині. 1. Зимова повозка на полозах. 2. Отвір у стіні, через який входять до кімнати. 3. Широкий вхід або проїзд, що закривається створами. 4. Синонім до слова *майно*. 5. Перерва в навчальних заняттях. 6. Відходи, що створюються при розмелюванні зерна. 7. Приємне емоційне почуття. 8. Паливо. 9. Обласний центр УРСР.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
с	д	в	п	н	в	р	д	с
и								и
	і						а	
		а				і		
			и		и			
				и				

Загадки

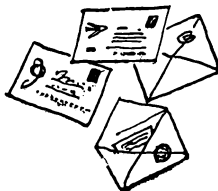
1. Яка назва гір, що вживається тільки в множині, має в своєму складі ноту? 2. Який іменник, що вживається лише в множині, із зміною закінчення стане іменником, що означає висушену траву і вживається тільки в однині? 3. До якого іменника, що вживається лише в однині, слід додати одну букву, щоб він став назвою міста — іменником, що вживається тільки в множині?

Додайте закінчення

Додайте закінчення в підписах під малюнками.

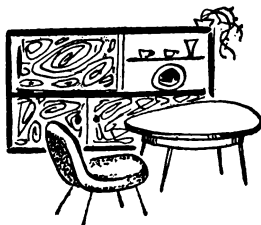
Лист . . .

Лист . . .

Консерв . . .

Мебл . . .

Будьте уважними

Бедучий повільно називає чотири іменники, один з яких відрізняється від інших трьох числом. Виграє той, хто правильно відокремить такий іменник і пояснить, в чому полягає його відмінність від інших.

Іменники можна згрупувати так:

морква	марксизм	комсомолія
сталь	колектив	піонерія
глина	пролетаріат	староста
ворота	студентство	пожитки

Київ	радощі
Черкаси	гордощі
Харків	будні
Львів	радість

ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ

Подумайте і дайте відповідь

1. У яких іменників у всіх відмінках немає закінчення? 2. У яких іменників є найбільше однакових відмінкових закінчень? 3. Чи є іменники з двома закінченнями одразу?

Загадки-жарти

1. Якого маленького коня треба поставити між двома займенниками, щоб одержати країну?

2. Який вказівний займенник треба повторити двічі, щоб він став шкідливою комахою?

Вгадайте пропущені слова

Вгадавши пропущені слова, ви легко запам'ятаєте незмінювані іменники.

Ці маленькі коні
носять назву
Що за звір сидить
в «мішку»?
Це ж маленький
Нам сподобавсь над усе
цей розумний
В ліс поїхали усі
на вантажному

Частина слова за вами

1. Допишіть букви, яких не вистачає, і прочитайте по вертикалі іменники другої відміни м'якої групи.

с	п	с	л	п	с
			а	и	а
		а	р	р	р
		р			
а	и				
р	р				

2. Впишіть у вільні клітки букви, яких не вистачає, і прочитайте по вертикалі іменники мішаної групи другої відміни.

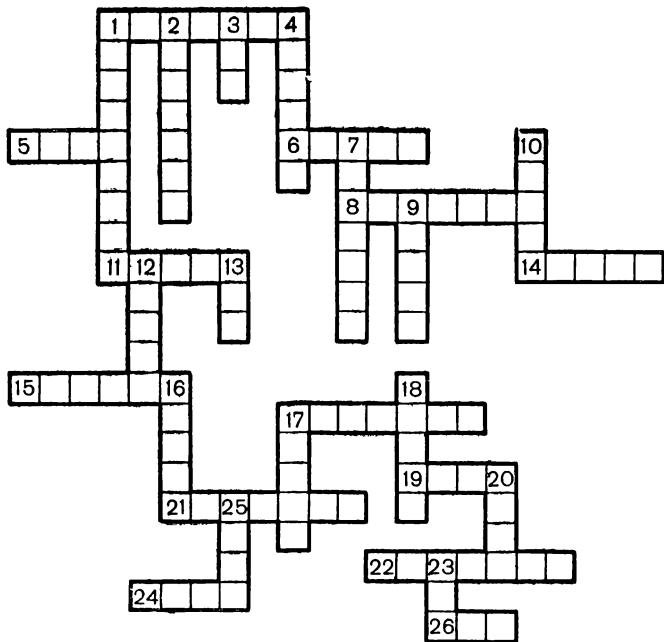
к	ш	т	к	м
				я
	я	я	я	р
я	р	р	р	
р				

3. Допишіть букви, яких не вистачає, і прочитайте по вертикалі іменники твердої групи другої відміни.

б	к	г	ц	н	д
					і
			о	и	р
		а	р	р	
		р			
и	и				
р	р				

Кросворд «Чотири відміни іменників»

Слова цього кросворда — іменники, що належать до чотирьох відмін.

По горизонталі: 1. Іменник другої відміни — один з піонерських атрибутів. 5. Іменник другої відміни — засіяна ділянка землі. 6. Іменник четвертої відміни — пташа курки. 8. Іменник третьої відміни—

антонім до слова *проводу*. 11. Іменник другої відміни — медичний працівник. 14. Іменник першої відміни — велика хижа морська риба. 15. Іменник другої відміни — синонім до слова *отець*. 17. Іменник третьої відміни — поїздка по далеких країнах. 19. Іменник другої відміни — слід від рани. 21. Іменник другої відміни — передня частина голови людини. 22. Іменник другої відміни — сім днів від понеділка до понеділка. 24. Іменник четвертої відміни — молодий коник. 26. Іменник другої відміни — бджолина сім'я.

П о в е р т и к а л і: 1. Іменник другої відміни — гра з м'ячем. 2. Іменник третьої відміни — антонім до слова *горе*. 3. Іменник другої відміни, утворений від дієслова *бити*. 4. Іменник першої відміни — синонім до слова *мати*. 7. Іменник другої відміни — майстер, що вирізує по дереву, кості. 9. Іменник другої відміни — небесне світило. 10. Іменник першої відміни — прилад для писання. 12. Іменник другої відміни — свійський птах. 13. Іменник другої відміни — 12 місяців. 16. Іменник другої відміни — природне водоймище. 17. Іменник другої відміни — частина тулуба від шиї до руки. 18. Іменник першої відміни — фруктове дерево. 20. Іменник другої відміни — великий водний простір. 23. Іменник другої відміни — антонім до слова *холод*. 25. Іменник першої відміни — нога у тварини.

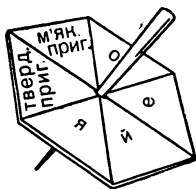
Одним словом

Ведучий повільно читає тлумачення слів — незміюваних іменників. Учні повинні знайти ці іменники і записати в свої зошити. Виграє той, хто правильно запише всі іменники і придумав з ними речення, в яких

вони вживатимуться у непрямих відмінках. Тлумачення слів дається описово, наприклад: 1. Будівля для стоянки і ремонту паровозів і вагонів. 2. Майстерня художника. 3. Страва з протертої картоплі або овочів. 4. Підземна міська залізниця. 5. Кольорові нитки для вишивання. 6. Зал у кінотеатрі для перебування глядачів до початку сеансу. 7. Перелік страв. 8. Музичний твір для одного голосу або одного інструмента. 9. Ансамбль з трьох виконавців. 10. Окреме приміщення в пасажирському вагоні.

Дзига

Учні виготовляють дзигу — шестикутник, у центр якого вставлена загострена паличка. На шестикутнику пишуть закінчення іменників другої відміни. Учасники гри по черзі запускають дзигу. Коли дзига крутиться, учень стежить, на яке закінчення вона впаде, і швидко придумує іменник другої відміни з таким закінченням.

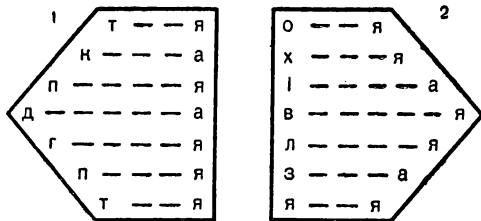

Приховані слова

1. Допишіть пропущені букви і прочитайте іменники третьої відміни.

Н	—	ч
М	—	и
К	—	в
Л	—	в
С	—	ь
О	—	ь
З	—	ч
Д	—	ь

II. Впишіть букви, яких не вистачає, і прочитайте іменники четвертої відміни.

Відгадайте слово

(Гра)

В цю гру можна грати невеликими групами. Її учасники домовляються між собою, що матеріалом для гри служитимуть, наприклад, іменники першої відміни у родовому відмінку множини.

В а р і а н т 1. Один із учасників гри пише на аркушку паперу першу і останню букви якогось іменника першої відміни у родовому відмінку множини. На місці кожної пропущеної букви задуманого слова ставлять рисочки (кількість рисочок обов'язково повинна збігатися з кількістю пропущених букв). Наприклад, ч — — — — — ь (читалень). Другий учень повинен, поступово називаючи пропущені букви, відгадати слово. Кожну відгадану букву перший учень вписує, замість рисочок, стільки разів, скільки вона повторюється в слові. Якщо учень називає букви неправильно, то за кожну помилку йому записують штрафне очко.

Після того як іменник буде відгаданий, учні міняються ролями. Переможцем можна вважати того, хто швидше відгадає слово, або того учня, у якого менше штрафних очок.

В а р і а н т 2. Основні умови гри ті самі, але відгадують слово два учні, по черзі називаючи букви. Якщо буква названа неправильно, першого учасника гри позбавляють наступного ходу і записують йому штрафне очко. Якщо ж буква названа правильно, учасник гри має право на новий хід до першої помилки. Результати гри визначаються кількістю програних очок кожним з учасників.

Загадки

1. Відгадайте слово, яке може бути одночасно іменником першої відміни у родовому відмінку множини, означаючи синонім до слова *вітер*, та іменником другої відміни у називному відмінку однини, означаючи інструмент для буріння.

2. Який іменник другої відміни у називному відмінку однини збігається формою з іменником першої відміни у родовому відмінку множини?

Пишіть правильно

Клас ділять на 2—3 групи. Ведучий роздає групам заздалегідь підготовлені аркушики, на яких зліва написані іменники другої відміни у називному відмінку. Учні всіх груп по черзі повинні записати ці ж іменники у родовому відмінку однини. Після перевірки ведучий підраховує, яка група зробила більше помилок, і визначає переможця.

Зразок розміщення матеріалу

Ленінград — Ленінграда

Дніпро — Дніпра

мед — меду

ліс — лісу

Роман — Романа

роман — роману

грам — грама

відмінок — відмінка

рік — року

кінь — коня

Ромодан — Ромодана

вишняк — вишняка

рід — роду

вік — віку

інститут — інституту

олівець — олівця

Іван — Івана

вальс — вальса

пісок — піску

чай — чаю

Додайте закінчення

У підписах до малюнків додайте закінчення родового відмінка однини і поясніть.

Складіть з цими словами речення або доберіть їх з прочитаних книжок.

Листопад...

Листопад...

Намен...

Намен...

Додайте закінчення іменників

(Граматичне доміно)

Ця гра сприяє кращому запам'ятання закінчень іменників другої відміни у називному відмінку множини.

Учні виготовляють з картону або дерева 28 пластинок розміром 30 мм × 15 мм × 5 мм. Кожну пластинку рисочкою ділять на дві частини. З правого боку пластинки пишуть основу слова, а з лівого—закінчення другого слова.

Для доміно дібрано 28 слів, що становлять чотири групи іменників за характером закінчень, тобто групи іменників з закінченнями **-и**, **-і**, **-а**, **-я**. Доміно з цих слів може мати такий вигляд:

и	прислів	і	директор	а	зусилл	я	прізвищ
и	сузір	і	пол	а	товариш	я	міст
и	школяр	і	рукав	а	олен	я	завод
и	новаль	і	вус	а	обличч	я	став
и	клочч	і	відмін	а	дуб	я	озер
и	пролетар	і	ударник	а	слухач	я	берег
и	тонар	і	займищ	а	мор	я	сел

Гра проводиться так, як і у звичайне доміно. Чотири учасники гри (можна 2—3) беруть по сім пластинок і грають попарно. Хід можна розпочинати будь-якою пластинкою. Пластинки кладуть по черзі так, щоб виходило слово у правильній формі, наприклад:

Якщо учень не має пластинки ні для початку, ні для кінця, то він пропускає хід. Гра триває доти, поки один з учасників гри не покладе останню пластинку. У супротивників підраховується або кількість пластинок, що залишилися, або кількість букв на пластинках (за домовленістю).

Переможець починає наступну гру пластинкою за власним вибором. Може статись, що в процесі гри в кожного з учасників гри немає чого класти: хід закрито. Тоді так само підраховується або кількість пластинок, або кількість букв на пластинках. Виграють ті, у кого залишилося менше пластинок (або букв на пластинках). Право розпочинати гру дістає той, хто «закрив». Гра закінчується тоді, коли одна з двох пар учасників набере 100 очок і, отже, здобуде перемогу.

Учасникам гри слід рекомендувати заздалегідь скласти список слів для граматичного доміно і перевірити їх написання за словником. Такий список, розрахований на зорове сприймання, сприятиме створенню стійких образів слів.

Правильно з'єднайте

Ведучий диктує ряд іменників і пропонує учням додати до них прислівники, іменники або інші слова із значенням міри, правильно зв'язавши їх у потрібному відмінку з поданими іменниками. Матеріалом для цього завдання повинні бути іменники на означення маси або матеріалу, наприклад: *цукор* (кілограм цукру); *гас* (літр гасу); *пісок* (багато піску); *чай* (чашка чаю).

Загадка

Який іменник чоловічого роду другої відміни, вживаючись з закінченням *-а* у родовому відмінку однини, означає оцінку, а з *-у* — бенкет?

Знайдіть «зайвий»

(Гра)

Ведучий називає чотири іменники третьої відміни в орудному відмінку і пропонує учням записати в свої зошити тільки три іменники, що мають однаковий правопис. Треба знайти четвертий, «зайвий» іменник, який має відмінний від інших трьох іменників правопис. Іменники можна згрупувати так:

тінню	полегкістю	жовцю	областю	радістю
міццю	любов'ю	кров'ю	повістю	галуззю
вістю	упертістю	зиб'ю	пavidкістю	подорожжю
міддю	упевненістю	верф'ю	суттю	зустріччю
	сушню	сіллю		
	нехворощю	ніччю		
	шерстю	миттю		
	злістю	матір'ю		

СУФІКСИ ІМЕННИКІВ

Утворіть іменник з пестливим або згрубілим значенням

(Граматичне доміно)

Для доміно на матеріалі іменникових суфіксів пестливості і згрубілості виготовляється 28 пластинок, на яких з лівого боку зазначені найпоширеніші суфікси, а з правого — іменникові корені, до яких вони додаються.

Доміно може мати такий вигляд:

ин	вулич	оньн (а)	чобот	ен (я)	шабл	ань	дід
ин	соловей	оньн (а)	дом	ен (я)	голов	ань	лев
ин	лич	н (о)	орл	ц (е)	трав	иц (я)	саль
ин	пташ	н (о)	пес	ц (е)	верб	иц (я)	ден
ищ (е)	зір	н (а)	вогн	ц (е)	вод	иц (я)	вікон
ищ (е)	голів	н (а)	кон	юн (а)	нач	юр (а)	серд
еньн (о)	нос	ен (я)	камен	юн (а)	цуц	усь	здоров

Запишіть одним словом

(Гра)

Ведучий пропонує записати на аркуші паперу іменники — географічні назви. Проти кожної з них треба написати іменники — назви осіб за місцем проживання. Кожний учасник гри пише тільки одне слово, після чого передає аркуш іншому учневі.

С л о в а д л я г р и

Москва, Ленінград, Сибір, Київ, Харків, Куба, Алжир, Конго, Туреччина, Індія, Франція, Швеція, Угорщина.

ВІДПОВІДІ НА ЗАВДАННЯ

(Стор. 126.) Загадки-жарти. 1. Орел. 2. Панама.

(Стор. 126.) Перекладіть слова. 1. Тиждень, людина, година, місяць, мова, боягуз. 2. Воскресеньє, муж, время, эхо, вещь, обыск.

(Стор. 127.) Східці. I. 1. Ар. 2. Аул. 3. Акин. 4. Атлас. 5. Артист. 6. Антонім. 7. Аеродром. II. 1. Ре. 2. Рух. 3. Рожа. 4. Рояль. 5. Редька. 6. Речення.

(Стор. 128.) Об'єднайте синоніми. (Гра.) З р а з о к в і д - п о в і д і:

вітер	приміщення	робота	потомки
вихор	кімната	праця	нащадки
ураган	зал	труд	
буря			
батьківщина	товариш	договір	купа
вітчизна	приятель	умова	ворох
	друг		

(Стор. 129.) Замініть синонімом. (Гра.) 1. Сквара. 2. Зрадник.

3. Брехун. 4. Богатир. 5. Силач.

(Стор. 130.) Кросворд «Синоніми». По горизонталі:

1. Бунт. 2. Лапа. 3. Бір. 5. Гра. 7. Трактат. 8. Бульба. 10. Дім.
11. Круг. 14. Війна. 15. Болото. 16. Тут. 18. Друг. 19. Матрос.
По вертикалі: 1. Батрак. 3. Битва. 4. Раб. 6. Дружба.
7. Труд. 9. Урок. 12. Робота. 13. Вітер. 15. Бал. 17. Трос.

(Стор. 131.) Чайнворд «Синоніми». 1. Поговір. 2. Робота.
3. Артист. 4. Талант. 5. Тривога. 6. Армія. 7. Яр. 8. Раб. 9. Бунт.
10. Табун. 11. Наклеп.

(Стор. 132.) Знайдіть антоніми. (Гра.) Ніч, вечір, літо, південь, ненависть, кривда, війна, жар, туга, рабство, тиша, смерть, слабість, горе, поразка, кінець, майбутнє, розгадка, користь, роззброєння.

(Стор. 132.) Уточніть. Зразок відповіді: ключ журавлиний — ключ од дверей; молодий місяць — весняний місяць; маленька мушка — взяти на мушку; довгий ніс — ніс зошити; літня пора — пора починати; снігова баба — стара баба; дерев'яна лава — вулканічна лава; лист з дерева — лист від товариша.

(Стор. 132.) Перекладіть на українську мову. Засмагле обличчя; показати товар лицем; справжнє обличчя; поважана в місті особа; сказати в обличчя; має поганий вигляд; сукня до лиця; в їх особі.

(Стор. 133.) Додайте прикметник. (Гра.) Зразок відповіді: путь (далека, близька, важка); біль (страшний, гострий); магістраль (широка, пряма); Сибір (індустріальний, землеробський); полин (сухий, гіркий); опис (докладний); степ (широкий, зелений); дріб (важкий); рояль (новий); тюль (гарний, тонкий, прозорий); кітель (військовий); шинель (солдате́ська); емаль (біла, блакитна); туш (чорна); собака (злий).

(Стор. 133.) Вгадайте. 1. Задавака. 2. Нечепура. 3. Роззява. 4. Сирота.

(Стор. 133.) Загадки. 1. Це назви різних професій, кожна з яких не має відповідника другого роду. Синонімом до слова *машиніст* є *водій* (паровоза), до *машиністка* — *друкарка*. 2. Ці іменники не мають відповідників жіночого роду. Для того щоб вжити такий іменник як назву жіночого роду, треба узгодити його в роді з присудком — дієсловом минулого часу або додати

до цього іменника прикладку. Наприклад: Професор читала лекцію. Інженер Марія Іванівна працює на заводі.

(Стор. 135.) Заповніть клітки. 1. Сани. 2. Двері. 3. Ворота. 4. Пожитки. 5. Канікули. 6. Висівки. 7. Радощі. 8. Дрова. 9. Суми.

(Стор. 136.) Загадки. 1. Піренеї. 2. Сіни — сіно. 3. Сум — Суми.

(Стор. 137.) Подумайте і дайте відповідь. 1. У незмінюваних. 2. У іменників третьої відміни. 3. Складні іменники-прізвища (Карпенка-Карого).

(Стор. 137.) Загадки-жарты. 1. Я-поні-я. 2. Цеде (муха).

(Стор. 139.) Частина слова за вами. 1. Секретар, проводир, слюсар, лікар, пухир, сухар. 2. Каменяр, школяр, тесляр, котляр, маляр. 3. Бригадир, командир, гектар, цукор, касир, двір.

(Стор. 140.) Кросворд «Чотири відміни іменників». По г о р и з о н т а л і: 1. Барабан. 5. Поле. 6. Курча. 8. Зустріч. 11. Лікар. 14. Акула. 15. Батько. 17. Подорож. 19. Шрам. 21. Обличчя. 22. Тиждень. 24. Лоша. 26. Рій. П о в е р т и к а л і: 1. Баскетбол. 2. Радість. 3. Бій. 4. Ненька. 7. Різьбяр. 9. Сонце. 10. Ручка. 12. Індик. 13. Рік. 16. Озеро. 17. Плече. 18. Груша. 20. Море. 23. Жар. 25. Лапа.

(Стор. 141.) Одним словом. 1. Депо. 2. Ательє. 3. Пюре. 4. Метро. 5. Муліне. 6. Фойс. 7. Меню. 8. Соло. 9. Тріо. 10. Купе.

(Стор. 142.) Приховані слова. I. Ніч, мати, кров, любов, смерть, область, зустріч, доповідь. II. 1. Теля, курча, порося, дитинча, гусеня, плем'я, тім'я. 2. Орля, хлоп'я, індича, вовчєня, лисєня, зайча, ягня.

(Стор. 144.) Загадки. 1. Бур (бура) — бур (бурів). 2. Зір (зору) — зір (зоря).

(Стор. 148.) Загадка. Бал.

(Стор. 150.) Запишіть одним словом. (Гра.) Москвич—москвичка, лєнінградєць — лєнінградка, сибіряк — сибірячка, киянин — киянка, харків'янин — харків'янка, кубинєць—кубинка, алжірець — алжірка, конголезєць — конголезка, турок — туркеня, індієць — індіанка, француз — французєнка, швед — шведка, угорець — угорка.

ПРИКМЕТНИК

ЗАГАЛЬНЕ ПОНЯТТЯ ПРО ПРИКМЕТНИК

Хто краще!

Перед вами текст з пропущеними прикметниками. Допишіть такі прикметники, які б найкраще передали ознаки названих у тексті предметів.

РАНОК

Розвиднілось. ... сонце вмило своє ще ... від сну обличчя і розпустило промені сповістити про те, що настав ... ранок. ... роса заблищала на ... листочках, ... бджоли вже відлітали працювати. Прокидались ... пташки, вітаючи ... піснями ... день, ... метелики розправляли свої ... крильця. Все в природі готувалося зустріти ... день.

Загадки

1. Коли прикметники *сталий, світлий, вартий* стають іменниками?
2. Який прикметник може бути водночас іменником у формі родового відмінка та дієсловом минулого часу?
3. Який прикметник у формі жіночого роду є одночасно іменником, що означає орган державної влади в соціалістичному суспільстві?
4. Які прикметники, що вказують на ознаку особи, вживаються тільки у формі жіночого роду?
5. Який прикметник у формі чоловічого роду стає дієсловом наказового способу, а у формі жіночого роду — іменником середнього роду в родовому відмінку?

Швидше і краще

(Гра)

Учитель називає синонімічні ряди прикметників і пропонує всьому класу (або окремим групам) за обумовлений час скласти речення з цими синонімами. Кращі речення учні записують у зошити.

С л о в а д л я г р и

1. Багатобарвний, різноколірний, барвистий, квітчастий, кольористий; багатий, розкішний, грошовитий; байдужий, холодний, нечулий, апатичний.

2. Балакучий, говорючий, щебетливий, язикатий; скрутний, важкий, тяжкий, безвихідний; подібний, схожий, похожий, аналогічний.

3. Стійкий, твердий, непохитний, сталий, непорушний; чуткий, насторожений, чуйний; старанний, дбайливий, акуратний, пильний.

Згрупуйте прикметники

(Гра)

Клас поділено на 2 команди. Кожна з них одержує коробку з картками, на яких записано по одному прикметнику, і групує прикметники в синонімічні ряди. Виграє команда, яка першою правильно виконає завдання.

С л о в а д л я к а р т о к

1. Безмежний, стародавній, червоний, віжний, старий, видатний, незапам'ятний, безкрай, багровий, делікатний, старезний, визначний, безконечний, м'який, похилий, знатний, давнішній, неосяжний, рум'я-

ний, неозорий, тонкий, ветхий, видний, безмірний, рожевий, давній, знаменний, безбережний, колишній.

2. Ситий, запашний, довгий, сталий, гарний, соромливий, гладкий, ароматний, тривалий, постійний, чудовий, стидливий, повнотілий, пахучий, незмінний, прекрасний, повсякчасний, неспілий, огрядний, вічний, духмяний, довгочасний, хороший, сором'язливий, повний, довголітній, вродливий, затяжний, симпатичний.

Доберіть антоніми

На дошці написано прикметники: *вічний, винуватий, дорогий, веселий, ввічливий, вусатий, порожній, радісний, симпатичний, чепурний, шанобливий, милостивий, цікавий, черствий, чуйний*. Доберіть антоніми до цих прикметників і запишіть їх у зошит

Прочитайте

Прочитайте антоніми до слів: *справжній, скромний, приємний, довговічний, талановитий*.

фаль лий дар ши ний прик вий три лий зу рий без хва ва не

Хто скаже останнім!

Ведучий називає один із відтінків ознаки (смак, колір і под.) і пропонує учасникам гри перелічити прикметники, пов'язані з цією ознакою. Хто скаже останнім прикметник, той виграє.

Приклади слів, що об'єднуються тією чи іншою ознакою:

1. К о л і р: білий, червоний, чорний, оранжевий, голубий...

2. С м а к: солодкий, гіркий, солоний, кислий, терпкий...

3. Р о з м і р: великий, високий, низький, недорослий, довгий...

4. В а г а: важкий, легкий, стопудовий, кілограмовий...

5. В і к: старий, молодий, похилий, юний, дитячий...

6. Т е м п е р а т у р а: холодний, літній, зимний, гарячий...

7. М а т е р і а л: дерев'яний, залізний, шкіряний...

8. Я к о с т і л ю д с ь к о г о х а р а к т е р у: розумний, веселий, добрий, злий, мудрий, щедрий, чемний, хитрий, скупий...

9. Ф і з и ч н і я к о с т і і в а д и л ю д е й: сильний, здоровий, худий, товстий, лисий, кучерявий, беззубий, незрячий...

10. Н а л е ж н і с т ь: батьків, солов'їний, вовчий.

Швидко доповніть

(Гра)

Ведучий називає іменник. Один з учасників гри визначає ознаку його, а інший (за викликом ведучого) називає цей іменник і узгоджений з ним прикметник у формі родового, давального чи іншого відмінка. Щоб ускладнити гру, ведучий може називати й незмінювані іменники типу: *Сочі, метро, кашне, шимпанзе, поні* і под.

ПРИКМЕТНИКИ ЯКІСНІ, ВІДНОСНІ І ПРИСВІЙНІ

У кого більше!

(Гра)

Учасників гри ділять на 3—4 команди. Кожній команді дається аркуш паперу, на якому члени команди по черзі записують прикметники — якісні, відносні, присвійні (за завданням ведучого). Коли мине обумовлений час (4—5 хв.), записи перевіряють: ведучий бере аркуш однієї з команд, а інші команди обмінюються аркушами. В усіх записах викреслюють однакові прикметники.

Виграє та команда, в записах якої залишиться більше невикреслених якісних (або відносних чи присвійних) прикметників. Залежно від кількості залишених прикметників переможцям записується певна кількість очок.

Відповідайте зразу

(Гра)

Ведучий зачитує кілька прислів'їв і приказок. Учасники гри повинні відразу визначити, які прикметники є в них (якісні, відносні, присвійні).

М а т е р і а л д л я г р и

1. У радянських людей велика сила, бо у них орлині крила. 2. Була Росія царська, стала пролетарська. 3. Вовча паща та фашистські очі — ненаситні. 4. Весна гарна квітками, а осінь снопами. 5. Ласкаве слово як весняний день.

Хто пригадає?

Назвіть прислів'я і приказки, в яких відповідно до сполучень іменників: *заповіт Леніна, слово приятеля, вода приятеля* були б сполучення іменників з прикметниками.

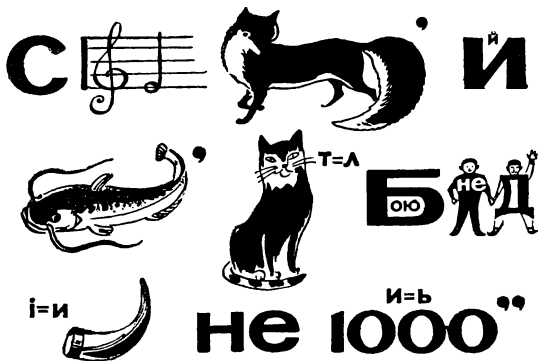
Вігадайте

Які прикметники пропущені в поданих прислів'ях і приказках?

1. Сніг землі — ... кожух. 2. ... сміх — здоров'я.
3. ... часи — ... пісні. 4. У нашій ... оселі — всі люди 5. За ... край і життя віддай. 6. ... праця — наше багатство. 7. До революції жили — ... сльози лили.
8. Як під сонцем цвітуть квіти, так живуть ... діти.
9. Весна ... не любить, вона ... голубить.

Ребус

Прочитайте прислів'я, що починається якісним прикметником.

Ребус

Прочитайте прислів'я, що починається відносним прикметником.

Загадки-жарти

1. Який відносний прикметник показує ознаку хвороби, відсутньої на землі?
2. Який прикметник називає ознаку білої хустки, намоченої в Чорному морі?
3. Назвіть якісні прикметники, що означають «смак» долі, усмішки.
4. Назвіть якісний прикметник, що не має ступенів порівняння і означає людину, яка ніколи не заглядає в дзеркало.
5. Назвіть якісний прикметник, що показує ознаку каміння, якого немає в річці.
6. Який голос буває з дорогої матерії?
7. Назвіть якісний прикметник, що показує ознаку бочки, в яку не можна наливати воду.
8. Який прикметник означає посуд, з якого не їдять?

СТУПЕНІ ПОРІВНЯННЯ ПРИКМЕТНИКІВ

Умій порівнювати

(Гра)

В а р і а н т 1. У класі створено три команди, їм наперед записується по 20 очок. Всім учасникам гри роздають картки з прикметниками (на кожній картці записано два прикметники).

Один із учасників гри з першої команди називає по одному прикметнику з своєї картки, а форму вищого ступеня цих прикметників утворює учасник гри з другої команди, найвищого ступеня — з третьої. Останній називає свої прикметники, а форми вищого і найвищого ступенів їх утворюють члени першої і другої команд і т. д.

Гра закінчується тоді, коли всі назвуть свої прикметники. Якщо хтось із команди помилиться при утворенні форм ступенів порівняння якісних прикметників або спробує утворити ступені порівняння від прикметників відносних чи присвійних, то у команди знімається одне очко.

В а р і а н т 2. Ведучий називає ряд прикметників і пропонує учням записати тільки якісні прикметники та утворити від них форми вищого ступеня.

С л о в а д л я г р и

Активний, алмазний, охочий, акацієвий, ароматний, овальний, освітній, охайний, злий, енергійний, жаркий, жвавий, жирний, житній, жовтий, жорстокий, заможний, зелений, здоровий, знатний, зовнішній, зразковий, комічний, корявий, крайній, кривий, крих-

кий, кріпкий, кучерявий, лагідний, ласкавий, легкий, липкий, літній, лютий, меткий, мудрий, мужній, мутний, м'який, народний, неохайний, низький, німий, обідній, осінній, палкий.

Доміно

Доміно складено з прикметників:

швидший	вужчий	дешевший	рідкіший
старший	коротший	новіший	найлютіший
дужчий	тонший	найсильніший	рівніший
старіший	солодший	гірший	найглибший
нижчий	важчий	гіркіший	найвищий
легший	червоніший	рідший	щонайновіший
дорожчий	веселіший	розумніший	найкращий

щий	швид	чий	вуж	іший	дешев	іший	рідн
ший	стар	чий	корот	ший	нов	іший	найлют
ший	дуж	ший	тон	іший	найсильн	іший	рівн
чий	стар	ший	солод	іший	гір	іший	найглиб
іший	ниж	ший	важ	ший	гірн	ший	найви
чий	лег	чий	червон	іший	рід	щий	щонайнов
ший	дорож	іший	весел	ший	розумн	іший	найкра

близь	брид	ний	дзвін	лег
важ	вузь	ний	жар	мар
верт	пруд	ний	ід	низь
рід	глад	ний	лип	тяж

Цікаве розміщення

На частині шахової дошки розташовано 16 якісних прикметників, наголос в яких падає на закінчення (кожний прикметник можна прочитати ходом коня).

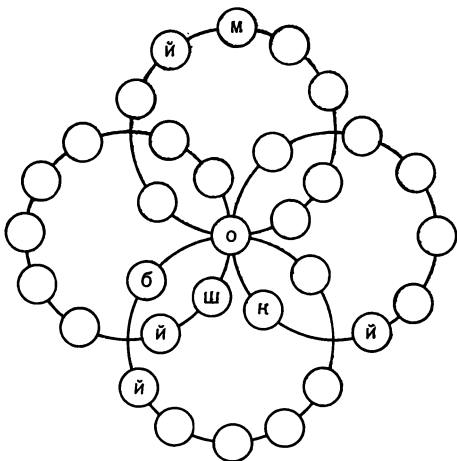
Виберіть з цих прикметників 8 таких, що мають форму вищого ступеня тільки з суфіксом *-ий*, і розмістіть по кліточках шахової дошки. Кожного з них також можна прочитати ходом коня.

Подумайте: 1. Які прикметники не попали в кліточки шахової дошки? 2. Як у них творяться форми вищого ступеня?

кіший			
	кіший		
		кіший	
			кіший

Прочитайте

На кожному кільці позначено першу і останню букви якісних прикметників, що означають колір. Вони не мають ступенів порівняння. Буква **о** – спільна для всіх. Що це за прикметники?

Хто швидше!

(Гра)

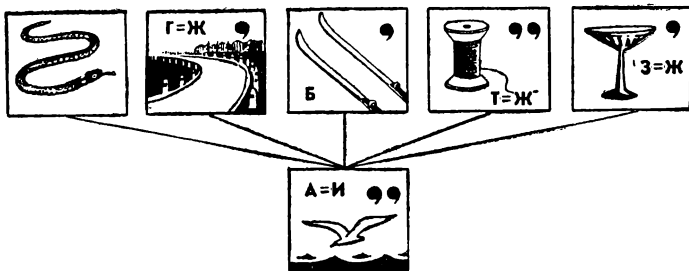
Ведучий пропонує учням утворити вищий ступінь від ряду прикметників, записавши в одну колонку форми із суфіксом **-иш-**, а в другу — з суфіксом **-иш-**.

С л о в а д л я г р и

Далекий, широкий, дешевий, новий, старий, рідкий, гіркий, топкий, товстий, гладкий, глибокий, мілкий, зелений, тихий, вигідний.

Подумайте

Тут зашифровані форми вищого ступеня прикметників, при утворенні яких відбуваються зміни приголосних. Які це прикметники? Які приголосні в них змінюються?

ПРИКМЕТНИКИ ТВЕРДОЇ І М'ЯКОЇ ГРУПИ. ВІДМІНЮВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ

Будьте уважними!
(Гра)

Ведучий диктує 5 прикметників у формі називного відмінка множини. Форму чоловічого роду називного відмінка однини цих прикметників два учасники гри пишуть на дошці, інші — в зошитах. Потім під керівництвом ведучого перевіряють написання слів.

Далі записують 5 прикметників у формі називного відмінка однини жіночого роду, потім по 5 прикметників у формі родового, давального та орудного відмінків однини.

Щоразу перевіряється і пояснюється написання слів. За кожну правильно написану форму прикметника учасникові гри (або команді) можна зараховувати одне очко.

С л о в а д л я г р и

Прикметники твердої групи: безпорадний, безробітний, глухий, заможний, заробітний, західний, книжний, модний, народний, пекучий, поперечний, рідний, східний, тотожний.

Прикметники м'якої групи: братній, верхній, всевітній, давній, житній, крайній, кутній, майбутній, могутній, нижній, пізній, порожній, присутній, хатній, художній, ближній, сінешній.

Не сплутайте

Якщо з клітки, на якій подано закінчення **-ий**, зробити правильний хід конем, то наступними ходами можна відшукати всі зазначені тут основи прикметників м'якої групи.

кутн	безладн	художн	західн	всесвітн	поперечн
		-ій	-ий		
заможн	самотн	довічн	тутешн	народн	достатн

Основи ж прикметників твердої групи кінць може відшукати, побувавши спочатку на клітці з закінченням **-ий**.

Криптограма

Криптограма — це напис, зроблений за допомогою таємного, скритого письма. У ній, як і в кросворді або чайнворді, слова знаходимо за їх значенням. Кожне слово вписується в клітки за буквами, позначеними числами. Коли заповнені всі клітки, читаємо текст.

Визначте синоніми до слів: 1) азбучний; 2) запашний; 3) добросовісний; 4) рум'яний; 5) щербатий; 6) світлий; 7) кімнатний; 8) вродливий. Розмістіть букви, з яких складаються ці синоніми, по клітках криптограми відповідно до номерів:

- 1) 1, 8, 20, 1, 4, 19, 6, 7, 2, 9
- 2) 1, 10, 11, 12, 1, 6, 7, 2, 9.
- 3) 13, 14, 15, 7, 2, 9.
- 4) 10, 11, 16, 14, 4, 2, 9.
- 5) 21, 1, 21, 18, 5, 8, 14, 7, 2, 9.
- 6) 3, 15, 7, 2, 9.
- 7) 17, 1, 6, 7, 19, 9.
- 8) 22, 11, 16, 2, 9.

13	14	10	4	11	7	2	9	11	10	1	7	16
14	4	11	22	11	16	11	4	6	11	12	18	21
14	8	14	7	2	12	22	11	8	18	5	19	9
15	2	7	3	20	19	11	8	14	6	11	4	14

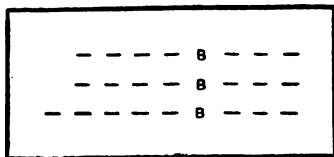
Якщо синоніми будуть визначені правильно, то в криптограмі ви прочитаєте вказані нижче форми якісних прикметників в однині (червоний, синій, зелений, жовтий, голубий, оранжевий, фіолетовий), розміщених веселкою: 1) називний відм., чоловічий рід; 2) родовий

відм., чоловічий рід; 3) давальний відм., чоловічий рід; 4) орудний відм., чоловічий рід; 5) місцевий відм., жіночий рід; 6) називний відм., жіночий рід; 7) називний відм., середній рід.

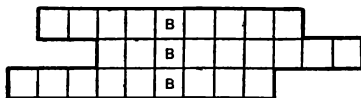
Примітка. Щоб полегшити розв'язання криптограми, ведучий може вказати на значення числа, що часто повторюється (наприклад, число 1 означає букву *а*), або допомогти визначити синонім до першого прикметника (азбучний — алфавітний).

Які відмінки!

1. Розмістіть назви відмінків у відповідних формах так, щоб кінцеві букви означали прикметникове закінчення чоловічого і середнього роду однини, спільне для двох відмінків.

2. Вписати у горизонтальні ряди кліток відповідні форми назв відмінків. Пересунути ці ряди так, щоб у крайньому вертикальному ряду вийшло одне з паралельних закінчень однини прикметників твердої групи.

Пропущені букви

1. - а - о - а - о - а
2. - і - о - о - і -
3. - и - о - и -
4. о - и - и -
5. о - о - о - й

Перевірте наголос

(Γρα)

На переносній дошці записані відносні прикметники на **-овий** з різним наголосом. Протягом визначеного часу учні повинні згрупувати їх: в першу колонку поставити прикметники, у яких наголошується корінь, у другу — прикметники з наголошеним суфіксом, у третю — прикметники з наголошеним закінченням. Виграє той, хто правильно зробить це швидше від інших.

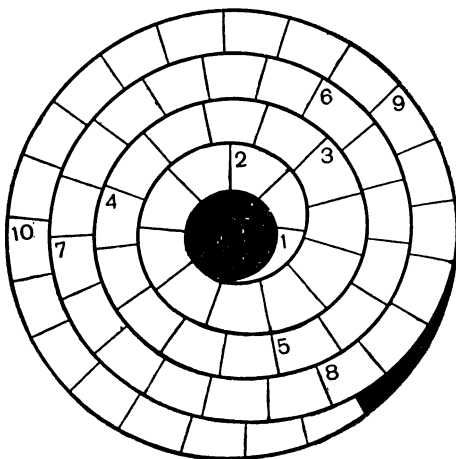
Слова для гри

Будяковий, бронзовий, боковий, вербовий, газовий, фронтовий, бойовий, дубовий, касовий, гуртовий, валовий, кленовий, зерновий, кремовий, верховий, впливовий, кущовий, пальмовий, віковий, зразковий, лісовий, шаховий, передовий, науковий, лозовий, липо-

вий, правовий, побутовий, ожинний, складовий, поштовий, голосовий, малиновий, смаковий, ранковий, калиновий, трудовий, буковий, світовий, каштановий.

Чайворд «Спіраль»

1. Форма середнього роду прикметника із значенням якості людського характеру. 2. Ознака до слова *лампочка*. 3. Основа присвійного прикметника, утвореного від іменника — назви хижої риби. 4. Форма орудного відмінка синоніма до слова *ввічливий*. 5. Основа прикметника, утвореного від іменника — назви предка людини. 6. Родовий відмінок синоніма до слів *найближча, наступна*. 7. Ознака грибів. 8. Вкрите іржею. 9. Жвавий, рухливий. 10. Назва звуків.

Загадки-жарти

1. Який присвійний прикметник із суфіксом *-яч-* виражає ознаку гребінця, котрим не можна розчесатися?

2. Назвіть відносний прикметник, що показує ознаку вузла, якого не розв'яжеш. Цей же прикметник виражає ознаку полотна, з якого не можна пошити сорочку.

Хто швидше!

(Гра)

Ведучий записує на дошці слова та словосполучення, від яких треба утворити прикметники. Хто швидше утворить відповідні прикметники і правильно запише їх, той виграє.

М а т е р і а л д л я г р и

а) Ленінград, Москва, Кривий Ріг, Красний Луч, Біла Церква, Гадяч, Буг, Париж, Владивосток, Воронеж, Чернівці, Кіровоград, Запоріжжя, Барановичі, Мінськ, Вінниця, Закарпаття, Західна Європа;

б) дівчина з карими очима; хлопець з чорними бровами; план на квартал; рукавиці із шкіри; стіл із дерева; шафа для книжок; людина без зубів; іграшки з паперу; простір без краю; блузка із ситцю; цвіт яблуні; гай при березі; хлопець 10 років; вази із кришталю; план цього року; людина з круглим лицем; очі з довгими віями; дах із соломи.

Хто більше!

(Гра)

Ведучий дає завдання записати сталі словосполучення, до складу яких входять прикметники.

Хто за визначений час (4—5 хв.) запише більше словосполучень і завдання виконає правильно, той виграє.

З р а з к и с л о в о с п о л у ч е н ь

Велика Вітчизняна війна, Радянський Союз, Радянська влада, Радянська Армія, середня школа, дитячий садок, піонерська дружина, передвиборна кампанія, заробітна плата, олімпійські ігри, крокуючий екскаватор, Далекий Схід, ведмежа послуга, зелена вулиця, доменна піч, бабине літо, самовіддана праця, дружний колектив.

ПРАВОПИС ПРИКМЕТНИКІВ

Складіть речення

(Гра)

Учасників гри поділено на дві команди. Обом командам дається однакове завдання: скласти речення з прикметниками, що пишуться з часткою **не** разом. Члени кожної команди по черзі за визначений час заповнюють одержані аркуші паперу. Потім ведучий зачитує з обох аркушів речення, складені з поданими прикметниками. Виграє команда, що краще виконала завдання.

С л о в а д л я г р и

Невсипущий, невмирущий, негайний, ненаситний, непохитний, нестямний, негасимий, незліченний, недорікий.

На картках, що їх роздають учасникам гри, записано по декілька прикметників, у яких пропущені певні орфограми. Ці орфограми є на квадратах, що лежать в окремій коробці. Ведучий виймає ці квадратики по одному і називає їх. Право одержати ту або іншу орфограму, названу ведучим, дістає той, хто швидше відшукає їй місце в одному з прикметників своєї картки, без помилок прочитає цей прикметник і пояснить його правопис.

Виграє той, хто першим заповнить усі пропущені орфограми в прикметниках своєї картки.

Зразки карток і квадратиків до них

торішн...й (урожай)
пшени...ний
муляр...-муляр...ва
доч...ин
Л...сков, Грач...в
смуш...вий

і
ч
ів о
ч
є о
е

шкір...ний
ру...ни...ний
тесляр...-тесляр...ва
Гал...н
Журавл...в, Гарш...н
тін...вий

я
ш ч
ів е
и
ьо и
ьо

тотожн...й (квадрат)
серде...ний
Ност...-Ност...ва
івол...ин
С...ров, Пугач...в
плюш...вий

и
ч
ів е
ж
є о
е

сма...ний
школяр...-школяр...ва
Ван...н
солов'...ний
Гагар...н, Голуб...в
ситц...вий

ч
ів е
и
і
і є
е

західн...й (вітер)
 безпе...ний
 лікар...—лікар...ва
 Мела...ин
 Ігнат...в, Л...рмонтов
 дощ...вий

и
 ч
 ів е
 щ
 є е
 о

завтр...шн...й (день)
 соня...ний
 Андрі...—Андрі...ва
 Нат...н
 Михайлом Налінін..
 містом Налінін..
 ба...вий

а і
 ч
 ів є
 и
 им
 ом
 є

кори...н...вий
 Васил...—Васил...ва
 Парас...ин
 н...п'ячий
 Вороб...в, Огар...в
 овоч...вий

ч е
 ів е
 ч
 и
 йоьо
 е

соня...никовий
 придорожн...й
 Сергі...—Сергі...ва
 Мар'...н
 Андрієм Жданов..
 містом Жданов..
 житт...вий

ш
 и
 ів є
 і
 им
 ом
 єьо

оста...ій
 оноли...н...й (ліс)
 нобзар...—нобзар...ва
 мачу...ин
 Матв...в, Нуйбиш...в
 пол...вий

нн
 ш і
 ів е
 ш
 єє е
 ьо

міся...ний
 амудар'їн...ий
 Лунаш...—Лунаш...ва
 Вась...ин
 Медв...д...в, Зайц...в
 ді...вий

ч
 ськ
 ів е
 ч
 є є є
 йо

Як написати!

(Гра)

Ведучий називає впереміж складні прикметники, які пишуться разом або через дефіс. Учасники гри записують в одну колонку ті складні прикметники, що пишуться разом, у другу — ті, що пишуться через дефіс.

Зразки слів

Ленінградський, радіоконцертний, сільськогосподарський, марксистсько-ленінський, соціал-демократич-

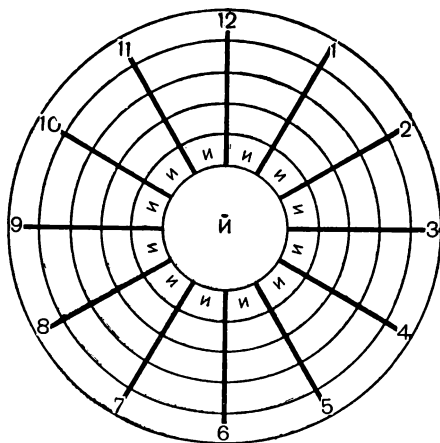
ний, складнопідрядний, південно-східний, мовно-літературний, загальноосвітній, квадратно-гніздовий, легкоатлетичний, автомобільно-тракторний, орденосний, кисло-солодкий, високоавторитетний, темно-зелений, світло-червоний, п'ятиповерховий, трьох'ярусний, жовтогарячий, двадцятитрьохрічний, українсько-російський (словник).

Скільки прикметників!

(Гра)

Треба заповнити циферблат годинника прикметниками, що мають у своєму складі 6 букв і першими буквами їх є початкові букви назв годин.

Виграє той, хто першим виконає завдання.

Знайдіть потрібні букви

(Гра)

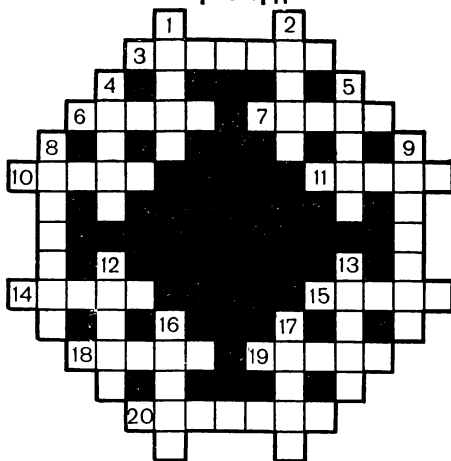
На столі розкладені картки з буквами **н** і **nn**, пропущеними в прикметниках. Учасники гри по черзі підходять до столу і беруть з коробки інші картки, на яких написані прикметники з пропущеними буквами, швидко добирають букви до прикметників своєї картки і сідають на місце. Далі кожний учасник гри читає свої слова і пояснює їх написання.

Той, хто правильно добере картки і пояснить правопис прикметників, вважається переможцем.

Картки для гри

I	полотня...ий нездола...ий орли...ий	стара...ий ненаста...ий со...ий	солом'я...ий чес...ий сумлі...ий	сті...ий лебеде...ий водя...ий
	силе...ий де...ий миши...ий	лебеди...ий розум...ий пшоня...ий	дерев'я...ий зліс...ий шале...ий	ви...ий вогня...ий роди...ий
	числе...ий ра...ий ю...ий	здорове...ий греча...ий голуби...ий	суння...ий глиня...ий непримире...ий	олов'я...ий телефо...ий лля...ий
	солов'ї...ий незрівня...ий широче...ий	кі...ий невблага...ий звіри...ий	вівся...ий оборо...ий осі...ий	маши...ий старови...ий ці...ий
II	н, nn, н	nn, nn, nn	н, н, nn	nn, н, н
	nn, nn, н	н, н, н	н, н, н	nn, н, nn
	nn, nn, н	nn, н, н	н, н, nn	н, nn, н
	н, nn, nn	nn, nn, н	н, nn, nn	nn, nn, nn

Кросворд

По горизонталі: 3. Синонім до слова *звучна*. 6. Синонім до слова *мізерний*. 7. Ступінь прикметника. 10. Ознака до слова *подруга*. 11. У значенні *будь-який, деякий* (про величини). 14. Синонім до слова *спокійний*. 15. Синонім до слова *неоднакова*. 18. Синонім до слова *уявне*. 19. Антонім до слова *нелюбий*. 20. Вищий ступінь прикметника просторової ознаки. По вертикалі: 1. Антонім до слова *старий*. 2. Займенник, що може вживатись із значенням іменника, прикметника. 4. Ознака до іменника *квітка*. 5. Синонім до слова *винувата*. 8. Прикметник, утворений від слова *вік*. 9. Ознака до іменника *місцевість*. 12. Синонім до слова *видатна*. 13. Синонім до слова *пророчий*. 16. Синонім до слів *тямуца, досвідчена*. 17. Називний відмінок прикметника із значенням фізичної якості людей.

Прикметники *солодкий* і *солоний* колись мали спільний корінь. Значення прикметника *солодкий* розвивалося так: солоний → смачний → пряний → солодкий.

Корінь у слові *гіркий* такий, як і в дієслові *горіти* (гор- → гір-). Значення прикметника узвичаїлось тому, що від гіркого пече, горить у роті.

Первісне значення слова *здоровий* — «подібний до дерева» (за висотою, міцністю). У коренях слів *здоровий*, *дерево* відбито давнє чергування голосних.

Ніжний — прикметник, утворений від іменника за допомогою суфікса *-н-* (давнє *нѣга* — радість, ласка).

Безпечний — корінь *-печ-* (є в слові *печаль*), колись цей прикметник мав значення «безтурботний».

Первісне значення прикметника *білобрисий* — «білобровий» (давнє *бры* — брова).

Сутулий — корінь у прикметнику такий, як і в іменнику *тулуб*, префікс *су-* (цей префікс зберігається і в інших словах).

Прикметник *багатий* утворений за допомогою суфікса *-ат-* від іменника *богъ*, що означав «багатство». Споріднений з ним прикметник *убогий* (префікс *у-* мав заперечне значення).

¹ Матеріал взято з книги: Н. М. Ш а н с к и й, В. В. И в а н о в, Т. В. Ш а н с к а я, Краткий этимологический словарь русского языка, Пособие для учителя, М., Учпедгиз, 1961.

(Стор. 153.) Хто краще? Зразок відповіді: *лагідне* (сонце); *червоне* (від сну обличчя); *чудовий* (ранок); *холодна* (роса); *ніжно-зелених* (листочках); *роботяці* (бджоли); *веселі* (пташки); *радісними* (піснями); *світлий* (день); *яскраві* (мете-
лики); *барвисті* (крильця); *новий* (день).

(Стор. 153.) **Загадки.** 1. Сталі, світла, варта. 2. Мила.
3. Рада. 4. Заміжня, замужня (жінка). 5. Злий, зла.

(Стор. 154.) **Згрупуйте прикметники.** (Гра.) Зразок від-
повіді: 1. Безмежний, безкрай, безконечний, неосяжний,
неозорий, безмірний, безбережний; червоний, багровий, рум'я-
ний, рожевий; ніжний, делікатний, м'який, тонкий; старий,
старезний, похилий, ветхий, давній, колишній, стародавній,
незапам'ятний, давнішній; видатний, визначний, знатний, вид-
ний, знаменний. 2. Ситий, гладкий, повнотілий, огрядний, пов-
ний; запашний, ароматний, пахучий, духмяний; довгий, три-
валий, довгочасний, довголітній, затяжний, вічний; сталий,
постійний, незмінний, повсякчасний; гарний, чудовий, прекрас-
ний, хороший, вродливий, симпатичний; соромливий, стидливий,
несмілий, сором'язливий.

(Стор. 155.) **Доберіть антоніми.** Зразок відповіді:
вічний — *короткочасний*, винуватий — *безвинний*, дорогий — *де-
шевий*, веселий — *сумний*, ввічливий — *нечемний*, вусатий — *без-
вусий*, порожній — *повний*, радісний — *безвідрадный*, симпатич-
ний — *неприємний*, чепурний — *неохайний*, шанобливий — *не-
поважливий*, милостивий — *нещадний*, цікавий — *нудний*, черст-
вий — *свіжий*, чуйний — *безжалісний*.

(Стор. 155.) **Прочитайте.** Фальшивий, зухвалий, прикрий,
нетривалий, бездарний.

(Стор. 158.) **Хто пригадає?** 1. Ленінові заповіді знають ста-
рі й діти. 2. Ленінів заповіт — на тисячі літ. 3. Ленінів заповіт
облетів увесь світ. 4. Ленінів заповіт має силу на весь світ.
5. Приятелеве слово зігрівало душу. 6. Приятелева вода краща від
ворогового меду.

(Стор. 158.) **Відгадайте.** 1. теплий. 2. веселий. 3. нові. 4. ра-
дянський, веселі. 5. рідний. 6. чесна. 7. гіркі. 8. радянські.
9. ледачого, проворного.

(Стор. 158.) Ребус. Сміливий сокіл в бою не здригнеться.

(Стор. 159.) Ребус. Весняний день цілий рік годусь.

(Стор. 159.) Загадки-жарти. 1. Морська (хвороба). 2. Мокра (хустка). 3. Гірка (доля), солодка, кисла (усмішка). 4. Незряча (людина). 5. Сухе (каміння). 6. Бархатний (голос). 7. Повна (бочка). 8. Порожній (посуд).

(Стор. 162.) Цікаве розміщення. 1. Близький, вузький, важкий, легкий, низький, тяжкий, рідкий, гладкий. 2. Форма вищого ступеня цих прикметників: а) ближчий, вужчий, важчий, легший, нижчий, тяжчий; б) рідший — рідкіший, гладший — гладкіший.

кі́ший	бри́д		жа́р
ве́рт	кі́ший	ма́р	
	пру́д	кі́ший	і́д
дзві́н		ли́п	кі́ший

(Стор. 163.) Прочитайте. Малиновий, кофейний, бордовий, шоколадний.

(Стор. 164.) Подумайте. Вужчий, дорожчий, ближчий, нижчий, важчий.

(Стор. 165.) Не сплутайте. З клітки, на якій подано закінчення *-ій*, кінь ходить на кліточку з основою *кути*.

(Стор. 166.) Криптограма. Синоніми: 1) алфавітний; 2) ароматний; 3) чесний; 4) рожевий; 5) зазублений; 6) ясний; 7) хатній; 8) голий. Форми якісних прикметників: червоний, оранжевого, жовтому, зеленим, голубій, синя, фіолетове. Значення чисел: 1 — а, 2 — и, 3 — я, 4 — в, 5 — б, 6 — т, 7 — н, 8 — л, 9 — й, 10 — р, 11 — о.

12 — м, 13 — ч, 14 — е, 15 — с, 16 — ж, 17 — х, 18 — у, 19 — і, 20 — ф, 21 — з, 22 — г.

(Стор. 167.) Які відмінки? 1. Родового, називним, місцевому. 2. Називного, давальним, місцевому. Закінчення *-ому*.

(Стор. 168.) Пропущені букви. 1. Малограмотна. 2. Рівносторонній. 3. Синьоокий. 4. Одинокий. 5. Сільськогосподарський.

(Стор. 168.) Перевірте наголос. (Гра.) Прикметники, у яких наголошується корінь: бронзовий, газовий, касовий, кремовий, пальмовий, шаховий, липовий, ожинковий, малиновий, калиновий, буковий, каштановий. Прикметники з наголошенням суфіксом: будяковий, вербовий, дубовий, кленовий, лозовий, впливовий, зразковий, науковий, побутовий, поштовий, ранковий. Прикметники з наголошенням закінченням: боковий, бойовий, валовий, верховий, віковий, передовий, правовий, складовий, смаковий, трудовий, світовий, фронтовий, гуртовий, зерновий, кущовий, лісовий, голосовий.

(Стор. 169.) Чайворд «Спіраль». 1. Зле. 2. Електрична. 3. акуляч-. 4. Чемним. 5. мавпяч-. 6. Чергової. 7. Істівні. 8. Іржаве. 9. Енергійний. 10. Йотовані.

(Стор. 170.) Загадки-жарти. 1. Півнячий. 2. Залізничний — залізничне.

(Стор. 174.) Скільки прикметників? (Гра.) Зразок відповіді: 1, 11 — охочий, озимий, осиний, окатий; 2, 9, 10, 12 — довгий, денний, дивний, давній, дачний, дурний, дужчий, довший; 3 — тісний, темний, теплий, тонкий, точний, тухлий, тяжкий, тузвий; 4 — чайний, частий, чемний, чесний, чинний, чистий, чіткий, чорний; 5 — паркий, парний, певний, пишний, півний, пісний, повний; 6 — шийний, шинний, шумний, шумкий; 7 — старий, санний, свіжий, сонний, сталий, схожий, слабий, сліпий; 8 — важкий, ванний, вірний, вічний, вогкий, вовчий, вмілий.

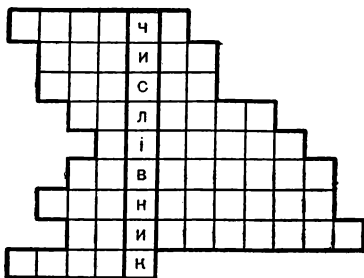
(Стор. 176.) Кросворд. По горизонталі: 3. Голосна. 6. Малий. 7. Вищий. 10. Вірна. 11. Їнний. 14. Тихий. 15. Різна. 18. Мнине. 19. Милий. 20. Ближчий. По вертикалі: 1. Новий. 2. Інший. 4. Гарна. 5. Винна. 8. Віковий. 9. Низинна. 12. Видна. 13. Віщий. 16. Уміла. 17. Лісий.

ЧИСЛІВНИК

ПОНЯТТЯ ПРО ЧИСЛІВНИК

Приховані слова

Впишіть у горизонтальні ряди фігури кількісні числівники так, щоб у виділеному вертикальному ряду можна було прочитати слово *числівник*.

Хто пригадає!

(Гра)

Ведучий пропонує учасникам гри назвати прислів'я, приказки і загадки, до складу яких входять збірні числівники (наприклад: *Семеро* одного не ждуть. Один з сошкою, а *семеро* з ложкою. *Двоє* через дорогу живуть, а один одного не бачать і т. д.). Виграє той, хто наведе найбільшу кількість таких прислів'їв, приказок і загадок.

Східці

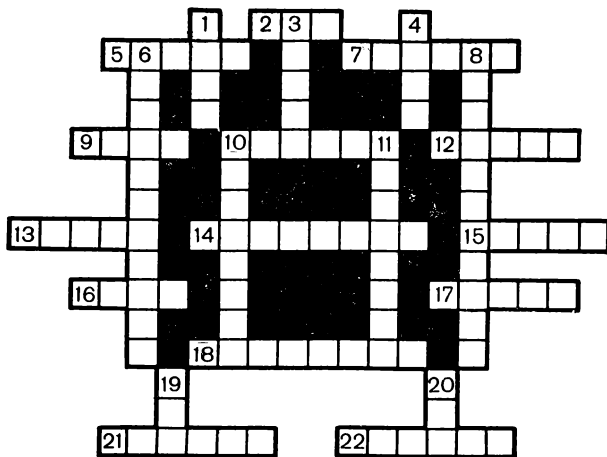
				вран
			хто	хо
		на	ці	ти
	но	гах,	чо	на
дить	а	вве	вдень	
рьох	рі	на		
двох,	тьох,			
че				

У п'яти стовпчиках, розташованих у вигляді східців, написані букви. Не переставляючи стовпчиків, змістіть їх, і ви прочитаєте загадку, в якій є три числівники. Відгадайте цю загадку.

Кросворд «Числівник»

По вертикалі: 1. Дієслово наказового способу, яке без префікса *у-* однозвучне з числівником. 3. Кількісний числівник у формі називного відмінка. 4. Збірний числівник. 6. Дієслово із значенням *ділити надвоє*. 8. Форма орудного відмінка множини назви групи числівників. 10. Форма називного відмінка однини середнього роду порядкового числівника. 11. Іменник жіночого роду, утворений від числівника, у формі давального відмінка множини. 19. Кількісний числівник. 20. Частина складних числівників, спільна для називного і родового відмінків. **По горизонталі:** 2. Кількісний числівник. 5. Форма порядкового числівника, який відмінюється, як прикметник м'якої групи. 7. Форма числівника, спільна для чотирьох відмінків. 9. Іменник із значенням міри довжини, що відрізняється від числівника тільки одним звуком. 10. Збірний числівник. 12. Форма орудного відмінка кількісного числівника. 13. Знахідний відмінок поряд-

кового числівника. 14. Дробовий числівник, що має форму іменника. 15. Форма називного відмінка порядкового числівника. 16. Частина форми давального відмінка складних числівників. 17. Форма родового відмінка множини числової назви, що відмінюється, як іменник. 18. Орудний відмінок простого числівника. 21. Форма називного відмінка порядкового числівника. 22. Порядковий числівник.

Доповніть загадки
(Гра)

Ведучий читає частину загадки, а учні доповнюють і розгадують її, знаходять числівник і визначають його розряд. За кожне доповнення учневі, що зробить

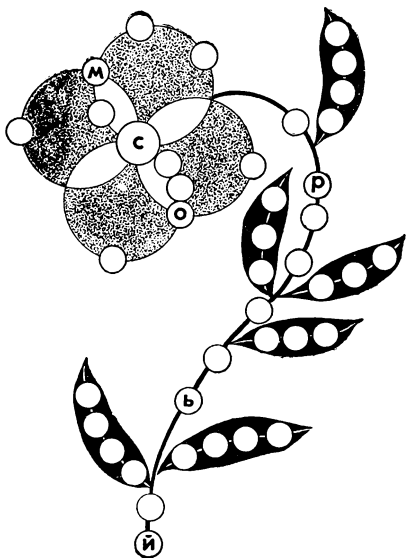
його першим, записується очко. За правильне розгадування учень теж одержує очко. Виграє той, хто набере найбільше очок.

М а т е р і а л д л я г р и

1. Два брати втікають ... 2. Між двома дубами ...
3. На одній Марушці ... 4. Сім братів, віком рівні ...
5. Трьома зубами ... 6. Тисяча овець ...

Квітка

(Малюнок-загадка)

Відомо, що більшість числівників має назви похідні. Числівників із самостійною назвою небагато. Майже всі вони записані на малюнку. Прочитайте їх. Подумайте, яких числівників із самостійною назвою немає на малюнку.

Ходом коня

Прочитайте прислів'я, в якому є кількісні числівники.

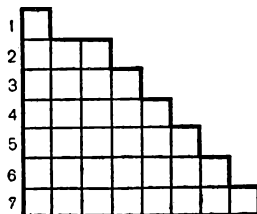

Зійдіть східцями

(Жарт)

Впишіть у клітки слова:

1. Наказова форма другої особи однини від дієслова *терти*.
2. Шерстяна тканина.
3. Числівник.
4. Підвищення для промовця.
5. Столик.
6. Геометрична фігура.
7. Іменник, утворений від слова *тривалий*.

1.		—	1	—	
2.	—	—	2	—	
3.	—	—	3	—	—
4.			7	—	
5.	—	—	100		
6.			100	—	—

Подумайте і запишіть

Ведучий пропонує записати іменники, замінивши числа словами. Кількість рисочок відповідає кількості пропущених букв.

ВІДМІНЮВАННЯ ЧИСЛІВНИКІВ

Як ви знаєте арифметику!

Гра проводиться в два тури. 1-й тур. На переносній дошці записано ряд арифметичних прикладів ($4 + 12 =$; $277 - 40 =$; $25 : 10 =$; $30 \times 8 =$ і т. д.). Учасники гри повинні записати їх та наслідки обчислення словами. За правильне обчислення і запис учневі записується два очка. 2-й тур. Ведучий пропонує записати словами таблицю множення одного якогось числа (наприклад, *п'яти*). За кожний правильний запис зараховується очко. Виграє той, хто набрав найбільше очок.

Загадки-жарти

1. Назвати числівник, який у родовому відмінку складається з 40 букв. 2. Який числівник, ставши за нами, утворить жіночу прикрасу?

Допоможіть Сергійку

Сергійко влітку відпочивав біля моря. Коли приїхав додому, то написав другові листа. Проте листа він довго не відсилав, бо не знав, як правильно сполучити числівники з іменниками. Ось цей лист. «Здрастуй, Петрику! Я вже готуюся до школи, бо через кілька днів починається навчальний рік. Вчора я ходив до татуса в поле, бачив, як орють (п'ять, п'ятеро, п'ятірко) тракторів. А потім до мене прийшло (три, троє) хлоп'ят,

і всі ми ходили на ставок ловити рибу. Мені пощастило: я спіймав (двадцятєро, двадцять) карасів. Коли ми поверталися додому, то зустріли (три, троє, трьох) дівчат — наших однокласниць. Вони похвалилися, що ідуть з ферми, там допомагали телятницям. На фермі аж триста шістдесят (два, двоє) телят. Приїжджай до мене на зимову перерву. У мене є (два, двоє) саней, будемо спускатися з гірки. Чекаю відповіді. З привітом Сергійко».

Допоможіть хлопчикові!

Утворіть порядкові числівники

(Гра)

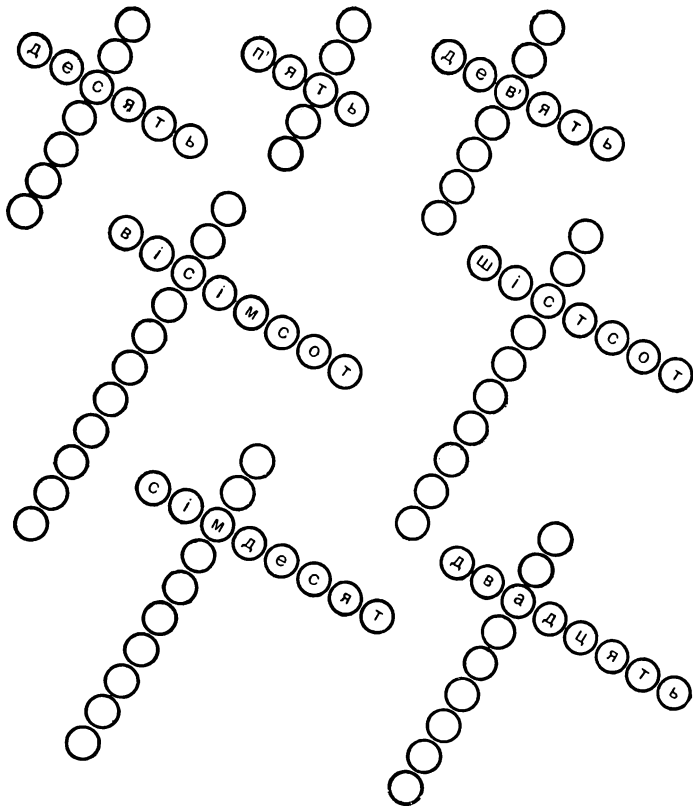
На дошці записані складні і складені кількісні числівники. Учасники гри повинні утворити від них порядкові, записуючи в дві колонки: 1) порядкові числівники, форма першої частини яких не змінюється (*п'ятдесятий*); 2) форма першої частини яких змінюється (*п'ятисотий*). Виконавши завдання, учні обмінюються зошитами і перевіряють його. За кожний правильно утворений числівник зараховується очко. Виграє той, хто набере найбільше очок.

С л о в а д л я г р и

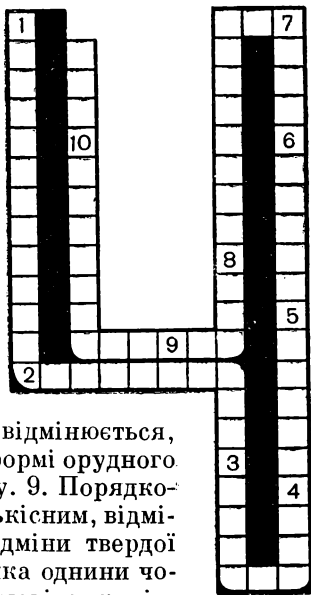
Дванадцять, триста, дев'ятсот, дев'яносто, п'ятдесят, сімдесят, шістсот, чотириста, вісімдесят, сімсот, сто п'ятдесят, три мільйони, триста вісімдесят п'ять, двадцять три, п'ятдесят тисяч, триста мільйонів.

Перехрестя

Впишіть у кружечки порядкові числівники, утворені від записаних кількісних числівників.

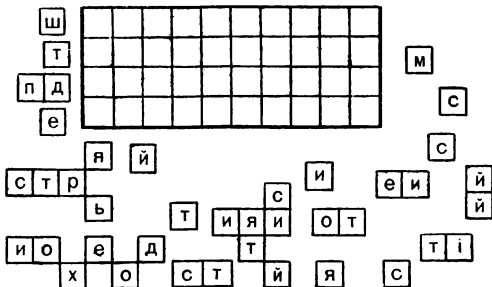

1. Порядковий числівник у формі родового відмінка однини чоловічого роду, в якому немає спрощення приголосних. 2. Порядковий числівник у формі орудного відмінка однини чоловічого роду, що в російській мові пишеться з **ни**, а в українській — з **н**. 3. Порядковий числівник у формі давального відмінка множини, який, будучи кількісним, відмінюється, як іменник чоловічого роду другої відміни твердої групи. 4. Кількісний числівник, що відмінюється, як і попередній, подібно до іменників чоловічого роду другої відміни твердої групи. 5. Кількісний складний числівник, що означає сотні, у формі родового відмінка. 6. Кількісний числівник, що відмінюється, як іменник першої відміни мішаної групи, у формі родового відмінка множини. 7. Складний кількісний числівник на означення сотень у формі родового відмінка. 8. Порядковий числівник, що відмінюється, як прикметник м'якої групи, у формі орудного відмінка однини чоловічого роду. 9. Порядковий числівник, що, будучи кількісним, відмінюється, як іменник другої відміни твердої групи, у формі родового відмінка однини чоловічого роду. 10. Кількісний числівник, відмінюваний за родами, числами і відмінками.

Заповніть клітки

На квадратах написані букви, потрібні для утворення чотирьох складних порядкових числівників. Утворіть ці числівники, поклавши квадратики на свої місця.

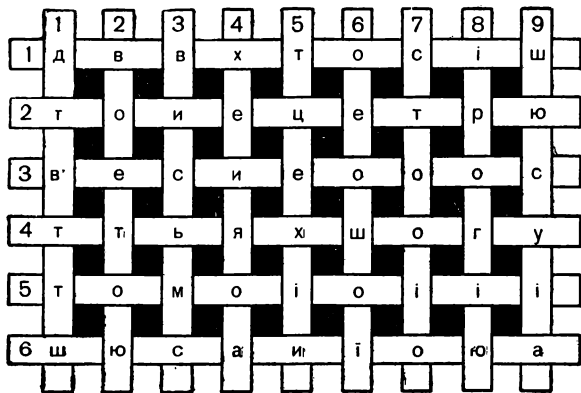
Впишіть числівники

У горизонтальні ряди правої частини фігури впишіть порядкові числівники, утворені від кількісних, що записані в лівій частині фігури. Кожний утворений числівник має стояти в тій відмінковій формі чоловічого роду, в якій стоїть відповідний кількісний числівник.

[illegible]

Прочитайте

У прямокутник із переплетених паперових стрічок вписані порядкові числівники жіночого роду в різних відмінкових формах. Частина букв у них закрита. Прочитайте, використовуючи відкриті букви, 6 порядкових числівників на горизонтальних і 9 на вертикальних стрічках.

Утворіть слова

(Гра)

Ведучий пропонує учасникам гри назвати складні слова, перша частина яких утворена від порядкових числівників **перший, другий, третій** (першочерговий, другорічник, третьорядний і т. д.). Щоразу виграє учень, після якого ніхто не може назвати слів такого типу.

Що тут записано!

и	т	є	п	п	р	р	е	п'	і
5	17	31	23	1	18	11	2	15	21
а	і	д	р	л	т	р	л	г	т
30	24	10	3	7	29	26	8	13	20
о	е	є	ш	с	є	й	у	д	а
27	19	9	4	28	16	6. 22	12	25	14

У кліточках прямокутника записано народну загадку. Число біля кожної букви означає порядок її в реченні. Прочитайте і відгадайте загадку та назвіть порядкові числівники в ній.

Чи пам'ятаєте ви дати! (Гра)

Ведучий зачитує речення. Учасники гри повинні доповнити їх датами. За кожну правильно названу дату зараховується два очка. Виграє той, хто набере найбільше очок.

Зразки речень: 1. Тарас Григорович Шевченко народився 2. День Перемоги ми святкуємо 3. Леся Українка народилася 4. Бій на Чудському озері стався

Чи знаєте ви, що...

Новонароджений кит важить 6—8 тонн.

Висота жирафи досягає 3,5—4 метрів.

Страус може пробігти за годину 60 кілометрів.

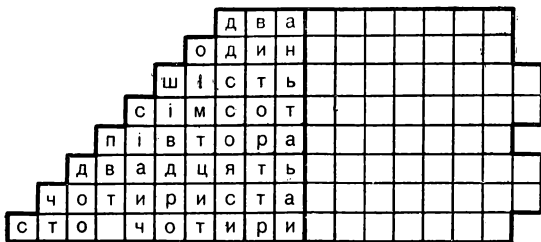
Колібрі важить 1,5—2 грами.

Довжина синього кита досягає 33 метрів. Важить він 150 тонн.

Язик синього кита важить 2 тонни.

Крокодили живуть 200—300 років.

Додайте іменник

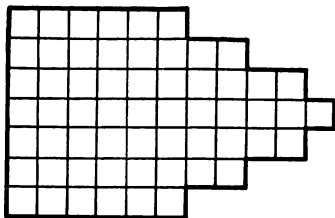

До записаних у лівій частині фігури числівників додайте іменник *будинок* у потрібній відмінковій формі.

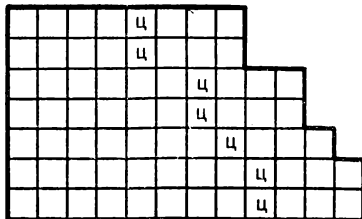
ПРАВОПИС ЧИСЛІВНИКІВ

Впишіть числівники

1. У горизонтальні ряди впишіть кількісні числівники, в яких на кінці пишеться *ь*. (Апостроф записується в одну клітку з попередньою буквою).

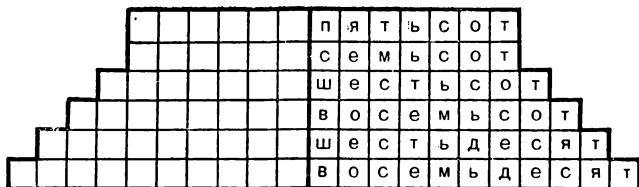

II. Впишіть у горизонтальні ряди східців числівники на *-дцять*.

Перекладіть

У праву частину фігури впишіть українські відповідники до числівників, записаних у лівій частині. (Апостроф записується в одну кліточку з попередньою буквою).

ВІДПОВІДІ НА ЗАВДАННЯ

(Стор. 181.) Приховані слова. 1. Тисяча. 2. Чотири. 3. Двісті. 4. Мільйон. 5. Мільярд. 6. Дев'яносто. 7. Одинадцять. 8. Тринадцять. 9. Сорок.

(Стор. 182.) Східці. Хто вранці ходить на чотирьох ногах, вдень на двох, а ввечері на трьох? (Людина в різному віці.)

			хто	вран
			ці	хо
дить		на	чо	ти
рьох	но	гах,	вдень	на
двох,	а	вве		
че	рі	на		
	трьох			

(Стор. 182.) Кросворд «Числівник». По вертикалі: 1. Утри. 3. Вісім. 4. Троє. 6. Роздвоювати. 8. Кількісними. 10. Сорокове. 11. Одиницям. 19. Сто. 20. -сот. По горизонталі: 2. Два. 5. Третя. 7. Сорока. 9. П'ядь. 10. Семеро. 12. Сьома. 13. Третю. 14. Половина. 15. Сотий. 16. -стам. 17. Тисяч. 18. Десятьма. 21. Сьомий. 22. Шостий.

(Стор. 183.) Доповніть загадки. 1. Два брати втікають, а два доганяють. (Віз.) 2. Між двома дубами зав'язало теля зубами. (Пилка.) 3. На одній Марушці семеро козушків. (Цибуля.) 4. Сім братів, віком рівні, іменами різні. (Дні тижня.) 5. Трьома зубами сіно їсть. (Вила.) 6. Тисяча овець, а між ними один баранець. (Місяць і зорі.)

(Стор. 184.) Квітка. 1. На малюнку-загадці записані числівники: сто, сорок, сім, вісім, три, чотири, п'ять, дев'ять, десять, шість, перший, другий. 2. Немає на малюнку таких числівників із самостійною назвою: один, два, тисяча, мільйон, мільярд.

(Стор. 185.) Ходом коня. Один за одного стій — виграєш біій.

(Стор. 185.) Зійдіть східцями. (Жарт.) 1. 3. 2. 3ко. 3. Зста. 4. Збуна. 5. Зніжок. 6. Зкутник. 7. Звалість.

(Стор. 185.) Подумайте і запишіть. 1. Г1а (година). 2. Пі2л (підвал). 3. ВіЗла (вітрила). 4. 7я (сім'я). 5. Ті 100 (тісто). 6. 100як (стояк).

(Стор. 186.) Загадки-жарти. 1. Сорок-а. 2. Нами-сто.

(Стор. 187.) Утворіть порядкові числівники. (Гра.) Дванадцятий, трьохсотий, дев'ятисотий, дев'яностий, п'ятдесятый, сімдесятый, шестисотий, чотирьохсотий, вісімдесятый, семисотий, сто п'ятдесятый, трьохмільйонний, триста вісімдесят п'ятий, двадцять третій, п'ятдесятитисячний, трьохсотмільйонний.

(Стор. 188.) Перехрестя. 1. Десятый. 2. П'ятий. 3. Дев'ятий. 4. Двадцятий. 5. Шестисотий. 6. Восьмисотий. 7. Сімдесятый.

(Стор. 189.) Чайнворд «Числівник». 1. Шістнадцятого. 2. Одинадцятим. 3. Мільйонним. 4. Мільярд. 5. Двохсот. 6. Тисяч. 7. Чотирьохсот. 8. Третім. 9. Мільйонного. 10. Один.

(Стор. 190.) Заповніть клітки. 1. Трьохсотий. 2. Шестисотий. 3. Сімдесятый. 4. П'ятдесятый.

(Стор. 190.) Впишіть числівники. 1. Трьохсотому. 2. Восьмисотім. 3. Семисотим. 4. Двохсотим. 5. Сімдесятому. 6. Шістдесято.

(Стор. 191.) Прочитайте. По горизонталі: 1. Двохсотий. 2. Тридцятю. 3. Семисотої. 4. Трьохсоту. 5. Сороковій. 6. Шестисота. По вертикалі: 1. Дев'яту. 2. Шостою. 3. Восьму. 4. Десята. 5. Третій. 6. Першої. 7. Сьомій. 8. Другою. 9. Шостій.

(Стор. 192.) Що тут записано? Перший лє, друга п'є, третій підростає. (Дощ, земля, хліб.)

(Стор. 192.) Чи пам'ятаєте ви дати? (Гра.) 1. 9 березня 1814 року. 2. 9 травня. 3. 25 лютого 1871 року. 4. В 1242 році.

(Стор. 193.) Подайте іменник. 1. Два будинки. 2. Один будинок. 3. Шість будинків. 4. Сімсот будинків. 5. Півтора будинка. 6. Двадцять будинків. 7. Чотириста будинків. 8. Сто чотири будинки.

(Стор. 193.) Впишіть числівники. І. Дев'ять, тридцять, дванадцять, шістнадцять, тринадцять, двадцять, десять. ІІ. Тридцять, двадцять, одинадцять, сімнадцять, шістнадцять, вісімнадцять, чотирнадцять.

(Стор. 194.) Перекладіть. П'ятсот, сімсот, шістсот, вісімсот, шістдесят, вісімдесят.

ЗАЙМЕННИК

ЗАГАЛЬНЕ ПОНЯТТЯ ПРО ЗАЙМЕННИК

Про що йдеться!

Ведучий повільно читає речення. Після цього він питає, про кого або про що йдеться в них. Учні відповідатимуть по-різному. Тоді ведучий пропонує змінити речення, щоб уникнути неточності, двозначності.

Зразки речень

1. Хлопчик зняв з етажерки книгу й відсунув її. 2. Батько помер, коли йому було п'ять років. 3. Дівчинка врешті побачила серед приїжджих свою сестру, вона була дуже рада. 4. Завтра Марійка піде зустрічати свою маму. Вона буде в білому платті. 5. Вчитель попросив учня принести собі води. 6. Комендант гуртожитку дозволив приїжджому віднести чемодани в свою кімнату.

РОЗРЯДИ ЗАЙМЕННИКІВ

Назвіть займенники

(Гра)

Клас ділять на 2—3 групи. Ведучий протягом кількох хвилин викликає учасників гри — представників різних груп, називає розряди займенників, а учні наводять приклади займенників того чи іншого розряду. Гру проводять у швидкому темпі. Якщо учень не може назвати такого займенника або дуже довго

думає над відповіддю, групі записується очко. Виграє група, яка матиме найменшу кількість очок.

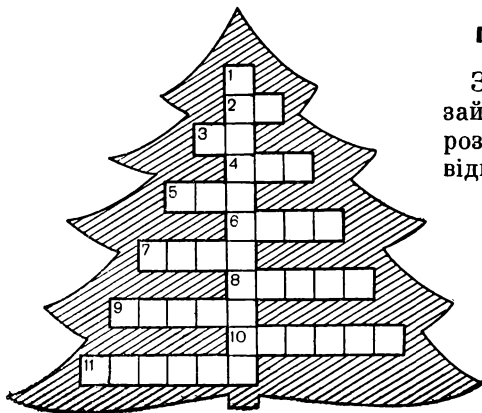
Гру можна варіювати в такий спосіб: ведучий називає займенник, а учень повинен визначити його розряд.

Хто пригадає більше!

(Гра)

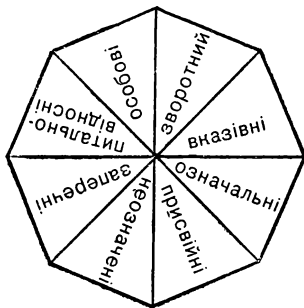
Ведучий пропонує учням пригадати прислів'я і приказки, що починаються займенниками (наприклад: *Хто на нас зазіхає, той собі голову вламає. Хто в темряву дивиться, той од світла кривиться*). Виграє той, хто останнім назве таку приказку чи прислів'я. Умови гри можна ускладнити: прислів'я і приказки повинні починатися тільки відносними займенниками, особовими або займенниками інших розрядів.

Це ж завдання корисно виконувати й на матеріалі загадок або художніх творів.

Прикрасьте ялинку

Заповніть клітки займенниками різних розрядів у називному відмінку.

Дзига (Гра)

Учні виготовляють саморобну гранчасту дзигу, на якій пишуть розряди займенників. Учасник гри крутить дзигу, дивиться, на який розряд вона впаде, і швидко називає 2—3 займенники цього розряду в різних відмінках. Потім дзигу крутить другий учень, третій і т. д.

Учасники гри не повинні повторювати займенників, названих попередніми учнями. Виграє той, хто жодного разу не помилився і назвав останнім займенник.

Загадки-жарту і завдання

1. Який займенник складається з однієї букви?
2. Який займенник жіночого роду став спортивним терміном?
3. До якого займенника слід додати одну букву, щоб він перетворився у провалля?
4. Додавши до займенника одну букву, перетворіть його в частину суші, що видається в море.
5. Які два займенники заважають їздити по дорозі?
6. Які три займенники найчистіші?

Відгадайте займенники

На місці рисочок поставте пропущені букви і прочитайте займенники, що стоять у різних відмінкових формах.

— о — —	— е — —	— и —
— о — —	— е — —	— и —
— о — —	— е — —	— и —
— о — —	— е — —	— и —
— о — —	— е — —	— и —

Замініть займенником

Замініть у поданих нижче реченнях окремі слова і звороти займенниками різних розрядів.

1. *Цілий* день потім Артемові батько не сходив з думки. 2. *Одного* вечора ми всі зібрались біля школи. 3. Одні учні поливали город, *другі* носили воду. 4. Всі пішли з дому, і Марійка залишилась *одна*. 5. На це запитання може дати відповідь *перший-ліпший* учень з присутніх. 6. Вийшло по два яблука *на брата*.

ОСОБОВІ ЗАЙМЕННИКИ

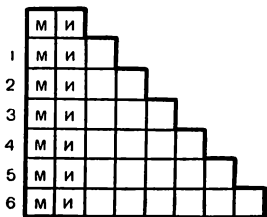
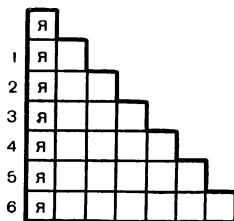
Розрізняйте займенники

Треба придумати речення або словосполучення, в яких би займенники *його*, *її*, *їх* вживалися то у функції особових, то у функції присвійних займенників (наприклад: *підійшли до неї, підійшли до її хати*).

Зійдіть східцями

До особових займенників *я, ми* додайте букви, яких не вистачає, і прочитайте слова:

- I. 1. Провалля. 2. Заглибина в землі. 3. Орган у порожнині рота. 4. Хижа тварина. 5. Плід. 6. Житель Японії.

- II. 1. Частина суші, що гострим кутом видається в море. 2. Предмет туалету і гігієни. 3. Посуд. 4. Художник. 5. Людина, що варить мило. 6. Синонім до слова *думання*.

Скажіть без затримки (Гра)

На дошці записуються сполучення займенників з прийменниками (ці ж словосполучення можна записати на великому аркуші паперу). Учням дається кілька хвилин на роздумування. Потім ведучий вказує учневі на одне із словосполучень і пропонує швидко скласти неважке речення з цим словосполученням. За кожне правильно складене речення зараховується одне очко.

С л о в о с п о л у ч е н н я д л я г р и

З неї, через них, через їх, для нього, для його, біля її, навколо нього, від нього, на їх, проти її, за неї, до їх, в його, після неї, перед її, серед їх, повз них, завдяки йому, під його, серед них, від їх, за його, на них, в неї, до нього, над ними, під ними, повз їх, навколо їх, навколо її, за нього.

Запишіть правильно і поясніть

(Гра)

Ведучий диктує ряд речень, які учні записують у зошити. Учасники гри повинні, по можливості, замінити іменники займенниками в потрібному відмінку й усно пояснити причину наявності або відсутності приставного *н* у них. Перед початком гри учням записується 5 очок. За кожну неправильну або неповну відповідь одне очко викреслюється. Перемагає той, хто збереже найбільшу кількість очок.

М а т е р і а л д л я г р и

1. Навпроти командира стояв високий боєць. За плечима у бійця — ручний кулемет. Коли командир подивився на обличчя бійця, командирові здалося обличчя дуже знайомим. 2. Вся кругом велична земля стала землею колгоспника, землею чесного трудівника, і де тільки тепер трудівник не ступає, землею рідною називає. 3. Сонце сідало. Червоне проміння сонця котилося густою хвилею до землі. 4. На подвір'ї я побачив чорнобородого лісника і дочку лісника.

Хто пригадає?

(Гра)

Чимало поетичних творів починаються особовими займенниками. Той, хто пригадає такий вірш, його назву і автора, одержує два очка, а хто забув прізвище автора або назву твору, — одне очко. Виграє учень, який набере найбільшу кількість очок.

ЗВОРОТНИЙ ЗАЙМЕННИК

Складіть речення

Ведучий диктує ряд ідіоматичних виразів, до складу яких входить зворотний займенник (*сам по собі, нічого собі, мені не по собі, так собі*), і пропонує придумати з ними речення. Виграє той, хто зробить це швидше і правильніше.

ПРИСВІЙНІ ЗАЙМЕННИКИ

Скажіть швидко

(Гра)

Указуючи по черзі на учасників гри, які сидять півколом (або й за партами), ведучий голосно проказує один із присвійних займенників у будь-якому відмінку (наприклад, *моя*). Учень повинен швидко вимовити речення, рядок з вірша, прислів'я, приказку, загадку з цим займенником (*Краю мій, моя ти Батьківщино*). Якщо учень не може цього зробити, ведучий вказує на іншого учня. За вдалий приклад зараховується додаткове очко.

ОЗНАЧАЛЬНІ ЗАЙМЕННИКИ

Пригадайте складні іменники

(Гра)

Учасники гри повинні за 3—5 хвилин пригадати якнайбільше складних іменників, першим елементом яких є займенник *само*. Виграє той, хто назве останнім слово.

Одним словом

(Гра)

Учням пропонується замінити наведені нижче слово-сполучення одним словом із складовою частиною *само*. Виграє той, хто правильно добере всі слова.

1. Своїми силами, без сторонньої допомоги. 2. Той, хто вивчився чого-небудь самостійно. 3. Вантажна машина з кузовом, який механічно перекидається. 4. Кусок коштовного металу, що зустрічається в природі в хімічно чистому вигляді. 5. Автоматична ручка. 6. Надмірна упевненість в своїх силах. 7. Критика недоліків власної роботи. 8. Художня творчість непрофесіональних співаків, читців.

Приховані слова

Впишіть у клітки букви, яких не вистачає, і ви прочитаєте складні прикметники.

1	в	с	е						и	й
2	в	с	е						і	й
3	в	с	е						и	й
4	в	с	е						і	й
5	в	с	е						и	й
6	в	с	е						и	й
7	в	с	е						и	й

ВКАЗІВНІ ЗАЙМЕННИКИ

Хто пригадає!

(Гра)

Ведучий пропонує учням пригадати прислів'я, приказки, загадки або рядки з віршів, до складу яких входять вказівні займенники у будь-якому відмінку (наприклад: «Аж суне вовк *такий* страшений та здоровенний...», «В моєму серці *стільки* ще пісень, ще *стільки* слів неказаних у серці»). За вдалу відповідь зараховується додаткове очко. Виграє той, хто наведе приклад останнім.

ПИТАЛЬНІ І ВІДНОСНІ ЗАЙМЕННИКИ

Назвіть загадки і прислів'я

(Гра)

Клас ділиться на дві групи. Учасники гри з кожної групи повинні назвати 5 загадок, які б починалися питальними займенниками, та 5 прислів'їв або приказок, які починаються відносними займенниками. Виграє та група, яка зробить це швидше і назве найбільше загадок, прислів'їв і приказок, що не повторюються.

Хто більше!

(Гра)

Протягом 3—5 хвилин учні пригадують і записують слова (різні частини мови), до складу яких входить слово *що*. Після того учасники гри по черзі читають записані слова. Кожний учень називає тільки ті слова, яких ще не згадували. Перемагає той, хто прочитає останнім слово.

НЕОЗНАЧЕНІ І ЗАПЕРЕЧНІ ЗАЙМЕННИКИ

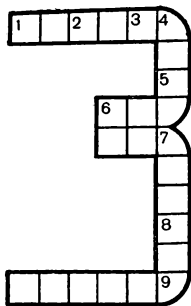
Будьте уважними

(Гра)

На окремих картках пишуться заперечні і неозначені займенники (*ніхто, нічий, ніякий, хто-небудь, який-небудь* та ін.). На картках іншого кольору написано прийменники (*з, на, від* і т. д.). Беручи в одну руку картку з прийменником, а в другу з займенником, ведучий показує їх класу і викликає одного з учнів. Той повинен правильно прочитати це сполучення (наприклад, *перед, ніщо — ні перед чим; з, хто-небудь — з ким-небудь*) і скласти з ним речення. Виграє той, хто не зробив жодної помилки і навів вдалі приклади.

Чайнворд «Займенник»

1. Особовий займенник чоловічого роду в називному відмінку. 2. Родовий відмінок однини особового займенника жіночого роду. 3. Займенник третьої особи у формі давального відмінка множини. 4. Присвійний займенник чоловічого роду в називному відмінку. 5. Давальний відмінок особового займенника чоловічого роду. 6. Означальний займенник чоловічого роду в називному відмінку. 7. Давальний відмінок однини питального займенника. 8. Означальний займенник жіночого роду в називному відмінку однини. 9. Неозначений займенник чоловічого роду в формі називного відмінка.

ВІДПОВІДІ НА ЗАВДАННЯ

(Стор.198.) Прикрасьте ялинку. 1. Я. 2. Ти. 3. Та. 4. Він. 5. Той. 6. Вона. 7. Який. 8. Хтось. 9. Ніхто. 10. Ніякий. 11. Якийсь.

(Стор. 199.) Загадки-жарти і завдання. 1. Я. 2. Нічия. 3. Я-р. 4. Ми-с. 5. Я-ми. 6. Ви-ми-ті.

(Стор.200.) Відгадайте займенники. I. Того, тому, мого, вона, воно. II. Мене, мені, тебе, себе, весь. III. Тих, тим, цих, цим, ним.

(Стор.200.) Замініть займенником. 1. Весь. 2. Якогось. 3. Інші. 4. Сама. 5. Кожен (будь-який). 6. На кожного.

(Стор.201.) Зійдіть східцями. I. 1. Яр. 2. Яма. 3. Язык. 4. Ягуар. 5. Яблуко. 6. Японець. II. 1. Мис. 2. Мило. 3. Миска. 4. Мятець. 5. Миловар. 6. Мислення.

(Стор.204.) Пригадайте складні іменники. (Гра.) Самокат, самовар, самов'яз, самокритика, самооборопа, самоплив, самопожертва, самородок, самоскид, самосуд, самоук, самоцвіт, самосад, самописка та ін.

(Стор.204.) Одним словом, (Гра.) 1. Самотужки. 2. Самоук. 3. Самоскид. 4. Самородок. 5. Самописка. 6. Самовпевненість. 7. Самокритика. 8. Самодіяльність.

(Стор.204.) Приховані слова. 1. Всесоюзний. 2. Всесвітній. 3. Вселюдський. 4. Всесторонній. 5. Всенародний. 6. Всесильний. 7. Всеосяжний.

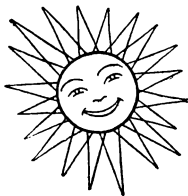
(Стор.205.) Хто більше? (Гра.) З р а з о к в і д п о в і д і: щоб, щовечора, щогодини, щодалі, щоденний, щоденник, щоденно, щодня, щодо, щодобовий, щодуху, щомісяця, щомісячний, щонайбільше, щонайдовше, щонайдужче, щонайменше, щоночі, щоправда, щоранку, щороку, щосили і т. д.

(Стор.206.) Чайнворд «Займенник». 1. Він. 2. Неї. 3. Їм. 4. Мій. 5. Йому. 6. Усяк. 7. Кому. 8. Уся. 9. Якийсь.

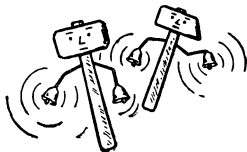
ДІЄСЛОВО

Оленчині малюнки

Виконавши домашнє завдання, Оленка вирішила проілюструвати окремі речення з вправи. Ось що вона намалювала.

Сонце весело
сміялося.

Дзвонять молоти
кругом.

Над селом небо
осені плаче.

Чи не помилилась Оленка? Як же треба розуміти ці речення?

Будьте уважними (Гра)

Учасники гри стають в коло. Ведучий називає дієслово з іменником. Якщо дієслово відповідає іменникові, тобто вказує на дію даного предмета, учні повинні піднести руку, якщо не відповідає, — не підносять. Наприклад, *риба пливе* — діти підносять руку, *риба кричить* — не підносять. Виграє той, хто жодного разу не помилився.

Замініть одним словом

Запишіть дієслова, які відповідають фразеологізмам:

1. Пекти рака.
2. Бити байдики.
3. Точити теревені.
4. Замилювати очі.
5. П'ятами наживати.
6. Зарубати на носі.
7. Взяти на мушку.
8. З уст ні пари.
9. Повісити носа.

Запишіть синоніми

(Гра)

Клас ділиться на 2—3 групи. Ведучий дає кожній групі аркушик паперу, на якому написано основне дієслово. Учні повинні протягом обумовленого часу записати синоніми до цього дієслова. Учасник гри може записати стільки синонімів, скільки він знає, може допомогти іншому учневі з своєї групи. По закінченні гри ведучий зачитує слова, записані першою і другою групами, та визначає переможців. Виграє група, яка записала найбільше синонімів.

Доберіть синоніми

Впишіть у порожні клітки синоніми, що складаються з тієї ж кількості букв, що й відповідні їм слова.

1	б	і	г	т	и														
2	д	у	м	а	т	и													
3	к	р	и	ч	а	т	и												
4	г	о	в	о	р	и	т	и											
5	п	р	а	ц	ю	в	а	т	и										

Скажіть без затримки

(Гра)

Учасники гри сідають півколом або в один ряд. Ведучий голосно називає дієслова, що мають антоніми. Учасники гри по черзі встають і швидко називають до кожного дієслова антонім. Якщо учень не може назвати антоніма, відповідає інший, а перший продовжує стояти доти, поки до нього знову дійде черга. Коли ж і вдруге він не зможе дати відповідь, то вибуває з гри.

С л о в а д л я г р и

Любити, купувати, будувати, хвалити, говорити, сидіти, сміятися, радіти, захворіти, піднімати, ламати, нагрівати, працювати, сваритися.

Приховані слова

Заповніть 2, 4 і 6 горизонтальні ряди фігури антонімами до слів, записаних у 1, 3 і 5 рядках.

1	н	у	п	у	в	а	т	и	
2									
3	б	у	д	у	в	а	т	и	
4									
5	м	и	р	и	т	и	с	я	
6									

НЕОЗНАЧЕНА ФОРМА ДІЄСЛОВА

Відповідайте миттю

(Гра)

Ведучий, звертаючись по черзі до учасників гри, називає іменник або прикметник. Учні повинні утворити від цього іменника або прикметника дієслово в не-

означеній формі. Хто не зможе дати відповідь, вибуває з гри. Виграє той, хто залишився.

С л о в а д л я г р и

Друг, ворог, вечера, господарство, хазяйство, старт, фініш, синій, зелений, сухий, червоний.

Хто пригадає!

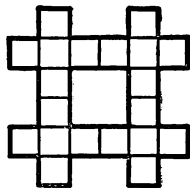
(Гра)

Ведучий пропонує учням пригадати прислів'я, приказки або рядки з художніх творів, до складу яких входить інфінітив. Наприклад: Трактором *орати* — не лопатою *копати*. Життя *прожити* — не поле *перейти*. Виграє той, хто протягом обумовленого часу пригадає найбільшу кількість таких прислів'їв, приказок.

Перехрестя

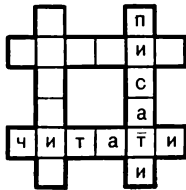
(Гра)

Кожний учасник гри креслить у зошиті або на аркуші паперу зображену тут фігуру.

Ведучий називає неозначену форму якогось дієслова, що складається з 6 букв, і всі вписують цей інфінітив у будь-які 6 кліточок своєї фігури. Далі учасники гри самостійно заповнюють решту рядів дієсловами в неозначеній формі. Після перевірки кожному записується

стільки очок, скільки у нього перехресть. Наприклад, троє учнів, взявши за основне слово *читати*, заповнили свої фігури так:

Перший з них одержав 4 очка, другий — 2 очка, третій — 1 очко. Продовжуючи гру, ведучий називає інше дієслово в неозначеній формі, що також вноситься у фігури, і гра йде, як і раніше. Виграє той, хто першим набере обумовлену кількість очок.

ВИДИ ДІЄСЛІВ

Знайдіть свою пару

(Гра)

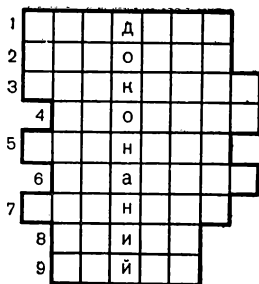
Учасників гри ділять на дві рівні групи. Одна з груп одержує картки з написаними на них дієсловами недокожаного виду. За командою ведучого один з учнів піднімає таку картку. Учасник гри, у якого є картка з видовою парою, повинен негайно підняти її у відповідь. Програє той, хто не встигне цього зробити або неправильно виконає завдання.

Для гри можуть бути використані такі пари дієслів: летіти — злетіти, літати — пролітати, грядати — грядк-

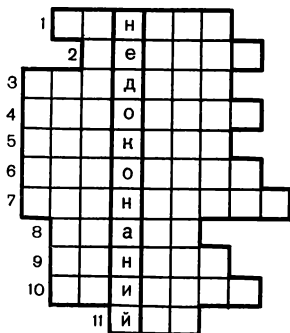
нути, зігрівати — зігріти, торохтіти — заторохтіти, малювати — змалювати, стукати — стукнути, перемальовувати — перемалювати, рубати — зрубати, зчищати — зчистити, сіяти — посіяти, прочитувати — прочитати, дзвякати — дзвякнути, зашивати — зашити, бігти — прибігти, сідати — сісти, збігати — збігти, зраджувати — зрадити, розбивати — розбити, згортати — згорнути.

Приховані слова

I. Утворіть дієслова доконаного виду від дієслів *віддавати, гоїти, кричати, робити, клювати, казати, глядіти, бити, виходити* і впишіть їх у горизонтальні ряди фігури.

II. Впишіть у горизонтальні ряди дієслова недоконаного виду, утворивши їх від таких дієслів: *зів'янути, заревіти, пообідати, змолотити, стукнути, загомоніти, підняти, набрати, прилинути, зібрати, прийти*.

Хто більше!

(Гра)

Ведучий записує на дошці дієслова недоконаного виду: *писати, малювати, стукати, ходити* і пропонує утворити з них дієслова доконаного виду різними способами. Виграє той, хто за визначений час (5—7 хвилин) утворить якнайбільше таких дієслів.

Допишіть букви

Впишіть у порожні клітки букви, яких не вистачає, і ви прочитаєте дієслова недоконаного виду.

1	ж				т	и					
2	в				т	и					
3	а						т	и			
4	н							т	и		
5	м								т	и	
6	т									т	и

А тепер придумайте речення з цими дієсловами.

СПОСОБИ ДІЄСЛІВ

Хто швидше!

(Гра)

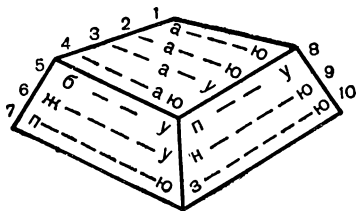
Ведучий пропонує учням павести приклади прислів'їв, приказок або загадок, в яких були б дієслова дійсного, умовного та наказового способу. Перемагає той, хто швидше виконає завдання.

ВІДМІНЮВАННЯ ДІЄСЛІВ У ФОРМІ ТЕПЕРІШНЬОГО ТА В ПРОСТІЙ ФОРМІ МАЙБУТНЬОГО ЧАСУ

Піраміда

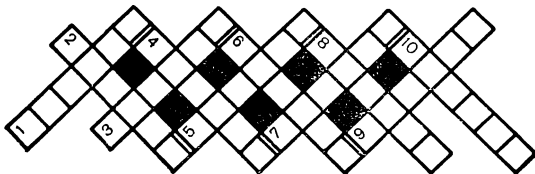
Прочитайте дієслова дійсного способу в першій особі однини теперішнього часу. На гранях піраміди подано першу і останню букви дієслова, а кількість рисочок відповідає кількості пропущених букв. На площині даються лише закінчення і буква *а*, що стоїть у задуманих дієсловах на першому, другому, третьому, четвертому місці.

Можна добрати й інші дієслова, але з такою ж кількістю букв.

Ланцюжок

Впишіть у клітки ланцюжка дієслова в першій особі множини теперішнього (або майбутнього простого) часу, утворені від дієслів: 1. *Казати*. 2. *Летіти*. 3. *Писати*. 4. *Лежати*. 5. *Жити*. 6. *Ревіти*. 7. *Вести*. 8. *Веліти*. 9. *Тикати*. 10. *Пекти*.

Назвіть дієслова

Впишіть у клітки дієслова в третій особі однини теперішнього (або майбутнього простого) часу, утворюючи їх від таких дієслів у неозначеній формі: *кресати, прийти, бормотати, воркотати, зеленіти, пояснювати, працювати, синіти, спати, бігти, звеліти, навчити, загоїти, подоїти, клеїти, доїти.*

-е														9 -ить
2														10
3														11
4														12
5														13
6														14
7														15
-є	8													16 -іть

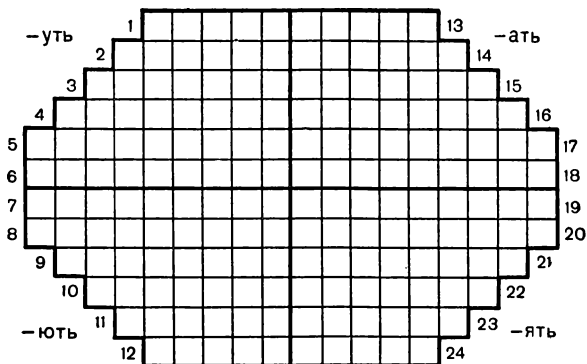
Основа і закінчення

(Гра)

Ведучий заздалегідь виготовляє картки з записаними на них основами дієслів і по 4 картки на кожного учасника гри з записаними на них закінченнями дієслів другої особи множини (*-ете, -ете, -іте*) теперішнього (або майбутнього простого) часу. Клас ділять на дві групи. Ведучий викликає по черзі представників різних груп, піднімає картку з написаною основою дієслова (наприклад, *чита-*), а учень повинен підняти картку з відповідним закінченням (наприклад, *-ете*).

За правильну відповідь записується одно очко. Якщо учасник гри помилився, поправити його може тільки представник другої групи, причому очко тоді записується останньому. Переможець визначається за кількістю одержаних очок.

Які це дієслова?

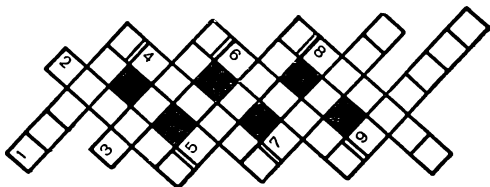

Впишіть у клітки дієслова в третій особі множини, утворюючи їх від таких дієслів у формі інфінітива:

1. *Їхати.* 2. *Хотіти.* 3. *Зрізати.* 4. *Реготати.* 5. *Зберегти.* 6. *Підказати.* 7. *Наколювати.* 8. *Намазувати.* 9. *Гарцювати.* 10. *Радіти.* 11. *Клювати.* 12. *Чути.* 13. *Учити.* 14. *Бачити.* 15. *Навчити.* 16. *Морочити.* 17. *Закричати.* 18. *Затріщати.* 19. *Гуркотіти.* 20. *Воркотіти.* 21. *Полетіти.* 22. *Подоїти.* 23. *Клеїти.* 24. *Гоїти.*

Ланцюжок

Впишіть у клітки ланцюжка дієслова в третій особі множини, утворені від таких дієслів у неозначеній формі: 1. Судити. 2. В'язати. 3. Сушити. 4. Бачити. 5. Лазити. 6. Лягти. 7. Рушити. 8. Казати. 9. Гудити.

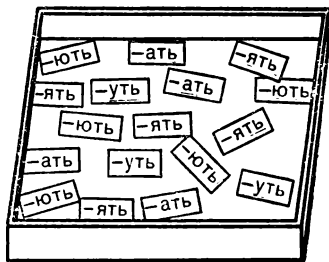

ДІЄВІДМІНИ

Допоможіть з'єднатися

(Гра-жарт)

Учні шостого класу одержали дві посилки. Коли вони їх відкрили, то дуже здивувались. Ось який вигляд мали посилки:

Учні не знали, що робити з цими дивними посилками. В листі, який був в одній з них, писалося, що все це дієслова. Але їх так багато, що вони не вмістилися в одну посилку, і довелось їх розділити. Основи дієслів поклали в один ящик, а закінчення — в другий. Щоб прочитати ці дієслова, їх треба знову з'єднати. В одному ящику учні знайшли: *чита-, малю-, вел-, воркот-, дума-, їд-, вивча-, уч-, лет-, до-, біж-, диш-, їрж-, жив-, бач-, крич-, кол-*. У другому ящику купую лежали: *-ать, -ять, -уть, -ють*.

Допоможіть шестикласникам прочитати дієслова.

Хто більше!

Ведучий пропонує за визначений час пригадати і записати в окремі колонки дієслова першої дієвідміни і дієслова другої дієвідміни у формі інфінітива. Виграє той, хто напише більше таких дієслів.

ЧЕРГУВАННЯ ГОЛОСНИХ У ДІЄСЛОВАХ

Доберіть дієслова

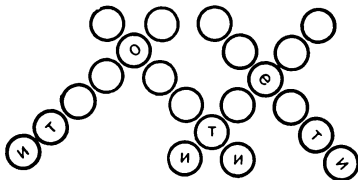
У горизонтальні ряди допишіть до суфікса неозначеної форми або особових закінчень основи чотирьох дієслів, у яких голосні *е, и* чергуються або голосний кореня випадає.

1			е		у	-			и			т	и	-				т	и	
2		е			т	и	-			и			т	и	-			у	ть	
3		е			т	и	-			и			т	и	-				т	и
4		е			т	и	-			и			т	и	-			у	ть	

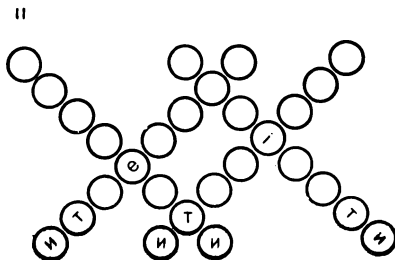
Перехрестя

Впишіть у порожні кружечки букви так, щоб ті з них, які позначають голосні, що чергуються, стояли на перехресті.

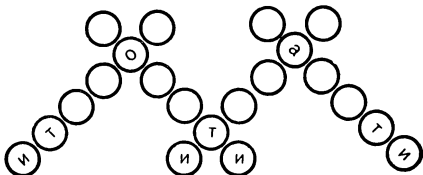
I. Дієслова, в яких чергуються *о* — *е*, однокорінні з іменниками *віз*, *ноша*. З *о* — недоконаного виду, з *е* — доконаного, мають префікс *з-*.

II. Дієслова з чергуванням *е* — *і*, однокорінні з іменниками *мітла*, *плетиво*. З *е* — доконаного виду, мають префікси *під-* і *за-*; з *і* — недоконаного, з префіксами *за-*, *в-*.

III. Дієслова з чергуванням *о — а*, однокорінні з іменниками *гонитва, лом*, без префіксів, недоконаного виду.

ЧЕРГУВАННЯ ПРИГОЛОСНИХ У ДІЄСЛОВАХ

Чи знаєте ви чергування!

(Гра)

Ведучий пропонує учням записати в колонку пари букв, що позначають приголосні звуки, які чергуються в дієсловах першої і другої дієвідмін. Перевіривши, чи всі пари букв записані, ведучий загадує поряд з кожною з них занотувати пари дієслів першої і другої дієвідмін, в яких відбувається чергування приголосних.

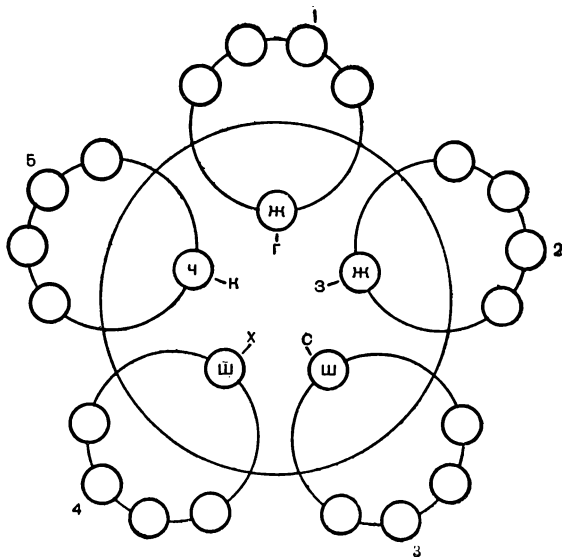
Учні записують: I. *з — ж*: стригти — стрижу; *з — ж*: мазати — мажу; *к — ч*: сікти — січу; *с — ш*: косити — кошу; *х — ш*: дихати — дишу. II. *д — ж*: ходити — ходжу; *зд — ждж*: їздити — їжджу; *т — ч*: котити — кочу; *з — ж*: возити — вожу; *с — ш*: носити — ношу; *ст — ш*: мастити — мащу; *б, н, в, ф, м — бл, нл, вл, фл, мл*: любити — люблю.

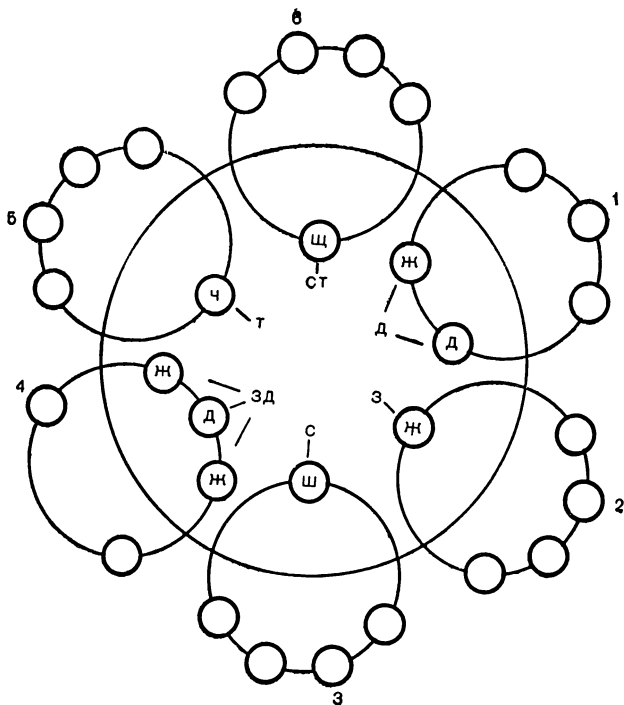
Виграє той учень, який першим правильно виконає завдання.

Незвичайні кільця

І. У кружечки кільця впишіть букви так, щоб у кожному кільці за ходом годинникової стрілки можна було прочитати дієслово першої дієвідміни в другій особі однини теперішнього часу з чергуванням зазначених кінцевих приголосних основи.

1. Мати можливість робити що-небудь. 2. Розділяти на частини чимсь гострим. 3. Складати текст, створювати оповідання, повість, вірш. 4. Втягувати і випускати повітря легенькими. 5. Рубати щось на частини; карати різками.

II. Впишіть у кружечки букви так, щоб у кільцях можна було прочитати дієслова другої дієвідміни в першій особі однини теперішнього часу, в яких кінцевий приголосний основи чергується з приголосним основи неозначеної форми дієслова.

1. Закопувати рослину корінням у землю для вирощування. 2. Синонім до слова *нахвалятися*. 3. Зверта-

тися до кого-небудь з проханням. 4. Рухатись куди-небудь за допомогою засобу пересування. 5. Випромінювати світло. 6. Дієслово, однокорінне з іменником *свист*.

Впишіть дієслова

Поряд з дієсловами неозначеної форми впишіть у клітки ці ж дієслова в першій особі однини теперішнього часу.

				п	е	к	т	и	1		ч		
			м	а	з	а	т	и	2		ж		
		ч	и	с	т	и	т	и	3		щ		
		т	р	у	с	и	т	и	4			ш	
		б	е	р	е	г	т	и	5				ж
		г	р	а	ф	и	т	и	6			ф	л
т	р	е	м	т	і	т	и	7				ч	
н	о	л	и	х	а	т	и	8				ш	

ВІДМІНЮВАННЯ ДІЄСЛІВ У СКЛАДНІЙ І СКЛАДЕНІЙ ФОРМАХ МАЙБУТНЬОГО ЧАСУ

Утворіть форми майбутнього часу
(Гра-естафета)

Учні поділені на дві групи. На окремих дошках записані в колонку дієслова в неозначеній формі. Від кожної групи до дошки виходить один представник. Він утворює від першого дієслова просту, складну і складену форми майбутнього часу в третій особі множини, повертається на місце і передає крейду

іншому учасникові гри з своєї групи. Той утворює всі форми майбутнього часу в другій особі множини і т. д. Виграє група, в якій учасники гри першими правильно виконали завдання.

С л о в а д л я г р и - е с т а ф е т и

Писати, будувати, говорити, ходити та ін.

Заповніть клітки

Утворіть від інфінітивів, поданих у лівій частині фігури, дієслова у складній формі майбутнього часу в другій особі однини і впишіть їх у горизонтальні ряди правої частини фігури.

				н	е	с	т	и	1										
				в	е	з	т	и	2										
			н	о	с	и	т	и	3										
			л	і	т	а	т	и	4										
		с	а	д	ж	а	т	и	5										
	б	у	д	у	в	а	т	и	6										
з	б	е	р	і	г	а	т	и	7										
з	у	с	т	р	і	ч	а	т	и	8									

Перекладіть

(Гра)

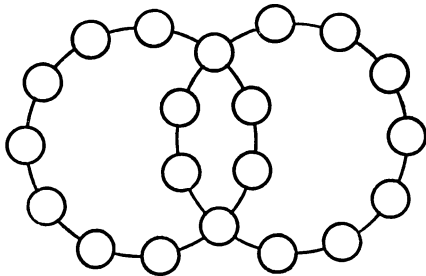
Ведучий диктує дієслова в неозначеній формі. Учасники гри утворюють від них і записують форми майбутнього часу: від дієслів доконаного виду — простого, від дієслів недоконаного виду — форми складного

майбутнього часу в усіх особах (від першого — в першій особі однини, від другого — в другій особі однини і т. д.). Поряд з кожним утвореним дієсловом записують його російський відповідник. За кожне правильно утворене і перекладене дієслово учень одержує два очка. Виграє той, хто набере найбільше очок.

Наприклад: брести — брестиму — *буду брести*; зустріти — зустрінеш — *встретишь*; бродити — бродитиме — *будет бродить*; посадити — посадимо — *посадим*; саджати — саджатимете — *будете садить*; виготовляти — виготовлятимуть — *будут изготавлять* і т. д.

Прочитайте

На колах, що пересікаються, розмістіть у кружечках букви так, щоб за ходом годинникової стрілки можна було прочитати два дієслова в складній формі майбутнього часу в першій особі множини. Одне з цих дієслів однокорінне з іменником *збереження*, друге — з іменником *брід*.

Дієслова-антоніми

(Гра)

Ведучий, звертаючись по черзі до учасників гри, зачитує дієслова в складній формі майбутнього часу. Учень повинен відразу ж назвати антонім до наведеного дієслова в тій же особі складної форми майбутнього часу. Учень, який помилився, вибуває з гри і знову включається до неї, якщо назве антонім, якого не зміг навести інший учасник гри. Виграє той, хто ні разу не вибував з гри.

Наприклад: будеш говорити — *мовчатимеш*; будеш сидіти — *стоятимеш*; будемо хвалити — *ганьбитимемо*; будуть розкладати — *складатимуть*; будуть руйнувати — *будуватимуть*; буду веселитися — *сумуватиму*; будете зустрічатися — *розлучатиметесь*.

Пригадайте вірші

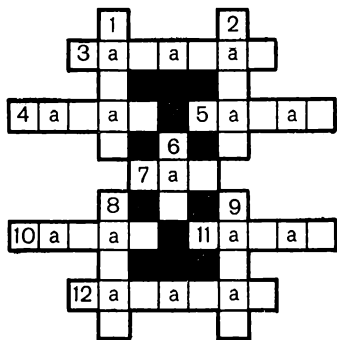
(Гра)

Ведучий пропонує учням навести уривки з творів українських поетів, де вжито дієслова в простій, складній або складеній формі майбутнього часу. Учасники гри, наприклад, читають: «Так, я *буду* крізь сльози *сміятись*» (Леся Українка). «Як умру, то *поховайте...*» (Т. Шевченко). «В школі *учитимусь* я залюбки, *буду читати* хороші книжки» (Н. Забіла). Виграє той учень, після якого ніхто вже не пригадає уривка з вірша, в якому є дієслова у зазначених формах майбутнього часу.

ВІДМІНЮВАННЯ ДІЄСЛІВ У ФОРМІ МИНУЛОГО ЧАСУ

Складіть кросворд

Перемалюйте цей кросворд на аркушики паперу. Організуйте змагання: хто швидше складе кросворд. Клітки треба заповнити буквами так, щоб по вертикалі і горизонталі можна було прочитати дієслова у формі минулого часу чоловічого роду.

Які це дієслова!

Прочитайте записані нижче дієслова, визначте їх спосіб, час, рід, число.

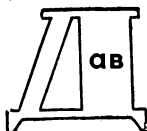
1)

и в
л

2)

н
і с

3)

4)

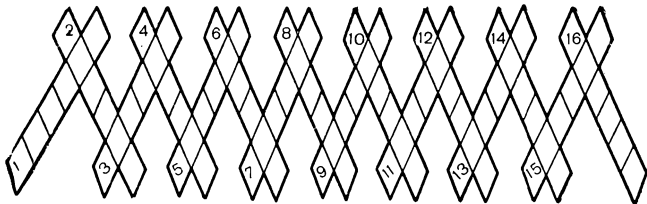

5)

Ланцюжок

Подані в першій особі однини теперішнього часу дієслова поставте в формі минулого часу і впишіть у клітки ланцюжка: у непарні ланки — в множині, в парні — у формі однини чоловічого роду.

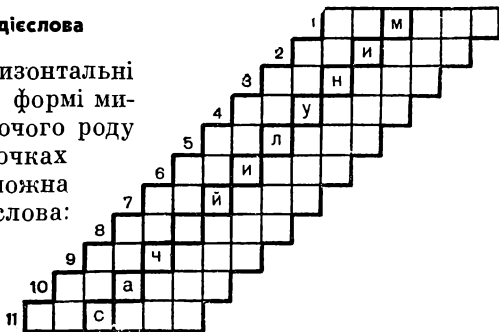

1. Читаю. 2. Слухаю. 3. Ламаю. 4. Глушу. 5. Пишу.
6. Блукаю. 7. Гашу. 8. Кличу. 9. Кажу. 10. Плачу.
11. Сиплю. 12. Плаваю. 13. Саджу. 14. Славлю.
15. Лину. 16. Гладжу.

Доберіть дієслова

Впишіть у горизонтальні ряди дієслова в формі минулого часу жіночого роду так, щоб у клітках зверху вниз можна було прочитати слова:

минулий час.

НАКАЗОВИЙ СПОСІБ

Відповідайте без затримки

(Гра)

Ведучий, звертаючись по черзі до учнів, називає дієслова у формі теперішнього часу. Учасник гри, до якого звертається ведучий, повинен швидко утворити форму наказового способу цього дієслова в тій же особі. Учневі, що помилився, записується мінус. Виграє той, хто не має мінусів.

Наприклад: купаєшся — *купайся*, пишемо — *пишімо*, рушає — *рушайте*, говорите — *говоріть*, ходиш — *ходи*, принесемо — *принесімо*, робите — *робіть*, сіємо — *сіймо*, наближаєшся — *наближайся*, кличете — *кличте*, виносите — *виносьте* і т. д.

Заповніть клітки

Впишіть у горизонтальні ряди дієслова у формі наказового способу в першій і другій особі множини (I) і в другій особі однини (II).

1			ь	м	о			
2			ь	м	о			
3				ь	м	о		
4				ь	м	о		
5					ь	т	е	
6					ь	т	е	
7						ь	т	е
8						ь	т	е

II

1		ж			
2		р			
3			ж		
4			р		
5				п	
6				ш	
7					ч
8					в

Тривожний дзвінок

Злякана лань, переслідувана вовком, прибігла до телефонної будки і подзвонила, набираючи цифри: 5, 7, 5, 1, 8; 2, 4, 1, 6, 10, 1, 3; 6, 7, 9, 2, 1, 3. Кожній цифрі на телефонному диску відповідає певна буква. Наберіть наведені цифри і запишіть прохання лані. Знайдіть у фразі дієслова наказового способу, визначте їх особу, підкресліть закінчення.

Згадайте прислів'я

Із поданих пар слів складіть прислів'я, в яких вживаються дієслова в формі наказового способу.

Людей — розум; вік — вік; рано — змолodu; калачі — на печі; косо — роса; учителя — родителя; пиріг — язик; коровай — очей; броду — воду; кататись — во- зити.

Приховані дієслова

Від поданих у третій особі множини дієслів теперішнього або майбутнього часу утворіть форму наказового способу: 1) в другій особі однини, 2) в першій особі множини, 3) в другій особі множини.

I

1				
2				
3				
4				
5				
6				
7				

I. 1. Рушають. 2. Літають.
3. Скачуть. 4. Стелять. 5. Ста-
нуть. 6. Виріжуть. 7. Миються.

II

1				
2				
3				
4				
5				
6				
7				

II. 1. Сідають. 2. Кидають.
3. Зайдуть. 4. Скажуть. 5. Ски-
нуть. 6. Залишать. 7. Учаться.

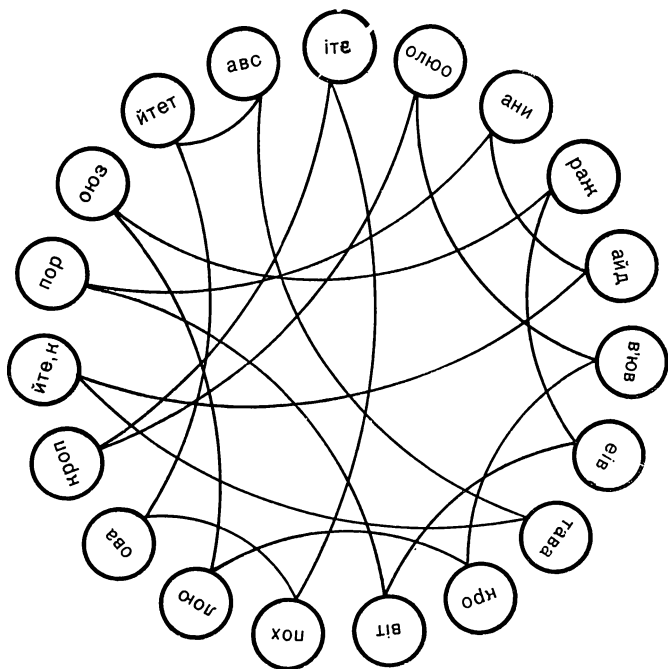
III

1				
2				
3				
4				
5				
6				
7				

III. 1. Здадуть. 2. Грають.
3. Ведуть. 4. Несуть. 5. Ли-
нуть. 6. Кличуть. 7. Їжаться.

Незвичайний запис

Знайдіть початок нитки і, слідуючи за нею, прочитайте записану тут строфу вірша з дієсловами в наказовому способі. Визначте особу цих дієслів. Як називається вірш, з якого взята строфа, і хто його автор?

Впишіть антоніми

У клітки правої частини фігури впишіть антоніми до поданих дієслів у тій же формі наказового способу.

х	о	в	а	й	
з	м	о	ч	и	
в	н	о	с	ь	
б	у	д	у	й	
в	х	о	д	ь	
з	г	а	д	у	й
з	н	и	к	н	и
в	и	к	и	н	ь

1					
2					
3					
4					
5					
6					
7					
8					

Додайте синоніми

(Гра-естафета)

Учасники гри поділені на дві рівні групи. Кожній групі ведучий дає аркушик паперу з записаними на ньому дієсловами в наказовому способі в другій особі однини. Учні, передаючи аркушик один одному поряд з поданими словами через рисочку записують дієслова-синоніми в тій же формі. Виграє група, яка швидше виконає завдання.

М а т е р і а л д л я г р и

Спи, проси, крути, ладнай, байдикуй, бав, муч, плач, лелій, слав.

УМОВНИЙ СПОСІБ

Відмінюйте правильно

Утворіть форму умовного способу від таких дієслів: *мріяти*, *світити*, *намагатися*, *малювати*. Провідмінійте ці дієслова в умовному способі, вписуючи кожен форму в окремі графі: форми дієслова *мріяти* — в перші, *світити* — в другі і т. д.

1		1		1		1	
2		2		2		2	
3		3		3		3	
4		4		4		4	

Запитання і завдання

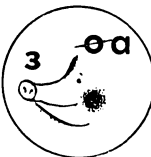
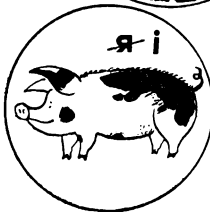
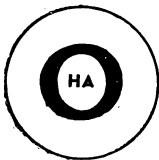
1. Якому способові властиві не всі особові форми?
2. У формі якого способу і часу дієслова не відмінюються за особами?
3. Назвіть три дієслова в формі минулого часу, співзвучні з віддієслівними іменниками чоловічого роду другої відміни твердої групи.
4. Яке дієслово, що означає будівельну роботу, в формі наказового способу в другій особі однини співзвучне з іменником чоловічого роду другої відміни твердої групи на означення професії будівельника?
5. Назвіть три дієслова у формі наказового способу в другій особі однини, що є омонімами іменників чоловічого роду другої відміни твердої групи.
6. Яке дієслово, що має префікс, у наказовому способі в другій особі однини співзвучне з прикметником чоловічого роду, що означає внутрішні якості людини, в називному відмінку?

Пригадайте (Гра)

Учні пригадують такі уривки з творів українських поетів, в яких вживаються дієслова у формі умовного способу. Наприклад: «Якби мені черевики, то *пішла б* я на музики»; «Якби ви знали, паничі, де люди плачуть живучи, то ви *б* елегій *не творили*»; «Якби ви вчилися так, як треба, то й мудрість *би була* своя» (Т. Г. Шевченко) і т. д. Перемагає учень, після якого ніхто не зможе навести уривок з вірша, де вжито дієслово в умовному способі.

Незвичайний ребус

Тут зображено окремі частини ребуса. Розшифруйте їх і складіть приказку, в якій вживається дієслово у формі умовного способу. Визначте рід цього дієслова.

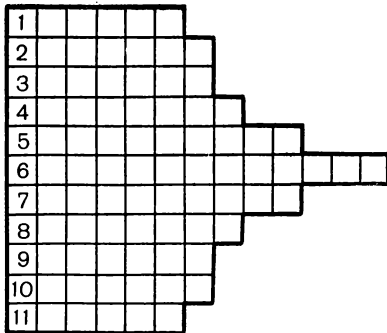

БЕЗОСОБОВІ ДІЄСЛОВА

Заповніть «клин»

У горизонтальні ряди впишіть дієслова, що вживаються тільки в безособовому значенні. Ці дієслова запишіть у формі третьої особи однини теперішнього, майбутнього або минулого часу.

1. Явище природи, що свідчить про початок дня. 2. Дієслово на означення випадкового успіху в справах. 3. Явище природи, що свідчить про початок вечора. 4. Дієслово з часткою **-ся**, утворене від особового в третій особі однини, що означає впевненість у чомусь. 5. Стало холодніше. 6. Світає. 7. Синонім до дієслова *пощастить*. 8. Дієслово з часткою **-ся**, однокорінне з іменником *життя*. 9. Вечоріє. 10. Дієслово з часткою **-ся**, однокорінне з іменником *сплюха*. 11. Явище природи, характерне великою кількістю опадів.

Ходом шахового коня

	ю,	Чер	
є.	тар	є	ро
за	во	плу	сні
га	ва	го	ні

Прочитайте ходом коня поділене на склади речення з твору Т. Г. Шевченка, в якому вжито безособове дієслово. Назвіть це дієслово і з'ясуйте його значення.

Складіть речення
(Гра)

На дошці записані дієслова, що можуть вживатись як в особовому, так і в безособовому значенні. Учасники гри повинні скласти з кожним таким дієсловом два речення: одно з дієсловом у безособовому значенні і одно — в особовому значенні. Наприклад: 1. Надходив вечір, надворі потроху *темніло*. 2. Небо на сході *темніло*, насувалася гроза.

Матеріал для гри

Везти, колоти, трясти, вити та ін.

ТВОРЕННЯ ДІЄСЛІВ

Додайте префікси або суфікси

[illegible]

І. У горизонтальні ряди впишіть усі можливі префікси до дієслова *нести*, щоб утворити дієслова з новим значенням або відтінком у значенні.

II. До кожної з поданих основ додайте префікс і два суфікси, в тому числі суфікс дієслова в неозначеній формі.

					б	у	д				
					к	а	з				
					ж	и	в				
					с	а	д				
					р	и	д				
					п	и	т				
					є	д	н				
					с	и	п				
					в	і	щ				
					б	а	ч				

III. До записаних основ додайте префікси (де це потрібно), суфікс дієслова в неозначеній формі, а також суфікси на означення: повторюваності або продовженості дії (1); більшої тривалості (2); ритмічно повторюваної дії (3); раптовості (4); посилення одноразової дії (5).

				ч	и	т					
			т	о	п	л'					
			п	и	с						

1

		в	о	й							
		г	о	д							
	м	а	л'	ь							

2

с	т	у	к			і		
г	у	р	к			і		
б	у	р	м			і		

3

г	р	и	м				
б	л	и	м				
с	м	и	к				

4

с	і	п					
м'	а	х					
р	і	з					

5

Без затримки

(Гра)

Ведучий, звертаючись по черзі до учнів, називає іменники, прикметники та дієслова. Учасники гри утворюють від них за допомогою префіксів і суфіксів дієслова. Учень, який не може швидко утворити дієслово, вибуває з гри. Перемагає той, хто ні разу не помилився.

М а т е р і а л д л я г р и

Зброя, зелений, літо, тонкий, писати, фарбувати, голова, секретар, загорожа, жир, взуття, біль, телеграф, копія, молодий, хвиля, більший, великий, важкий, білий.

Складіть речення

(Гра)

На дошці записані частини речень, в яких є дієслова з часткою *не*. Учні повинні закінчити речення. Ведучий звертається по черзі до учасників гри, зачитуючи ту чи іншу частину речення. Учень, до якого звернувся ведучий, проказує складене ним речення. За кожну правильну відповідь зараховують очко, за вдало складені речення — два очка.

М а т е р і а л д л я г р и

1. Не топтати ворогам ...
2. Ми ненавидимо тих, ...
3. Цілий місяць нездужала ...
4. Тепер не здужає ...
5. Незчулася мати ...
6. Такі вчинки не славлять ...
7. Такі вчинки неславлять ...

Чи знаєте винятки!

(Гра)

Ведучий пропонує учням записати всі відомі їм дієслова, які з часткою **не** пишуться разом: ті, що без **не** не вживаються, і ті, які пишуться разом з **не** залежно від значення слова. Виграє той, хто запише всі такі дієслова, наведені в шкільному підручнику.

Чи знаєте ви правопис!

(Гра)

Учасники гри стають у коло. Ведучий підходить по черзі до кожного учня і називає дієслово з **не** або словосполучення з цією часткою. Якщо частка **не** пишеться від дієслова окремо, учень робить крок від ведучого, якщо пишеться разом,— залишається на місці. Учень, який помилився, повинен за вимогою ведучого сказати те чи інше правило, визначення. Перемагає той, хто ні разу не помилився.

Завдання

I. У горизонтальні ряди впишіть дієслова в неозначеній формі, що пишуться з часткою **не** разом.

II. Замість рисочок, запишіть букви у дієслова, які пишуться з **не** разом і окремо, залежно від значення:

1. Н-з-у-а-и. 2. Н-с-а-и-и.

1										
2										
3										
4										
5										
6										
7										

ДІЄПРИКМЕТНИК

Без затримки

(Гра)

Учасники гри сідають півколом. Ведучий вказує на одного з учнів і називає дієслово з займенником. Учень встає і швидко утворює дієприкметник (або віддієслівний прикметник) того ж часу, виду і стану (активного чи пасивного), як і відповідне дієслово, і такого ж роду, числа, як займенник. Для більшої ясності займенник можна іноді уточнити іменником. Наприклад: він читає — *читаючий*; вона виконує — *виконуюча*; її (книгу) прочитали — *прочитана*; його (завдання) зробили — *зроблене*. За кожну правильну відповідь зараховується очко. Виграє той, хто набере найбільше очок.

Запишіть дієприкметники

(Гра)

На переносній дошці записано ряд дієприкметників. Учасники гри повинні записати їх до своїх зошитів у дві колонки: в одну колонку — дієприкметники недоконаного виду, в другу — дієприкметники доконаного виду. Виграє той, хто першим виконає завдання.

М а т е р і а л д л я г р и

Сіяний, сіючий, посіяний, посинілий, синіючий, збудований, будований, виконуваний, виконаний, виконуючий, навислий, пожовклий, жовтіючий, битий, збитий, збиваючий, збиваний, загортаючий, загорнутий, загорнений, виписаний, виписуючий, виписуваний, загартований, гартуючий, гартований.

Замініть дієприкметником

(Гра)

Ведучий називає словосполучення з дієсловами, а учні по черзі заміняють їх словосполученнями з дієприкметниками. Наприклад: 1. Перед будинком лежав майданець, який *поріс* чистою, рівно підстриженою травою (перед будинком лежав майданець, *порослий* чистою, рівно підстриженою травою). 2. Робота, яку *виконали* учні (*виконана* учнями робота). 3. Склянка, яку *розбили* (*розбита* склянка).

АКТИВНІ І ПАСИВНІ ДІЄПРИКМЕТНИКИ

Хто швидше!

(Гра)

Ведучий пропонує учням записати у стовпчик ряд дієслів і проти кожного з них написати всі можливі часові форми активних і пасивних дієприкметників. Якщо не можна утворити якоїсь дієприкметникової форми, учасник гри повинен пояснити чому. Виграє той, хто швидше виконає завдання.

М а т е р і а л д л я г р и

Читати, записувати, працювати, існувати, підростати, дарувати, розглянути, розглядати, будувати, електрифікувати, розповідати, шити, мити, плести, з'їсти, перемагати, перемогти.

Утворіть дієприкметники (Гра-естафета)

На столі двома рівними купками лежать картки, на яких написані дієслова. Учасники гри діляться на дві групи. За сигналом ведучого представники обох груп одночасно підходять до столу і беруть по одній картці. На цій картці поряд з дієсловом учасник гри записує пасивний дієприкметник. Якщо пасивний дієприкметник утворити не можна, учень повинен пояснити чому. Гра триває доти, поки не буде дібрано дієприкметників до всіх дієслів.

Попередньо переможцем вважається та група, яка швидше виконала завдання. Записується їй одне очко. Після цього ведучий перевіряє якість виконаного завдання. За кожне правильно утворене слово записується очко. Виграє група, яка набрала найбільше очок.

М а т е р і а л д л я г р и - е с т а ф е т и

Привезти, привозити, звозити, принести, загострювати, загострити, загоїти, загоювати, подвоїти, подвоювати, зберегти, зберігати, запросити, запрошувати, одягнути, розпороти, запрягти, запрягати, повертїти, провїрчувати, прикручувати, прикрутити, проектувати, налагодити, налагоджувати, умоніти, замовити, розробити, входити, усунути, повернути, розколоти.

ТВОРЕННЯ ПАСИВНИХ ДІЄПРИКМЕТНИКІВ

Граматичне доміно

На 28 пластинках, кожна з яких поділена на дві частини, розміщені основи дієслів та суфікси дієприкметників (зліва пластинки — суфікс дієприкметника,

справа — основа дієслова). Всі пластинки розбиті на чотири групи, залежно від способу творення дієприкметника. Правила гри такі ж, як і в звичайному доміно (докладний опис гри в граматичне доміно див. у розділі «Іменник»).

Доміно складено з таких дієприкметників: повитий, зігрітий, збитий, зритий, зшитий, зжатиї, знятий; загорнений, спечений, збережений, скошений, виїжджений, виношений, здійснюваний, вимірюваний, виплюваний, виліплюваний, висміюваний, описуваний, розрізуваний, вирощуваний, вимощуваний, купований, збудований, загартований, виконаний, виписаний, посянний.

Цей матеріал можна розмістити на пластинках так:

тий	здійсн	ений	опис	юваний	зігрі	уваний	скош
тий	вимір	ений	розріз	юваний	зби	ований	виїждж
тий	випил	ений	вирощ	юваний	зри	ований	винош
тий	виліпл	ений	вимощ	юваний	зши	ований	посі
тий	висмі	ений	куп	уваний	загорн	аний	зжа
тий	викон	ений	збуд	уваний	спеч	аний	зня
тий	випис	юваний	пови	уваний	збереж	яний	загарт

Приховані слова

1	з	в	—	—	—	—	и	й											
2	з	р	—	—	—	—	—	и	й										
3	з	а	—	—	—	—	—	—	и	й									
4	з	а	—	—	—	—	—	—	—	и	й								
5	з	а	—	—	—	—	—	—	—	и	й								
6	з	а	—	—	—	—	—	—	—	и	й								
7	з	а	—	—	—	—	—	—	—	и	й								
8	з	а	—	—	—	—	—	и	й										
9	з	р	—	—	—	—	и	й											

Впишіть пропущені букви і прочитайте дісприкметники.

бУдЬте уважними

(Гра)

Учні стають у коло. Ведучий кидає м'яч одному з них і називає слово, пропонуючи швидко сказати, до якої частини мови воно відноситься і чи може частка вживатися в даному випадку окремо. Наприклад: *ненависний* — прикметник, без *не* не вживається; *неполитий* — дісприкметник, частка *не* може писатися окремо (*Не політі мною квіти зів'яли*). За правильну відповідь зараховується очко. Виграє той, хто набрав найбільше очок.

М а т е р і а л д л я г р и

Нескорений, неорганізований, нездійснений, ненависний, недоторканий, нескінченний, неполитий, негайний, нетерплячий, необдуманий, невидимий, неприступний, незадоволений, незвичайний, незабудований.

Доберіть дієприкметник (Гра)

Ведучий пропонує учням записати на аркушиках паперу словосполучення, до складу яких входять прикметники дієслівного походження. До кожного такого словосполучення учні добирають нове словосполучення, в якому прикметник виступає вже дієприкметником. Наприклад: *колотий* (цукор) — прикметник; *колотий* (голкою) — дієприкметник.

Можуть бути використані такі слова: колотий, битий, смажений, вихований, пригноблений, невідомий, учений, печений, печений, варений, варений, нездійснений, нездійснений.

Скажіть швидко (Гра)

Ведучий зачитує дієслова. Учні по черзі називають дієприкметники, утворені від цих дієслів, та антоніми до них. Виграє той, хто жодного разу не помилився.

М а т е р і а л д л я г р и

Загубити, пригадати, відкрити, одягти, схвалити, розв'язати.

ПРАВОПИС ДІЄПРИКМЕТНИКІВ

Третє зайве (Гра)

Клас поділений на дві групи. Кожній з них записується наперед по чотири очка. Ведучий викликає по черзі учнів і пропонує їм записати на дошці гри дієприкметники, один з яких відрізняється своїм написанням. Учень повинен правильно записати слова, знайти серед

них те, яке відрізняється написанням, і пояснити його правопис. За кожну помилку викреслюється очко. Виграє група, яка втратила найменше очок.

Слова можуть бути розташовані так:

кований	нездійснений
сказаний	фарбований
нездоланний	премійований
несказаний	незрівняний
здійснений	змальований
незлічений	поєний

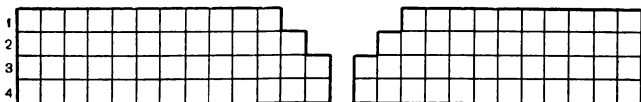
Пишіть правильно

(Гра)

Клас поділений на 2—3 групи. Ведучий по черзі викликає до дошки представників різних груп і диктує їм речення або словосполучення, в яких є дієприкметник з часткою *не*. Учасник гри записує на дошці не все речення (словосполучення), а тільки дієприкметник з цією часткою. За кожне правильно записане слово учневі зараховується очко. Інші учасники гри записують ці слова в зошити. Переможцем вважається група, яка набрала найбільше очок.

Відгадайте слова

Заповнивши буквами клітки, ви прочитаєте дієприкметники (справа) і відповідні їм прикметники (зліва), що різняться наголосом і написанням.

ДІЄПРИСЛІВНИК

Хто пригадає?

(Гра)

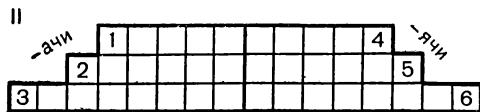
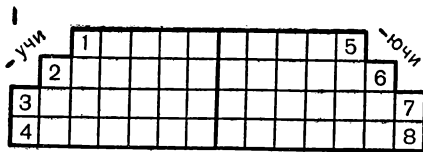
Ведучий пропонує учням пригадати рядки з віршів, де є дієприслівники доконаного і недоконаного виду. Наприклад: Разів із шість Рябка водою одливали, і стільки ж раз його, *одливши*, знов шмагали (П. Гулак-Артемовський). Співають ідучи дівчата, а матері вечерять ждуть (Т. Шевченко).

Виграє той, хто протягом певного часу наведе найбільше таких рядків.

ДІЄПРИСЛІВНИКИ ТА ЇХ ТВОРЕННЯ

Приховані слова

Впишіть у кліточки дієприслівники недоконаного виду, утворені від дієслів: *їхати, писати, рости, плести, шити, клювати, малювати, читати* (I) та *учити, бачити, морочити, гоїти, клеїти, молоти* (II).

Знайдіть помилки

Петрик писав у класі твір. Коли вчителька повернула йому зошит, він побачив у ньому двійку. Червоним олівцем учителька підкреслила багато речень. Довго Петрик дивився в зошит, але так і не зрозумів своїх помилок. Ось кілька речень з його класної роботи:

1. Увійшовши в кімнату, мати сиділа й читала книгу. 2. Слухаючи музику, у мене виникло бажання вчитися грати на баяні. 3. Сидячи на березі, до нас підійшли піонери шостого класу. 4. Під'їжджаючи до свого села, у мене злетіла хустка.

Знайдіть помилки і правильно побудуйте речення.

Ланцюжок

(Гра)

Клас поділений на 2—3 групи. Кожна група одержує аркуш паперу, на якому в колонку записані дієслова, однакові для всіх груп. Представники груп передають цей аркуш по ланцюжку один одному. Проти одного з дієслів кожний із учасників гри повинен написати дієприслівники недоконаного і доконаного виду. Переможцем вважається група, яка першою правильно виконала це завдання.

М а т е р і а л д л я г р и

Водити, вести, везти, возити, любити, бачити, садити, висаджувати, саджати, сидіти, сідати, присвячувати, світити, сміятися, скликати, кликати, прати, вертати, прости, змагатися, стверджуватися, стежити.

Граматичне доміно «Творення дієприслівників»

Доміно складено з дієприслівників: читаючи, скликаючи, стрибаючи, співаючи, люблячи, жартуючи, дихаючи, орючи, входячи, сидючи, вертячи, творячи, ловлячи, несучи, пишучи, везучи, кажучи, перучи, зібравши, схиливши, зупинивши, сплївши, сподїваючи, смїючи, змагаючи, лежачи, кричачи, дочекавшись.

На пластинках цей матеріал можна розмістити так:

ючи	нес	ячи	зібра	учи	склина	вши	верт
ючи	пиш	ячи	схили	учи	стриба	ючись	твор
ючи	вез	ячи	зупини	учи	спїва	ючись	ловл
ючи	каж	ячи	сплї	учи	жарту	ючись	дочена
ючи	пер	ячи	сподїва	вши	вход	ачи	диха
ючи	леж	ячи	смї	вши	любл	ачи	ор
ючи	крич	учи	чита	вши	сид	вшись	змага

ВІДПОВІДІ НА ЗАВДАННЯ

(Стор. 209.) Замініть одним словом. 1. Червоніти. 2. Ледарювати. 3. Базікати. 4. Обдурювати. 5. Втекти. 6. Запам'ятати. 7. Прицілитися. 8. Мовчати. 9. Засумувати.

(Стор. 209.) Доберіть синоніми. 1. Мчати. 2. Гадати. 3. Горлати. 4. Балакати. 5. Трудитися.

(Стор. 210.) Скажіть без затримки. (Гра.) Ненавидіти, продавати, руйнувати, гудити, мовчати, стояти, плакати, сумувати, видужати, опускати, лагодити, охолоджувати, ледарювати, миритися.

(Стор. 210.) Приховані слова. Продавати, руйнувати, сваритися.

(Стор. 210.) Відповідайте миттю. (Гра.) Дружити, ворогувати, вечеряти, господарювати, хазяйнувати, стартувати, фінішувати, синіти, зеленіти, сушити, червоніти.

(Стор. 213.) Приховані слова. I. 1. Віддати. 2. Загоїти. 3. Крикнути. 4. Зробити. 5. Ключнути. 6. Сказати. 7. Глянути. 8. Збити. 9. Вийти. II. 1. В'янути. 2. Ревіти. 3. Обідати. 4. Молотити. 5. Стукати. 6. Гомоніти. 7. Піднімати. 8. Брати. 9. Линути. 10. Збирати. 11. Йти.

(Стор. 214.) Допишіть букви. 1. Жаліти. 2. Веліти. 3. Атакувати. 4. Наслідувати. 5. Механізувати. 6. Телеграфувати.

(Стор. 215.) Піраміда. З р а з о к в і д п о в і д і: 1. Ауюаю. 2. Бажаю. 3. Плачу. 4. Палаю. 5. Бачу. 6. Жовкну. 7. Піднімаю. 8. Пишу. 9. Навчаю. 10. Закручую.

(Стор. 215.) Ланцюжок. 1. Кажемо. 2. Летимо. 3. Пишемо. 4. Лежимо. 5. Живемо. 6. Ревемо. 7. Ведемо. 8. Велимо. 9. Ти́чемо. 10. Печемо.

(Стор. 216.) Назвіть дієслова. 1. Креше. 2. Прийде. 3. Бормоче. 4. Воркоче. 5. Зеленіє. 6. Пояснює. 7. Працює. 8. Синіє. 9. Спить. 10. Біжить. 11. Зводить. 12. Навчить. 13. Загоїть. 14. Подоїть. 15. Клеїть. 16. Доїть.

(Стор. 217.) Які це дієслова? 1. Їдуть. 2. Хочуть. 3. Зріжуть. 4. Регочуть. 5. Збережуть. 6. Підкажуть. 7. Наколюють. 8. Намазують. 9. Гарцюють. 10. Радіють. 11. Ключуть. 12. Чують. 13. Учать. 14. Бачать. 15. Навчать. 16. Морочать. 17. Закричать. 18. Затріщать. 19. Гуркотять. 20. Воркотять. 21. Полетять. 22. Подоять. 23. Клеять. 24. Гоять.

(Стор 218.) Ланцюжок. 1. Судять. 2. В'яжуть. 3. Сушать. 4. Бачать. 5. Лазять. 6. Ляжуть. 7. Рушать. 8. Кажуть. 9. Гудять.

(Стор.219.) Доберіть дієслова. 1. Зберу — збирати — брати. 2. Терти — стирати — труть. 3. Дерти — здирати — драти. 4. Мерти — вмирати — мруть.

(Стор.220.) Перехрестя. I. 1. Носити. 2. Возити. 3. Знести. 4. Звезти. II. 1. Підмести. 2. Заплести. 3. Замітати. 4. Вплітати. III. 1. Гонити. 2. Ломити. 3. Ламати. 4. Ганяти.

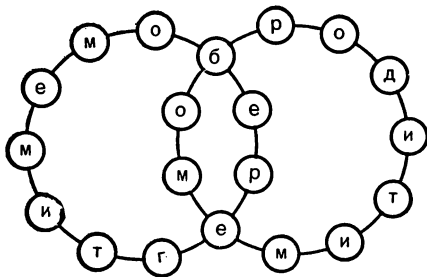
(Стор. 222.) Незвичайні кільця. I. 1. Можеш. 2. Ріжеш. 3. Пишеш. 4. Дишеш. 5. Січеш. II. 1. Саджу. 2. Грожу. 3. Прошу. 4. Іжджу. 5. Свічу. 6. Свищу.

(Стор. 224.) Впишіть дієслова. 1. Печу. 2. Мажу. 3. Чишу. 4. Трушу. 5. Бережу. 6. Графлю. 7. Тремчу. 8. Колишу.

(Стор. 224.) Утворіть форми майбутнього часу. (Гра-еста-фета.) Зразок відповіді: напишуть, писатимуть, будуть писати; збудує, будуватимете, будете будувати; заговоримо, говоритимемо, будемо говорити; сходиш, ходитимеш, будеш ходити.

(Стор. 225.) Заповніть клітки. 1. Нестимеш. 2. Везтимеш. 3. Носитимеш. 4. Лігатимеш. 5. Саджатимеш. 6. Будуватимеш. 7. Зберігатимеш. 8. Зустрічатимеш.

(Стор. 226.) Прочитайте.

(Стор. 228.) Складіть кросворд. Зразок відповіді: По горизонталі: 3. Наказав. 4. Жахав. 5. Годав. 7. Дав.

10. Бажав. 11. Жадав. 12. Нападав. П о в е р т и к а л і: 1. Ламав. 2. Палав. 6. Мав. 8. Латав. 9. Хапав.

(Стор. 228.) Які це дієслова? 1. Налив. 2. Підніс. 3. Надав. 4. Вдяг. 5. Заліг.

(Стор. 229.) Ланцюжок. 1. Читали. 2. Слухав. 3. Ламали. 4. Глушив. 5. Писали. 6. Блукав. 7. Гасили. 8. Кликав. 9. Каза-ли. 10. Платив. 11. Сипали. 12. Плавав. 13. Садили. 14. Славив. 15. Линули. 16. Гладив.

(Стор. 229.) Доберіть дієслова. З р а з о к в і д п о в і д і: 1. Замила. 2. Пливла. 3. Кинула. 4. Грузла. 5. Веліла. 6. Звисла. 7. Вийшла. 8. Ходила. 9. Почала. 10. Згасла. 11. Писала.

(Стор. 230.) Заповніть клітки. I. 1. Лізьмо. 2. Сядьмо. 3. Станьмо. 4. Вносьмо. 5. Лагодьте. 6. Вивозьте. 7. Примітьте. 8. Дозвольте. II. 1. Ріж. 2. Вір. 3. Стеж. 4. Удар. 5. Висип. 6. Залиш. 7. Поклич. 8. Постав.

(Стор. 231.) Трижонний дзвінок. «Ідіть, рятуйте, ударте».

(Стор. 231.) Згадайте прислів'я. 1. Людей питай, а свій розум май. 2. Вік живи — вік учись. 3. Не лінуйся рано вста-вати та змолоду більше знати. 4. Хочеш їсти калачі — не сиди на печі. 5. Коси, косо, поки роса. 6. Шануй учителя, як роди-теля. 7. Їж пиріг з грибами — держи язик за зубами. 8. На чу-жий коровай очей не поривай. 9. Не спитавши броду, не лізь у воду. 10. Любиш кататись — люби й саночки возити.

(Стор. 232.) Приховані дієслова. I. 1. Рупай. 2. Літай. 3. Ска-чи. 4. Стели. 5. Стань. 6. Виріж. 7. Мийся. II. 1. Сідаймо. 2. Ки-даймо. 3. Зайдімо. 4. Скажімо. 5. Скиньмо. 6. Залишмо. 7. Уч-имось. III. 1. Здайте. 2. Грайте. 3. Ведіть. 4. Несіть. 5. Линьте. 6. Кличте. 7. Їжтеся.

(Стор. 233.) Незвичайний запис. «Поховайте та вставайте, кайдани порвіте і вражою злою кров'ю волю окропіте» (Т. Г. Шевченко, «Заповіт»).

(Стор. 234.) Впишіть антоніми. 1. Находь. 2. Висуши. 3. Винось. 4. Руйнуй. 5. Виходь. 6. Забувай. 7. Появись. 8. Підніми.

(Стор. 234.) Додайте синоніми. (Гра-естафета). Спи — дрі-май, проси — благай, крути — верти, ладнай — споряджай, байдикуй — ледаруй, бав — розважай, муч — мордуй, плач — тужи — ридай, лелій — плекай, слав — хвали — величай.

(Стор. 235.) Відмінійте правильно. 1. Мріяв би, мріяла б, мріяло б, мріяли б. 2. Світив би, світила б, світило б, світили б.

3. Намагався б, намагалася б, намагалося б, помагалися б. 4. Малював би, малювала б, малювало б, малювали б.

(Стор. 235.) Запитання і завдання. 1. Наказовому способу. 2. Умовного способу та минулого часу дійсного способу. 3. Біг, віз, ніс. 4. Штукатур. 5. Плач, клич, став. 6. Злий.

(Стор. 236.) Незвичайний ребус. Якби свині крила, вона небо зрила б.

(Стор. 237.) Заповніть «клин». 1. Світає. 2. Щастить. 3. Ве-
чорів. 4. Віриться. 5. Похолодало. 6. Розвидняється. 7. Пота-
ланить. 8. Живеться. 9. Смеркає. 10. СпитьсЯ. 11. Дощить.

(Стор. 237.) Ходом шахового коня. Червоніє за горою, плу-
гатар співає.

(Стор. 238.) Додайте префікси або суфікси. I. Внести, знести,
занести, понести, донести, нанести, обнести, винести, рознести,
принести, віднести, перенести. II. Збудити, сказати (указати),
оживити, посадити, заридати, розпитати, приєднати, пересипати,
передв'їзати, передбачити. III. 1. Перечитувати, розтоплювати,
переписувати. 2. Завойовувати, вигодовувати, змальовувати.
3. Стукотіти, гуркотіти, бурмотіти. 4. Гримнути, блимнути,
смикнути. 5. Сіпонути, махонути, різонути.

(Стор. 241.) Завдання. I. 1. Неволити. 2. Непокоїти. 3. Нехту-
вати. 4. Незчутися. 5. Ненавидіти. 6. Нестямитися. 7. Непритом-
ніти. II. 1. Нездужати. 2. Неславити.

(Стор. 246.) Приховані слова. 1. Звезений. 2. Зроблений.
3. Замовлений. 4. Загострений. 5. Замурований. 6. Забудований.
7. Запрошений. 8. Закопаний. 9. Зрощений.

(Стор. 248.) Відгадайте слова. 1. Несказаний — неказаний.
2. Незрівняний — незрівняний. 3. Нездійснений — нездійс-
нений. 4. Недоторканий — недоторканий.

(Стор. 249.) Приховані слова. I. Їдучи, пишучи, ростучи,
плетучи, шиючи, кляючи, малюючи, читаючи. II. Учачи, ба-
чачи, морочачи, голячи, клеячи, молотячи.

ПРИСЛІВНИК

Розгадайте шараду

Назва якої частини мови має той же корінь, що й іменник *слово*, префікс, як термін *прийменник*, а суфікс той, що в словах *іменник*, *прийменник*, *займенник*?

Назвіть синоніми

(Гра)

На картках записані окремі прислівники і синоніми до них. Ведучий, звертаючись по черзі до учасників гри, виймає картку і називає прислівник. Учень повинен назвати синонім до цього прислівника. Інші учасники гри можуть доповнювати відповідь. За кожний правильно названий синонім записується очко. Виграє той, хто набрав найбільше очок.

Матеріалом для гри можуть бути, наприклад, такі прислівники і синоніми до них: любо — мило, приємно; скучно — нудно, нецікаво, марудно; скрутно — тяжко, важко, трудно; швидко — скоро, хутко, прудко, жваво; усюди — скрізь, повсюдно; шалено — несамо-вито, скажено; охоче — радо, залюбки; спершу — спочатку, насамперед, передусім; раптом — враз, нараз, зненацька та ін.

Доберіть прислівники

(Гра-естафета)

Учасників гри ділять на дві рівні групи. Кожна група одержує аркуш паперу з записаним на ньому дієсловом, до якого треба добрати зв'язані з ним прислівники. Аркуш іде по колу, кожний учень дописує одне слово. Виграє група, яка протягом обумовленого часу добере найбільше прислівників.

Зразки ігрового матеріалу: *говорити* (як?) — зворушливо, коротко, щиро, натхненно, суворо, сердито, голосно, тоненько, переконливо, швидко, дзвінко, весело; *дивиться* (як?) — пильно, суворо, весело, гостро, зло, спідлоба, розгублено, захоплено, байдуже, проникливо, допитливо; *іти* (як? куди? коли?) — швидко, повільно, пішки, навмання, навпростець, вниз, назустріч, навпомацки, вгору, вночі, вранці, вдень і т. д.

Доповніть прислівником

(Гра)

Звертаючись по черзі до учасників гри, ведучий зачитує записані на картках словосполучення. Учень повинен доповнити словосполучення прислівником. Якщо він не дасть відповіді або відповідає неправильно, ведучий звертається до іншого учня. За кожний правильно названий прислівник зараховується одне очко. Виграє той, хто набере найбільше очок.

Зразки словосполучень

Жити і працювати (*по-комуністичному*); скласти аркуш (*вдвоє, вчетверо*); витерти підлогу (*насухо*); розбити ворога (*вщент*); читати книгу (*вголос*); читати вірш (*напам'ять*); вбити звіра (*наповал*); зіграти в шахи (*внічию*); видати вугілля (*на-гора*); піклуватися про дітей (*по-батьківському*); схилити віття (*додолу*); перейти річку (*вбрід*) та ін.

Ребуси-загадки

Розшифрувавши ребуси, ви прочитаєте загадки. Відгадайте їх і назвіть в них прислівники.

К=Г

Є

Д

С

е=о

,

ає

,

є

,

””

Щ=Ч

ь

,

ед

”

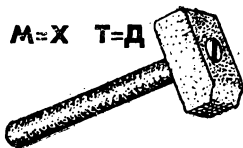
і

сні ве е ^{се} "ть л _і

и=у

м=х т=д

ить о ^{се}

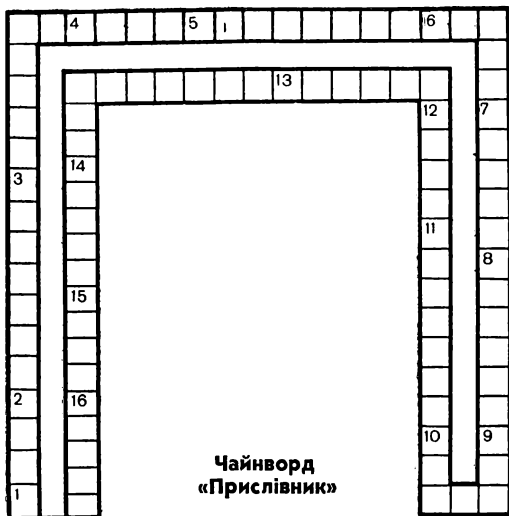
ни є ^{год} з _и ^а _у ^о є

Відповідайте швидко

(Гра)

Ведучий зачитує іменники з прийменниками, прикметники та інші частини мови, від яких утворюються прислівники. Учасник гри, до якого звертається ведучий, повинен швидко назвати прислівник, утворений від названих слів. Якщо учень не може відповісти, він вибуває з гри. Перемагає той, хто залишається в кінці гри.

Можна використати такі, наприклад, слова: по, товариш; час, за, в; двір, з, на; далекий, з; тихий; п'ять, в; мовчати; нічий, в; добра, воля; ліва, рука; мимо, ходити і т. д.

**Чайнворд
«Прислівник»**

1. Антонім до прислівника *пізно*.
2. Прислівник часу, утворений від іменника *ніч* у непрямому відмінку, слова *нів* та *о*.
3. Синонім до прислівника *зразково*.
4. Прислівник способу дії, утворений від прикметника *охочий*.
5. Рішуче, активно.
6. Прислівник місця, що має дві основи і означає *по обидва боки*.
7. Складний прислівник; перша основа — займенник *що* в орудному відмінку, друга — основа прикметника *дужий*.
8. Прислівник з коренем, спільним з прислівником *жартівливо*.
9. Наперед.
10. Ненавмисне.
11. Синонім до прислівника *інколи*.
12. Синонім до слів *дійсно, справді*.
13. Одностайно (обрати).
14. Синонім до словосполучення *обома руками*.
15. Синонім до прислівника *іноді*.
16. Моментально.

Назвіть антоніми

(Гра)

Учасники гри сидять парами. Ті, що справа, по черзі називають прислівники. Сусід по парті — учень, що сидить зліва, повинен без затримки назвати антонім до названого товаришем прислівника. Потім учасники гри міняються ролями: прислівники називають учні, що сидять зліва, а антоніми до них — ті, що сидять справа. За кожний правильно дібраний антонім записується очко. Виграє учень, який набрав найбільше очок.

С л о в а д л я г р и

Справа (зліва), внізу (вгорі), вдень (вночі), голосно (тихо), весело (сумно), дорого (дешево), по-старому (по-новому), рано (пізно), влітку (взимку) та ін.

РОЗРЯДИ ПРИСЛІВНИКІВ ЗА ЗНАЧЕННЯМ

Запишіть за розрядами

(Гра)

Ведучий зачитує словосполучення, а учасники гри по черзі називають відповідний за значенням прислівник і записують його до тієї або іншої колонки за розрядами.

З р а з к и с л о в о с п о л у ч е н ь

Прислівники **часу**: кожного понеділка (*щопонеділка*), з дитячих років (*змалку*), два дні тому (*позавчора*), кожного разу (*завжди*). Прислівники **місця**: з далеких країн (*здалеку*), в усіх місцях (*повсюди*),

у своїй кімнаті (*вдома*), до самої землі (*додолу*). Прислівники **способу дії**: як заповів Ленін (*по-ленінському*), українською мовою (*по-українськи*), весь час без зупинки (*безперервно*), не по прямій лінії (*криво*), без хвилювання (*спокійно*). Прислівники **ступеня або міри ознаки**: в три рази (*втриє*), більше ніж звичайно (*надзвичайно*). Прислівники **причини**: не зовсім прокинувшись (*спросоння*), не розміркувавши (*згарячу, зопалу*), дуже розсердившись (*спересердя*). Прислівники **мети дії**: всупереч кому, чому-небудь (*наперекір*), з метою, з певним наміром (*навмисно*).

Виграє той, хто правильно замінив усі словосполучення прислівниками і визначив розряди за значенням.

Впишіть прислівники

1					
2					
3					
4					
5					
6					
7					
8					

I. У горизонтальні ряди впишіть прислівники способу дії, утворені від форми орудного відмінка іменників без прийменників. 1. Моментально. 2. Швидко пересуватись. 3. Спільними силами. 4. Вслід. 5. Живим (з'їсти). 6. Плазуючи. 7. Задарма. 8. Об'єднано.

II. Впишіть у горизонтальні ряди прислівники часу, утворені від форм орудного відмінка іменників без прийменників. 1. Літньої пори. 2. У весняний час. 3. З настанням вечора. 4. Вранці. 5. У зимовий час.

1					
2					
3					
4					
5					

Наведіть приклади

(Гра-естафета)

Учасники гри поділені на дві або три групи. Для кожної групи на столі лежить 6 карток з назвами розрядів прислівників (послідовність карток різна). За викликом ведучого представник групи підходить до столу, бере картку, читає назву розряду і записує на дошці два прислівники, що належать до цього розряду. Виконавши завдання, учень повертається на місце і передає крейду іншому учневі з своєї групи. Названі вже прислівники повторювати не можна. Виграє група, яка першою правильно запише прислівники всіх розрядів.

СТУПЕНІ ПОРІВНЯННЯ ПРИСЛІВНИКІВ

Продовжіть речення

(Гра)

Звертаючись по черзі до учасників гри, ведучий називає речення. Учень, до якого звернувся ведучий, повинен закінчити це речення, додавши другу частину його з протиставним сполучником *а* і прислівником вищого ступеня. Якщо учень не може відповісти, він вибуває з гри.

Гру можна проводити письмово. Тоді частини речень заздалегідь записуються на дошці. За кожне правильно складене речення зараховується очко. Виграє той, хто набрав найбільше очок.

М а т е р і а л д л я г р и

Кінь біжить швидко, ... Ластівка літає високо, ...
Троянди цвітуть яскраво, ... Марійка вишиває гарно, ...
Десна розливається широко, ... Зірка світить ясно, ...
Василько вчиться добре, ... Перший загін працював
завзято, ... Вовк кидається на здобич люто, ...

Утворіть вищий ступінь

(Гра)

На переносній дошці записані якісні прислівники на *-о*, *-е*. Учасники гри утворюють і записують в зошити прислівники вищого (а пізніше й найвищого) ступеня порівняння. Наприклад: *гарно* — *краще*, *найкраще*. Виграє той, хто першим правильно виконає завдання.

С л о в а д л я г р и

Високо, низько, далеко, дуже, погано, щиро і т. д.

Відповідайте миттю

(Гра)

Ведучий, звертаючись по черзі до учасників гри, називає прислівники. Учень, до якого звернувся ведучий, повинен миттю утворити прислівник вищого або найвищого (за умовою) ступеня чи сказати, що названий прислівник ступенів порівняння не утворює. Учень, який помилився або затримався з відповіддю, вибуває з гри. Виграє той, хто залишиться в кінці гри.

Можна використати такі, наприклад, слова: *гостро*, *по-піонерськи*, *тяжко*, *втроє*, *замало*, *старанно*, *тихенько*.

Прикметник чи прислівник?

(Гра)

Ведучий зачитує речення або словосполучення з прислівниками вищого й найвищого ступенів або з прикметниками середнього роду тих же ступенів порівняння, однозвучними з прислівниками. Учні уважно слухають. Якщо зачитується речення з прислівником, вони плещуть один раз у долоні.

М а т е р і а л д л я г р и

Що у світі наймиліше? Ми вибрали найвище дерево. Байкал — найглибше озеро земної кулі. У цьому році річка розлилась ширше. Сонце почало ходити вище, світити яскравіше. Золото важче, ніж срібло. Гостре слово сильніше меча. З настанням весни частіше зникав журавель з дому.

Впишіть прислівники

У горизонтальні ряди впишіть прислівники, в яких *г, з, ж* при сполученні з суфіксом *-и-* змінюються на *жи*.

1			ж	ч			
2			ж	ч			
3			ж	ч			
4			ж	ч			
5				ж	ч		
6					ж	ч	

М а т е р і а л д л я г р и

Турецькою мовою, попереднього дня, в п'ять разів, в окремих місцях, два рази, дуже давно, з молодих літ, на дві частини, в будь-який час, від сьогоднішнього дня, в правий бік, другий раз, дуже рідко, два дні тому і т. д.

Пишіть правильно

(Гра-естафета)

Учасники гри поділені на дві групи. Для кожної з них приготовлено купку карток з записаними на них прислівниками та прислівниковими сполученнями, в яких окремі частини взяті в дужки. Представники груп виходять по черзі до дошки, поділеної на дві частини, і, взявши 2—3 (за домовленістю) картки, правильно записують слова з них. Після цього вони швидко повертаються на місце і передають крейду іншому представникові групи, який також записує 2—3 слова, і т. д. Виграє група, яка першою і з меншою кількістю помилок запише всі слова.

С л о в а д л я к а р т о к

Ледве (ледве), (на) передодні, стрім (голов), (по) німецьки, кінець (кінцем), раз (у) раз, коли (не) коли, віч (на) віч, (з-під) лоба, (на) чолі, (під) час, (будь) коли, (аби) як, (без) сумніву, любо (дорого), рік (у) рік, (по) вовчи, (давним) давно, де (небудь), де (коли), дарма (що), (на, при) кінці, тільки (що), (з, на) двору, (по-всяк) час, (мимо) хідь, чим (дуж), (без) ладу, (у) вічі, (по) правді і под.

Зійдіть східцями

1						и	
2						и	
3							и
4							и
5							и
6							и
7							и
8							и

У горизонтальні ряди впишіть прислівники, в кінці яких пишеться **и**. 1. Небагато. 2. Сидячи на спині коня. 3. Не розмовляючи. 4. В осінню пору. 5. З бажанням, охотою. 6. Частково. 7. Безслідно. 8. Навколо.

Разом чи окремо!

(Гра)

Ведучий повільно зачитує слова — прислівники та прислівникові сполучення. Учасники гри записують їх у дві колонки: ті слова, що пишуться разом, — в одну, ті, що пишуться окремо, — в другу. Потім учні міняються зошитами і перевіряють записи. За допущену помилку викреслюється очко. Виграє той, хто зберіг найбільше очок.

С л о в а д л я г р и

Дотепер, на сьогодні, надалі, на добраніч, до побачення, назавжди, надвечір, з краю в край, зрідка, сповна, рік у рік, натроє, вчетверо, на жаль, на чолі, спідлоба, на диво, без черги, передусім, поодиноці, наприкінці, під час, до останку, анітрохи, хіба що, щонайкраще, в цілому і т. д.

Допишіть і відгадайте

(Гра)

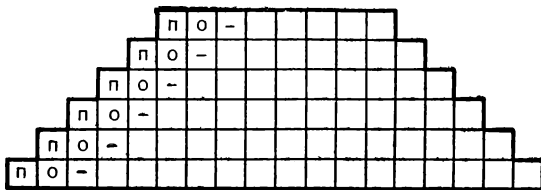
На переносній дошці записано частини загадок. Учасники гри повинні переписати і доповнити кожну з них. Після цього учні по черзі зачитують записи повністю, пояснюють правопис прислівників та відгадують загадки. За правильне доповнення, пояснення і відгадку записується три очка. Виграє той, хто набере найбільше очок.

М а т е р і а л д л я г р и

1. Взимку білий ... 2. Сидить дівчина в коморі, а ...
3. Голова вгорі, а борода ... 4. Влітку живе, на зиму ...
5. Зранку ходить на чотирьох, удень на двох ... 6. Ходить полем з краю в край ... 7. Хата не хата, вікон багато, є куди влізти ... 8. Ввечері вмирає ... 9. Зроду рук своїх не має, а ...

Піраміда

У горизонтальні ряди впишіть прислівники, що пишуться через дефіс. Кожне наступне слово має на дві букви більше, ніж попереднє.

Східці

[illegible]

У клітки горизонтальних рядів впишіть прислівники, в яких перед **я**, **ю** пишеться два **н**.

Як пишуться прислівники?

(Γρα)

Ведучий пропонує учням навести по два приклади на кожне правило написання прислівників через дефіс (*по-новому, по-комсомольськи; ледве-ледве, тихо-тихо; де-не-де, коли-не-коли; часто-густо, тишком-нишком; хтозна-як, будь-коли*), а потім по два приклади на правила написання прислівників разом. Щоразу виграє той, хто першим виконав завдання.

Лото «Правопис прислівників»

Із пухкого паперу вирізують 20 карток розміром 15×5 см і 40 маленьких розміром 5×3 см. Великі картки ділять на чотири частини: з лівого боку дві більші (10×3 см) і з правого боку дві менші (5×3 см). Зліва записується два словосполучення. Дві частини справа залишаються чистими для закривання. На менших картках записуються прислівники і прислівникові сполучення.

У грі можуть брати участь до 10 учнів. Кожному учасникові гри видається однакова кількість великих карток. Маленькі картки залишаються у ведучого.

Звертаючись по черзі до того або іншого учня, ведучий пропонує назвати прислівник, який потрібний йому для доповнення словосполучення, записаного на картці. Спочатку учні повинні назвати прислівникові сполучення, потім прислівники, що пишуться через дефіс, і, нарешті, ті, що пишуться разом (для самоконтролю варто пронумерувати великі, а також маленькі картки). Якщо учень правильно назвав прислівник, ведучий дає йому маленьку картку. Виграє той, хто першим закриє всі свої картки.

З р а з к и к а р т о к

I. працювати на цілині	
іти полями	

I(1) по-номсомольському
I(2) навпростець

М а т е р і а л д л я к а р т о к

I. 1. Пити чай (вприкуску). 2. Сказати правду (у вічі). II. 1. Виставляти речі (напоказ). 2. Вміти тьохкати (по-солов'їному). III. 1. Події відбувалися (давним-давно). 2. Розбіглися з ляку (врозтіч). IV. 1. Танцювати гопак (навприсядки). 2. Іти в похід з вожатим (на чолі). V. 1. Плаття їй (до лица). 2. Ходити по росі (босоніж). VI. 1. Іти в бою з товаришем (пліч-о-пліч). 2. Літак прибув (своєчасно). VII. 1. Поговорити з другом (віч-на-віч). 2. Подивитись на когось (спідлоба, скося).

Як написати
(Гра з кубиком)

На гранях дерев'яного, обклесного папером кубика написано слова: «разом», «через дефіс», «окремо» (кожне з них на двох гранях). Учасники гри по черзі кидають кубик і стежать за тим, як він упаде. Залежно від того, яке слово учень прочитає на верхній грані кубика, він називає прислівник, що пишеться разом (*навперейми*), через дефіс (*коли-не-коли*) або окремо (прислівникове сполучення *на ходу*). Повторювати приклади не дозволяється. Якщо учень не може назвати відповідний прислівник чи прислівникове сполучення, він вибуває з гри. Виграє той, хто залишається в грі.

Без затримки
(Гра)

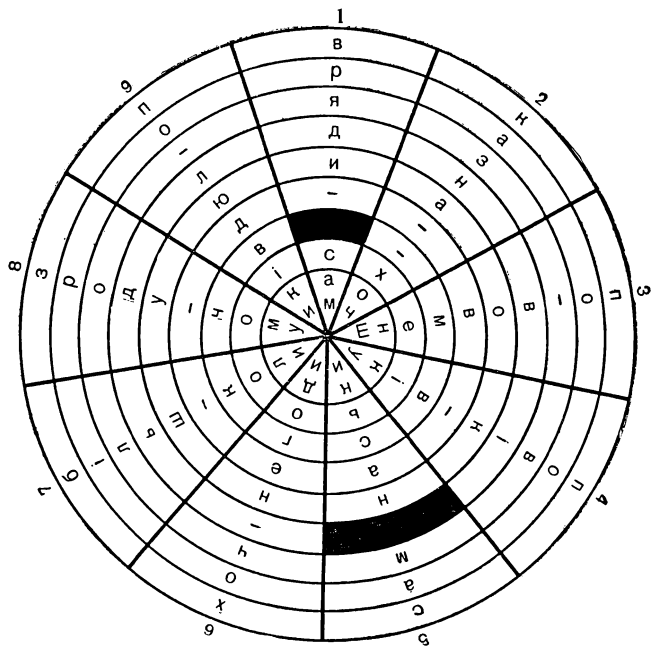
Ведучий, по черзі звертаючись до учнів, називає прислівник або прислівникове сполучення. Учень повинен швидко додати до названого прислівника чи прислівникового сполучення дієслово і сказати, як цей прислівник (прислівникове сполучення) пишеться. Наприклад: *вголос* (читати). Учень, що помилився, вибуває з гри. Виграє той, хто залишається в грі.

З р а з к и с л і в

Натщесерце, спересердя, спідлоба, в ногу, на виручку, без промаху, стрімголов, по-комуністичному, по-українськи, вдвос, тишком-нишком, день у день, хто-зна-куди, попідтинню, до смаку, вскач, вщерть, з переляку, вслід, з радості, взнаки, додому, у вічі, спросоння, як слід, на зло, зозла, спочатку і т. д.

Прочитайте в крузі

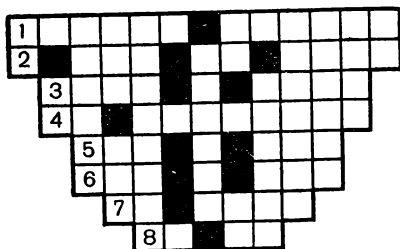
Поверніть кружечки так, щоб по радіусах до центра можна було прочитати вісім прислівників, які пишуться через дефіс, та одне прислівникове сполучення.

Загадка-жарт

Коли кінь стає хижаком?

Подумайте

Заповніть клітки буквами так, щоб у горизонтальних рядах можна було прочитати вісім прислівникових сполучень: 1. Прислівникове сполучення, синонімічне до прислівника *врешті*. 2. Кожного на-

ступного дня (чекати чогось). 3. Щоденно. 4. Прислівникове сполучення, що відповідає російському побажанням «спокойной ночи». 5. Щороку. 6. Щоразу. 7. Словосполучення прислівникового типу, що виражає співчуття. 8. Прислівникове сполучення, утворене від розділового сполучника і частки *що*.

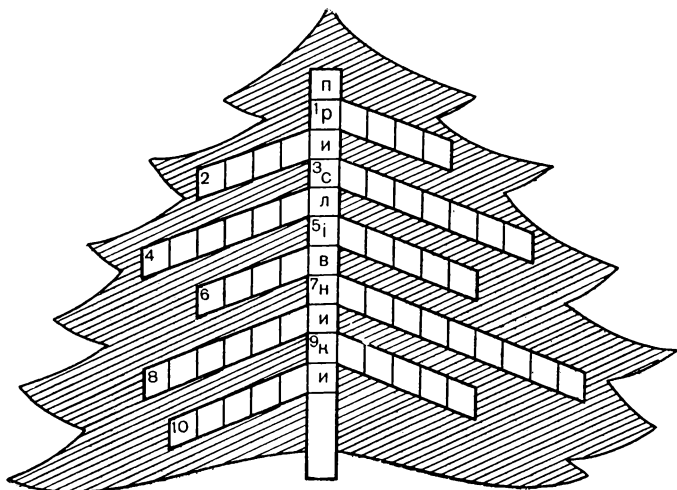
Загадки та завдання

1. В якому словосполученні слово *чоло* не можна замінити синонімом *лоб*? 2. Які антоніми, вжиті поряд, не вказують на протилежні ознаки? 3. Назвіть п'ять прислівників, що складаються з двох основ, причому друга з них походить від іменника *рука*. 4. За допомогою прийменників утворіть 6 прислівників від певних форм іменника *гора*. 5. Які дві основи іменників-синонімів, з'єднані сполучним голосним *о*, утворюють прислівник? 6. Назвіть прислівник, що має чотири префікси. 7. Які два синонімічні прислівникові сполучення пишуться по-різному: одне через дефіс, друге —

окремо? 8. Яка різниця в складі прикметника середнього роду вищого ступеня порівняння *темніше* і однозвучного прислівника *темніше*? 9. Назвіть суфікси в прислівниках *чисто*, *по-нашому*. Звідки вони походять?

Прикрасьте ялинку

Заповніть ряди кліточок — «гілки ялинки» словами так, щоб у вертикальному ряду — «стовбурі» можна було прочитати слово *прислівники*. 1. Гуртом. 2. Скрізь. 3. З-під брів (глянути). 4. На смерть (убити). 5. Іноді. 6. Пливучи (переправитись). 7. До прийняття їжі, на голодний шлунок. 8. Тихо (говорити.) 9. Навколо. 10. Не розмовляючи.

Впишіть слова

1		п							
2		р							
3		и							
4		с							
5		л							
6		і							
7		в							
8		н							
9		и							
10		н							
11		и							

I. У горизонтальні ряди впишіть прислівники. Використайте при цьому однокорінні слова, наведені нижче, а також букви вписаного по вертикалі слова. 1. Класти. 2. Кусати. 3. Хилитись. 4. Правда. 5. Волю любити. 6. Чирк. 7. Довгий. 8. Нарочито. 9. Близький. 10. Корінний. 11. Мусити.

II. Впишіть у ряди кліточок прислівники, що пишуться через дефіс, утворені повторенням тієї самої основи та службових слів. Використайте при цьому вписані у фігуру рисочки та службові слова.

1			-	н	е	-			
2			-	н	е	-			
3			-	н	а	-			
4			-	н	е	-			
5			-	щ	о	-			
6			-	н	е	-			
7			-	н	а	-			

Яка частина мови!

(Гра)

Ведучий зачитує речення або словосполучення з однозвучними словами — різними частинами мови. Учасники гри уважно слухають. Якщо в реченні назване слово є прислівником, учні плещуть один раз у долоні. Ведучий щоразу звертається до учасників гри, щоб вони пояснили правопис прислівників та однозначних слів. Учень, що помилився, повинен скласти речення з словом, яке може бути прислівником та іншою частиною мови.

М а т е р і а л д л я г р и

1. Вийти *назустріч*. Іти *назустріч* товаришеві. Піти *на зустріч* із знатними людьми. 2. Квіти *навколо* пам'ятника. Глянути *навколо*. 3. Підійти *близько*. Сидіти *близько* хати. 4. Глянути *вгору*. Врізатись *в гору*. 5. Читати *напам'ять*. Подарувати *на пам'ять*. 6. *Спочатку* всі слухали мовчки. *З початку* навчального року. 7. *Передусім* лейтенант розповів про недавні бої. Лесик говорив про свої сумніви *перед усім* класом.

Третє зайве

(Гра)

Ведучий зачитує прислівники і прислівникові сполучення (по три в кожній групі). Учасники гри записують їх у зошити і по черзі кажуть, яке з записаних слів пишеться не так, як два інших (наприклад, не через дефіс, а разом). За кожну правильну відповідь і чітке пояснення правопису слів записується два очка. Якщо пояснення неповне, зараховують одно очко. Виграє той, хто набере найбільше очок.

М а т е р і а л д л я г р и

1. Поночі, попідтинню, кінець кінцем. 2. По-перше, вволю, де-не-де. 3. З дня на день, на світанку, всмак. 4. Під час, зісподу, наперекір. 5. На добраніч, натщесерце, щороку. 6. До побачення, анітрохи, в основному. 7. Тим часом, любо-дорого, з діда-прадіда. 8. Видимо-невидимо, спідлоба, сяк-так.

Відгадайте

Вставте на місці рисочок пропущені букви і ви прочитаєте: I. Прислівники, що пишуться разом: 1. В-е-е-і 2. В-и--у. 3. На-і-е-ь. 4. О-і--о-і. 5. З-а-я-у. 6. На--і-ь. 7. По-и-і. 8. На--о-ін. 9. Чи--аз. II. Прислівники, що пишуться через дефіс: 1. По--іо-е---о-у. 2. По--а-о-у. 3. На--о-а. 4. Бу---е. 5. Де-е-е-е. 6. П-і-о---іч. 7. З-о-у-і-у. 8. Да-и---а-о. 9. Ти-о-и-о. 10. Хо---е-оч. III. Прислівникові сполучення: 1. В-і-о-у. 2. Ра-у-аз. 3. Кі-е--і-і--ем. 4. До-а---а. 5. До-о-а-е-я. 6. На-о-і. 7. Пі--ас. 8. П-и--о-у. 9. На-а-я.

Додайте частки

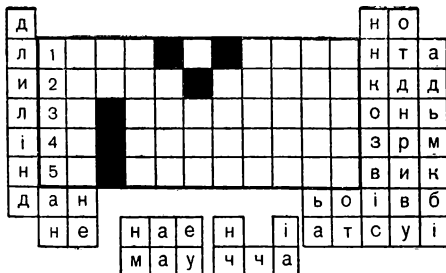
Впишіть у порожні клітки частки. У першому випадку ті, що пишуться з прислівниками через дефіс, у другому — ті, що пишуться разом.

					-	д	е
					-	д	е
					-	д	е
д	е	-					

II

1				т	р	о	х	и
2				н	о	л	и	
3				д	а	л	і	
4				м	а	л	о	
5				д	н	я		
6				р	а	з		

Складіть квадратики

На квадратиках записані всі букви п'яти прислівникових сполучень. Покладіть квадратики так, щоб можна було прочитати ці сполучення. 1. Щоденно. 2. Отже. 3. Під час відпочинку, після роботи, навчання. 4. Вдосвіта. 5. Побажання перед сном.

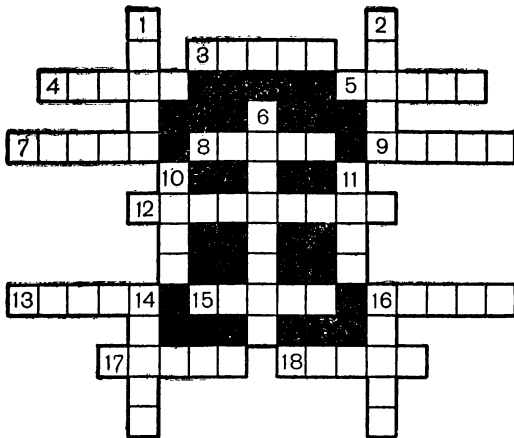
Утворіть прислівники

Із кожної групи запропонованих складів утворіть і запишіть: І. Прислівники, що пишуться разом. ІІ. Прислівники, що пишуться через дефіс. ІІІ. Прислівникові сполучення.

І. сві, вдо, та; ба, ло, спід; хіть, мо, ми; ві, по, на, го, то; ча, во, со, тим; по, що, діл, не, ка; му, чо, при; рьох, у, ти, чо; на, за, вид; ве, над, чір. ІІ. му, є, по, мо; тє, по, тре; ні, ла, по, ти; ком, ком, тиш, ниш; ко, ко, гид, брид; ло, лу, ма, ма, по; що, будь, будь; на, віч, віч; будь, не, де; ли, ко, зна, хто. ІІІ. му, цьо, при; сом, ча, тим; чер, зі, по; ре, до, чі; є, тро, по; на, од, од, ним; ку, з, бо, на, бік; кра, з, ю, край, в; лі, чо, на; ку, сма, без.

Кросворд «Прислівник»

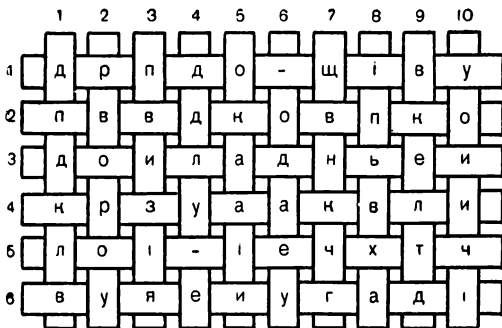
У цьому кросворді всі слова — прислівники, що пишуться разом.

По горизонталі: 3. Антонім прислівника *вниз*. 4. У два рази. 5. Прислівник з тим же значенням і утворений від того ж кореня, що й *влітку*. 7. Минулого дня. 8. Негайно, в ту ж мить. 9. Як-небудь. 12. Кожної хвилини. 13. Антонім прислівника *внизу*. 15. Прислівник місця, утворений від слова *низ*. 16. Антонім прислівника *світло*. 17. До основи. 18. Синонім до прислівника *разом*. По вертикалі: 1. Не прямо, скосивши очі. 2. З лівого боку. 6. Силою, проти волі. 10. У своїй домівці. 11. Ще раз, повторно. 14. Інколи. 16. Антонім прислівника *холодно*.

Прочитайте прислівники

На горизонтальних смужках — прислівники, що пишуться через дефіс, на вертикальних — ті, що пишуться разом. Частина букв у кожному прислівнику закрита. Які букви закриті, а які відкриті, видно на малюнку. Прочитайте прислівники.

ВІДПОВІДІ НА ЗАВДАННЯ

(Стор. 256.) Розгадайте шараду. Прислівник.

(Стор. 258.) Ребуси-загадки. І. Уночі гуляє, а вдень спочиває, має круглі очі, бачить серед ночі. (Сова.) ІІ. Навесні веселить, влітку холодить, восени годує, взимку гріє. (Дерево.)

(Стор. 259.) Відповідайте швидко. По-товариськи, завчасно, знадвору, здалеку, тихо, вп'яте, мовчки, внічю, добровільно, ліворуч, мимохідь.

(Стор. 260.) Чайнворд «Прислівник». 1. Рано. 2. Опівночі. 3. Ідеально. 4. Охоче. 5. Енергійно. 6. Обабіч. 7. Чимдуж. 8. Жартома. 9. Авансом. 10. Мимоволі. 11. Іноді. 12. Істинно. 13. Одноголосно. 14. Обіруч. 15. Часом. 16. Миттю.

(Стор. 262.) Впишіть прислівники. І. 1. Миттю. 2. Бігом. 3. Гуртом. 4. Слідом. 5. Живцем. 6. Плазом. 7. Даром. 8. Разом. ІІ. 1. Літом. 2. Весною. 3. Смерком. 4. Ранком. 5. Зимою.

(Стор. 264.) Відповідайте миттю. (Гра.) Прислівники по-піонерськи, втроє, замало, тихенько ступенів порівняння не утворюють.

(Стор. 265.) Впишіть прислівники. 1. Важче. 2. Нижче. 3. Дужче. 4. Вужче. 5. Ближче. 6. Дорожче.

(Стор. 266.) Утворіть прислівники. 1. Сонно. 2. Плинно. 3. Щоденно. 4. Старанно. 5. Беззмінно. 6. Несказанно. 7. Неблаганно. 8. Непримиренно. 9. Несподівано. 10. Відповідно. 11. Приховано. 12. Впевнено. 13. Багряно. 14. Шалено. 15. Темно.

(Стор. 266.) Одним словом. (Гра.) По-турецьки, напередодні, вп'ятеро, де-не-де, двічі, давним-давно, змолodu, надвоє, будь-коли, віднині, праворуч, вдруге, зрідка, позавчора.

(Стор. 267.) Пишіть правильно. (Гра-естафета.) Ледве-ледве, напередодні, стрімголов, по-німецьки, кінець кінцем, раз у раз, коли-не-коли, віч-на-віч, спідлоба, на чолі, під час, будь-коли, абияк, без сумніву, любо-дорого, рік у рік, по-вовчи, давним-давно, де-небудь, деколи, дарма що, наприкінці, тільки що, знадвору, повсякчас, мимохідь, чимдуж, без ладу, у вічі, по правді.

(Стор. 268.) Зійдіть східцями. 1. Трохи. 2. Верхи. 3. Мовчки. 4. Восени. 5. Залюбки. 6. Почасти. 7. Безвісти. 8. Навкруги.

(Стор. 269.) Допишіть і відгадайте. (Гра.) 1. Взімку білий, влітку сірий. (Засць.) 2. Сидить дівчина в коморі, а коса її надворі (Морква.) 3. Голова вгорі, а борода в землі. (Часник.) 4. Влітку живе, на зиму вмирає. (Муха.) 5. Зранку ходить на чотирьох, удень на двох, увечері на трьох. (Людина.) 6. Ходить полем з краю в край, ріже чорний коровай. (Плуг.) 7. Хата не хата, вікон багато, є куди влізти, нема куди вилізти. (Ятір.) 8. Ввечері вмирає, а зранку оживає. (День.) 9. Зроду рук своїх не має, а узорі вишиває. (Мороз.)

(Стор. 269.) Піраміда. По-моєму, по-людськи, по-ленінськи, по-російському, по-комсомольськи, по-ленінградському.

(Стор. 270.) Східці. 1. Зрання. 2. Навмання. 3. Спросоння. 4. Попідтинню. 5. Попідвіконню.

(Стор. 273.) Прочитайте в крузі. 1. Вряди-годи. 2. Казна-коли. 3. По-вовчому. 4. Повік-віки. 5. Сам на сам. 6. Хоч-не-хоч. 7. Більш-менш. 8. Зроду-віку. 9. По-людськи.

(Стор. 273.) Загадка-жарт. Коли біжить риссю.

(Стор. 274.) Подумайте. 1. Кінець кінцем. 2. З дня на день. 3. День у день. 4. На добраніч. 5. Рік у рік. 6. Раз у раз. 7. На жаль. 8. Чи що.

(Стор. 274.) Загадки та завдання. 1. На чолі полку. 2. Більш-менш. 3. Голіруч, ліворуч, праворуч, нашвидкуруч, обіруч. 4. На-гора, вгорі, згори, вгору, нагорі, нагору. 5. Си-ломиць. 6. *На-в-з-до*-гін. 7. Сам на сам, віч-на-віч. 8. У при-кметнику *е* — закінчення, у прислівнику — суфікс. 9. *-о, -ому*, походять ці суфікси з закінчень.

(Стор. 275.) Прикрасьте ялинку. 1. Разом. 2. Всюди. 3. Спід-лоба. 4. Наповал. 5. Інколи. 6. Вплав. 7. Натщесерце. 8. По-шепки. 9. Кругом. 10. Мовчки.

(Стор. 276.) Впишіть слова. I. 1. Наприклад. 2. Вприкуску. 3. Прихильно. 4. Насправді. 5. Волелюбно. 6. Анічичирк. 7. Зав-довжки. 8. Ненароком. 9. Приблизно. 10. Докорінно. 11. Приму-сово. II. 1. Як-не-як. 2. Де-не-де. 3. Віч-на-віч. 4. Хоч-не-хоч. 5. Будь-що-будь. 6. Коли-не-коли. 7. Всього-на-всього.

(Стор. 278.) Відгадайте. I. 1. Ввечері. 2. Взимку. 3. Нані-вець. 4. Опівночі. 5. Згарячу. 6. Наскрізь. 7. Понині. 8. Наз-догін. 9. Чимраз. II. 1. По-піонерському. 2. По-нашому. 3. На-гора. 4. Будь-де. 5. Де-не-де. 6. Пліч-о-пліч. 7. Зроду-віку. 8. Давним-давно. 9. Тихо-тихо. 10. Хоч-не-хоч. III. 1. В цілому. 2. Раз у раз. 3. Кінець кінцем. 4. До завтра. 5. До побачення. 6. На чолі. 7. Під час. 8. При цьому. 9. На щастя.

(Стор. 278.) Додайте частки. I. Будь-де, казна-де, хтозна-де, де-небудь. II. Анітрохи, абиколи, дедалі, чимало, щодня, якраз.

(Стор. 279.) Складіть квадратики. 1. День у день. 2. Таким чином. 3. На дозвіллі. 4. На світанку. 5. На добраніч.

(Стор. 279.) Утворіть прислівники. I. Вдосвіта, спідлоба, мимохить, наготові, тимчасово, щопонеділка, причому, учо-тирьох, завидна, надвечір. II. По-моєму, по-третє, по-латині,

тишком-нишком, гидко-бридко, мало-помалу, будь-що-будь, віч-на-віч, де-небудь, хтозна-коли. III. При цьому, тим часом, по черзі, до речі, по троє, одним одна, з боку на бік, з краю в край, на чолі, без смаку.

(Стор. 280.) Кросворд «Прислівник». По горизонталі: 3. Вверх. 4. Вдвоє. 5. Літом. 7. Вчора. 8. Зразу. 9. Абиак. 12. Щохвилини. 13. Вгорі. 15. Наниз. 16. Темно. 17. Дотла. 18. Вкупі. По вертикалі: 1. Скоса. 2. Зліва. 6. Насильно. 10. Дома. 11. Знов. 14. Іноді. 16. Тепло.

(Стор. 281.) Прочитайте прислівники. По горизонталі: 1. Зроду-віку. 2. Повік-віки. 3. По-людськи. 4. Казна-коли. 5. Хоч-не-хоч. 6. Вряди-годи. По вертикалі: 1. Дедалі. 2. Зверху. 3. Притім. 4. Вдруге. 5. Обабіч. 6. Помалу. 7. Щоночі. 8. Сповна. 9. Вщертъ. 10. Понині.

СЛУЖБОВІ ЧАСТИНИ МОВИ

ПРИЙМЕННИК

Пригадайте прийменники

(Гра)

Ведучий пропонує учням протягом певного часу (3—5 хвилин) записати у дві колонки якнайбільше простих і складних прийменників. Після перевірки визначаються переможці. Виграє той, хто пригадав найбільшу кількість прийменників і правильно їх згрупував.

Четвертий зайвий

(Гра)

В а р і а н т 1. Ведучий диктує чотири складних прийменники, серед яких один відрізняється від інших правописом. Виграє той, хто першим назве такий прийменник і обгрунтує свою відповідь.

М а т е р і а л д л я г р и

Попід, поза, попереду, з-за; поміж, понад, з-під, проміж; з-за, попереду, з-над, з-під; з-поміж, заради, задля, посеред.

В а р і а н т 2. Цю ж гру можна використати при вивченні правопису префіксів і однозвучних з ними прийменників.

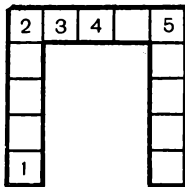
В цьому разі ігровий матеріал можна згрупувати так: в хаті, вдень, в лісі, в кімнаті; на стіні, на полі, на річку, напам'ять; до засідання, довіку, довкола, додому.

Загадки

1. З якої назви кінської зброї можна утворити два прийменники? 2. Який термін на означення певної кількості ліків складається з двох простих прийменників?

Чайнворд «Прийменник»

Заповніть клітки такими словами: 1. Складний прийменник, що вживається з знахідним і орудним відмінками іменника. 2. Простий прийменник, що вживається з родовим відмінком іменника. 3. Простий прийменник, що вживається з знахідним і місцевим відмінками іменника. 4. Простий прийменник, що вживається з родовим відмінком. 5. Складний прийменник, що вживається з родовим відмінком.

Подумайте

1. З якими частинами мови прийменник ніколи не вживається? 2. Які іменники можуть вживатись як прийменники?

СПОЛУЧНИК

Назвіть сполучники

Замініть рисочки буквами так, щоб можна було прочитати сполучники.

— о —	— н — —	— — м — —
— о —	— к — —	— — о — —
— о —	— к — —	— — в — —

Пригадайте сполучники

(Гра)

Ведучий пропонує учням назвати сполучники підрядності. Учасники гри називають по одному сполучнику. Виграє той, хто останнім назве сполучник.

Завдання

Утворіть: 1. З розділового сполучника — протиставний і сполучник підрядності. 2. Із складного сполучника підрядності — два простих сполучники підрядності. 3. З іменника іншомовного походження першої відміни м'якої групи — протиставний сполучник та особовий займенник. 4. З дієслова в неозначеній формі

на означення руху — єднальний сполучник та особовий займенник. 5. З прикметників із значенням часу — однокорінні прикметники та сполучник підрядності. 6. З іменника, що означає взуття, в називному відмінку множини — простий сполучник підрядності та особовий займенник другої особи. 7. З іменника другої відміни твердої групи на **р** — простий сполучник, що може бути єднальним або протиставним, та іменник чоловічого роду другої відміни.

Пишіть правильно (Гра)

Ведучий записує на дошці або показує на картці слова: *якби* — *як би* і пропонує скласти з ними речення. Учасники гри складають речення, визначають, якими частинами мови є в них згадані слова. Після цього записують або називають інші слова: *проте* — *про те*, *зате* — *за те*, *щоб* — *що б*, *якщо* — *як що*, з якими також складають речення. Виграє той, хто складе найбільш змістовні речення і правильно визначить, якими частинами мови є в них названі слова.

Запишіть сполучники

Заповніть горизонтальні ряди простими і складними сполучниками з буквою **б**.

б									
	б								
		б							
			б						
				б					
					б				
						б			
							б		

Інколи сполучники з'єднують між собою незрозумілі і на перший погляд не зв'язані за змістом слова, словосполучення і цілі речення. Такі вирази вживаються в нашій мові з певним значенням і мають свою історію. Ось деякі з них.

Альфа і омега. Слова, з'єднані сполучником *і*, означають: *альфа* — перша буква грецької азбуки (передає звук *а*), *омега* — остання буква тієї ж азбуки (позначає звук *о*). Весь вираз *альфа і омега* означає: «перший і останній», «усе від початку до кінця», «усе на світі». Крім сполучення слів *альфа і омега*, з тим же значенням у нашій мові вживається вираз *від а до я* («знає все від *а* до *я*»).

Се лев, а не собака — іронічна оцінка мистецького твору, виконаного настільки невдало, що потребує пояснення, яку думку хотів висловити його автор. Походить ця жартівлива приказка з оповідання про художника, якому замовили намалювати лева. Виконавши замовлення, художник не був упевнений у бездоганності своєї роботи. Він побоювався, що намальованого ним лева можуть не впізнати, прийнявши за іншу тварину, а тому підписав свій малюнок: «Се лев, а не собака».

З щитом або на щиті Історія цього виразу зв'язана з мужньою Спартою — країною загартованих героїв-патріотів. Як розповідає легенда, спартанка Горго, виряджаючи свого сина на війну, подала йому щит і сказала: «З ним або на ньому». Коротке напутнє слово матері означало: або повертайся переможцем, або хай тебе принесуть на щиті» (так спартанці носили вбитих воїнів).

Як з козла молока. Цей вираз часто сполучається із словом *користь* (з нього користі, як з козла молока) або вживається і без цього слова (з нього, як з козла молока). Приказка виникла як наслідок спостережень над продуктивністю свійських тварин. Відомо, що вівця дає шерсть і молоко, баран — шерсть, коза — молоко, а козел не дає ні шерсті, ні молока. Бездіяльність, безплідну роботу деяких людей почали порівнювати з «продуктивністю» козла¹.

Як ви пишете!

(Гра)

Кожному учасникові гри наперед записують п'ять очок. Ведучий диктує п'ять речень, учні записують їх до зошитів. Потім учасники гри міняються зошитами і під керівництвом ведучого перевіряють і виправляють записи. За кожну допущену помилку викреслюється одно очко. Після цього проводиться другий тур гри: ведучий диктує ще п'ять речень. Виграє той, хто після другого туру матиме найбільшу кількість очок.

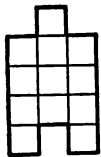
З р а з к и р е ч е н ь

Вітри проспівують над хвилями. нив *про те*, як в негоду він край боронив (П. Усенко). В Радянську Армію піду, *щоб* стать бійцем могутнім (Н. Забіла). *Якби* ви вчилися так, як треба, то й мудрість би була своя (Т. Шевченко). Я голос подаю, *щоб* вороги неситі навік зламали спис лукавства й клевети (М. Рильський). *Що б* не сталося, завдання ми повинні виконати.

¹ Див. Ед. В а р т а н ь я н, Из жизни слов, М., Детгиз, 1963.

ЧАСТКА

Які це частки!

Впишіть у кліточки по вертикалі підсилювальну, питальну та обмежувальну частки. Тоді в одному з горизонтальних рядів можна буде прочитати словотворчу неозначену частку.

Загадки і завдання-жарти

1. Напишіть у трьох кліточках три частки: дві вказівні і одну підсилювальну.

2. Впишіть у п'ять кліточок дві вказівні і дві словотворчі частки.

3. Які дві частки разом літають? 4. Які частки ріжуть хліб? 5. Утворіть чотири частки з слова *онде*. 6. Які частки наказують?

Подумайте

(Гра)

Учні по черзі виймають з коробки картки з записаними на них реченнями, вставляють пропущені частки і називають прізвище автора рядків. За кожну правильну відповідь зараховують три очка.

Зразки карток

1. Веселі здалека палати
... ви терном поросли!	4. Ярема гнувся, бо ...
знав,
...знав, сіромаха, що
виросли крила.
2. А без тебе я де...
Серце заховую.	5. Мені ... страшно, як
згадаю
Оту хатину край села.
3. Хоч я вам кривди ...
робив,
Та все ... між
вами жив,
То, може, ... що і
осталось.	6. Я жив ... двічі і помер
... двічі,
Якби було нам два
життя дано.

Завдання

Запишіть якнайбільше слів із часткою *будь* (врахуйте, що ця частка може стояти перед словом і після слова).

Пишіть правильно

(Гра)

Клас поділений на дві команди. Ведучий диктує слова з різними частками. Два учасники гри записують їх на дошці, інші — на окремих аркушах паперу. За допомогою ведучого учні перевіряють записані на дошці слова, пояснюють правопис їх. Продивляються

і виправляють записи своїх товаришів. Після цього переписують слова з частками в зошити. Виграє та команда, члени якої допустили менше помилок.

С л о в а д л я г р и

Візьми-бо, хоч би, коли б, годі ж бо, тільки-но, якось-то, іди-бо, скажи-но, тим-то, стільки-то; все ж таки, знов-таки, його ж таки, так-таки, узяв-таки;

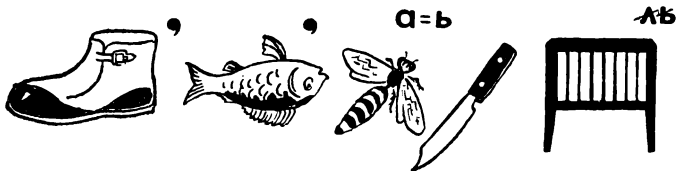
будь-як, будь-коли, будь-куди, будь-де; коли-будь, куди-будь; як-небудь, коли-небудь, куди-небудь; казна-де, хтозна-коли;

будь-хто, будь-що, будь-чий, будь-який, будь-котрий; хто-будь, що-будь, чий-будь, який-будь, котрий-будь;

скільки-небудь, хто-небудь, що-небудь, чий-небудь, який-небудь, котрий-небудь; хтозна-що, хтозна-який;

невтямки, недурно, нехотя, неабихто, неабиякий, незважаючи на, немов, неначе.

Ребус

Прочитайте зашифровані тут частки.

Хто швидше!

(Гра)

1. На переносній дошці записані прислівники і кілька часток. Учасники гри повинні протягом обумовленого часу додати до цих прислівників можливі частки та написати в три колонки слова, що пишуться з часткою разом, слова, що пишуться через дефіс, і слова, що пишуться окремо.

Виграє той, хто швидше і правильно виконав завдання.

М а т е р і а л д л я г р и

Прислівники: далі, дарма, де, коли, куди, тільки.

Частки: будь, де, ж, що.

2. Ведучий зачитує російські слова з частками. Учасники гри на окремих аркушах записують відповідні їм слова української мови. Виграє той, хто швидше переклав слова і не допустив помилки у перекладі та написанні їх.

С л о в а д л я г р и

Когда б, как бы, как бы не, потому-то, идите-ка, что бы ни читал, во что бы то ни стало, как бы то ни было, как ни как, как же, хотя бы, также, как раз, будто бы, как будто, кто-то.

Прочитайте загадку, що починається часткою, і відгадайте її.

Доберіть синоніми

Замініть рисочки буквами так, щоб вийшли синоніми з часткою *не*, яка пишеться разом, до іменників: 1. Невіглас. 2. Хвороба. 3. Ворог. 4. Хиба. 5. Зневага. 6. Безладдя. 7. Нужда, нестатки. 8. Рабиня. 9. Прикрість.

1.	н	е	—	—							
2.	н	е	—	—	—						
3.	н	е	—	—	—	—					
4.	н	е	—	—	—	—	—				
5.	н	е	—	—	—	—	—	—			
6.	н	е	—	—	—	—	—	—	—		
7.	н	е	—	—	—	—	—	—	—	—	
8.	н	е	—	—	—	—	—	—	—	—	
9.	н	е	—	—	—	—	—	—	—	—	—

ВІДПОВІДІ НА ЗАВДАННЯ

(Стор. 285.) Загадки. 1. По-від. 2. До-за.

(Стор. 285.) Чайнворд «Прийменник». 1. Понад. 2. До. 3. Об. 4. Без. 5. Задля.

(Стор. 286.) Подумайте. 1. З дієсловами. 2. Коло, край.

(Стор. 286.) Назвіть сполучники. Щоб, хоч, мов, якби, якщо, якже, немов, проте, мовби.

(Стор. 286.) Завдання. 1. А-бо. 2. Як-що. 3. Але-я. 4. І-ти. 5. Що-денний, що-годинний, що-місячний і т. д. 6. Бо-ти. 7. Та-бір.

(Стор. 287.) Запишіть сполучники. 1. Бо. 2. Або. 3. Якби. 4. Мовби. 5. Начебто. 6. Немовби. 7. Неначебто.

(Стор. 290.) Які це частки? Таки, хіба, лише; аби.

(Стор. 290.) Загадки і завдання-жарту. 1. Ото (ото, от, то). 2. Осьде (осьде, ось, де-, -сь). 3. Чи-ж. 4. Ні-ж. 5. Онде, он, де, не. 6. Хай, нехай.

(Стор. 290.) Подумайте. (Гра.) 1. Бодай. 2. -небудь. 3. не, ж, таки, де. 4. не, не. 5. аж. 6. би, би. На першій-п'ятій картках подано рядки з творів Т. Шевченка, на шостій картці — з поеми М. Бажана.

(Стор. 292.) Ребус. Бо, аби, ось, ніж, би, це.

(Стор. 293.) Хто швидше? 1. Деколи, декуди; щодалі, дарма що, тільки що; будь-де, будь-коли, будь-куди; коли-будь, куди-будь; де ж, коли ж, куди ж. 2. Коли б, як би, як би не, тим-то, ходіть-бо, що б не читав, що б то не стало, як би то (там) не було, як не як, як же, хоча б, також, якраз, нібито, начебто, ніби, хтось.

(Стор. 294.) Ребус. Ні електрика, ні гас — світить всюди в нічний час. (Місяць.)

(Стор. 295.) Доберіть синоніми. 1. Неук. 2. Неміч. 3. Недруг. 4. Недолік. 5. Непошана. 6. Непорядок. 7. Недостатки. 8. Невільниця. 9. Неприємність.

ЦІКАВО ЗНАТИ

За приблизними підрахунками вчених-мовознавців, загальна кількість мов на земній кулі становить близько 3000, не рахуючи різних діалектів (місцевих говірок) однієї і тієї ж мови.

Найдавнішою писемною пам'яткою є глиняна таблиця з шумерським письмом (малюнковим). Дослідники встановили, що ця таблиця була виготовлена 3500 року до нашої ери. Зберігається вона в Ермітажі (Ленінград).

Грецький історик Геродот (V ст. до н. е.) писав, що скіфи направили персам «лист», який складався з жаби, миші, птаха та п'яти справжніх стріл. Цей «лист» означав: «Якщо ви, перси, не навчитесь стрибати по болотах, як жаба, ховатися в норах, як миша, і літати, як птах, то ви будете засипані нашими стрілами, як тільки ступите на нашу землю».

Мертвими мовами називаються такі, якими люди тепер не спілкуються. До таких мов можна віднести старогрецьку мову, латинь, старослов'янську, староіндійську (санскрит).

Двоє братів-болгар Кирило і Мефодій у 863 році створили азбуку на основі грецької. Після хрещення Русі вони передали цю азбуку східним слов'янам. З того часу, зазнавши ряду реформ, вона й існує.

Алфавіт, яким користуються росіяни і українці, називають *кирилицею*. Цим алфавітом користуються також білоруси, болгари, серби, чуваші, марійці, мордовці.

Найближчими родичами української мови є російська та білоруська. Дальшими — болгарська, сербська, хорватська (південнослов'янські мови), польська, чеська, словацька (західнослов'янські), литовська та латиська (балтійські). Зовсім далекими — німецька, англійська (германські), французька, іспанська, португальська (романські), індійська.

Латинським алфавітом користуються французи, німці, іспанці, португальці, італійці, румуни, англійці, шведи, норвежці, датчани, фінни, угорці, естонці, литовці, латиші, поляки, чехи, словаки, хорвати. У 1929 р. на латинський алфавіт перейшли турки.

Зліва направо пише більшість народів, зокрема українці, росіяни, білоруси, грузини, вірмени, французи, німці, англійці та інші. Справа наліво пишуть араби.

Старогрецьке письмо мало своєрідну форму: якщо перший рядок писався справа наліво, то другий — зліва направо.

Людину, що знає багато мов, називають *поліглотом*. Поліглотом є, наприклад, італійський професор Талькавані, який володіє всіма європейськими мовами. На одному з конгресів він виступив з привітанням на 50 мовах. Уже в 12 років Талькавані володів 7 мовами. В 22 роки він знав 15 живих і мертвих мов. Щороку римський професор оволодіває двома мовами. Зараз він працює над мовою ескімосів.

Варшавський лікар Людвіг Земенгоф ще в кінці минулого століття (1887 р.) зробив спробу створити міжнародну мову — *есперанто*. Вся граматика есперанто вміщується на двох сторінках і зводиться до 16 правил. Ця штучна мова дістала деяке поширення, але виявилась нежиттєздатною.

Ім'я *Іван* (Йсхоханан) вийшло зі Сходу. Згодом це ім'я від греків через римлян поширилось по всій Європі. Звуковий склад його змінювався за законами рідної мови. Ось як звучить це ім'я у різних європейських народів: у греків — Іоаннес, у німців — Йоганн, у фіннів і естонців — Юхан, у іспанців — Хуан, у італійців — Джованні, у англійців — Джон, у росіян — Іван, у поляків — Ян, у французів — Жан, у грузинів — Іване, у вірмен — Ованес, у португальців — Жоан, у болгар — Он.

Вийшло зі Сходу й інше ім'я — *Йосип*. Звучало воно там як Йосеф. У Греції це ім'я звучало вже інакше — Йосиф. У такому вигляді воно й поширилось серед європейських народів. Ось що сталося з ним в інших мовах: у німецькій — Йозеф, в іспанській — Хосе, в італійській — Джузеппе, в англійській — Джозеф, у російській — Осип, у польській — Йузеф (Юзеф), у турецькій — Йусуф (Юсуф), у французькій — Жозеф, у португальській — Жузе.

Більшість прізвищ на земній кулі побудовані за однаковим зразком. До імені батька додавалось слово *син*, тобто прізвище повинно було вказувати на родинні зв'язки людей. Але слово *син* у різних мовах звучить по-різному, тому і прізвища зовні відмінні. Так, більшість шотландських прізвищ починається префіксом *Мак-*, що означає *син* (*Мак-Дональд*, *Мак-Кінлей*). Таке ж значення має французька частка *дю* (*Дюруа*, *Дюклерк*), італійське слово *дель* (*Андреа дель Сарто*), іспанське закінчення *с* (*Родрігес*, *Діас*),

турецьке *оглу* (Ахмат-оглу, Айваз-оглу) і татарське *огли*, грузинське *швілі* (Бараташвілі, Каландаршвілі), вірменське *ян* (Ованесян, Хачатурян).

У 1964 році в Москві проживало 78 тисяч *Кузнецових* і 90 тисяч *Іванових*, з них тисяча *Іванів Івановичів Іванових*.

Серед киян є 8 тисяч *Шевченків*, з них 19 *Тарасів Григоровичів Шевченків*.

ЗВІДКИ ПОХОДЯТЬ ЦІ СЛОВА

Слово *суботник* народилось у суботу, 10 травня 1919 р. в Москві. У цей день робітники Московсько-Казанської залізниці після трудового дня залишились ремонтувати паровози, вагони, вантажити поїзди. Вони відмовились від плати і віддали свою працю справі зміцнення молодії Радянської республіки. У цьому суботнику В. І. Ленін побачив перші паростки комуністичного ставлення до праці, фактичний початок комунізму і назвав суботник *великим почином*.

Слово *столиця* однокорінне з словом *стіл*, від якого воно і утворилось. У давній Русі слово *стіл* вживалося не лише на означення меблів, а й на означення трону — престолу. Міста, в яких жили правителі, що займали престол (наприклад, Київ), звалися *стольними містами, столицями*.

У стародавній Греції змагання спортсменів проходили на прямій доріжці довжиною близько 200 метрів. Спочатку грецькі атлети змагалися тільки в короткому бігу — на одну стадію, тобто довжину доріжки. Від назви першої дистанції — «стадія» — і походить слово *стадіон*. Найдовшою дистанцією був біг на 24 стадії — на 4,5 кілометра.

Стародавні греки високо цінували красу. Красивими у них вважалися люди міцні, загартовані, фізично здорові. Там, у стародавній Греції, 3000 років тому виник звичай проводити змагання найсильніших людей країни. Змагання проводились біля підніжжя гори Олімп. Їх називали олімпійськими іграми. Отже, слово *олімпіада* утворилося від назви гори Олімп.

Червінець — це 10 карбованців. Колись монети вартістю 10 карбованців виготовлялися з червоного золота. Від прикметника *червоний* за допомогою суфікса *-ець* і утворилось слово *червінець*.

Кашне — незмінюваний іменник французького походження. У буквальному перекладі з французької мови це слово означає «сховай ніс» (*cache nez*).

Пенсне — також іменник, запозичений з французької мови. Друга його частина (*не*) однозвучна і однозначна з другою частиною слова *кашне*. У буквальному перекладі *пенсне* означає «прищепи ніс» (*pince nez*).

Монета—це одно з імен богині Юнони, дружини Юпітера. При храмі Юнони-Монети в Римі свого часу були майстерні, де карбували металеві гроші.

Назва вимерлого слона **мамонт** походить від якутського слова *мамла*, що означає «земля».

Слово **персик** латинського походження і буквально означає «персидський плід».

ГРАМАТИЧНА ВІКТОРИНА

1. Які букви не вживаються на початку слова?
2. Назвіть слово, в якому після *и* пишеться апостроф.
3. В яких словах зустрічаються сполучення *бю, ню*?
4. Яких два ряди синонімів може мати слово *робота*?
5. Скільки антонімів може мати слово *свіжий*?
6. Як замінити словосполучення *чорне золото, біле золото* одним словом?
7. Назвіть іменники жіночого роду від слів *індієць, кореець, грек*.
8. Якого роду іменники *замазура, соня, кривляка*?
9. Як замінити синонімами прикметник *високий* у словосполученнях: *високий будинок, високий урожай, висока людина, висока успішність, висока посадка*?
10. Назвіть 6 прикметників — епітетів до слова *небо*.

11. Назвіть 6 відносних прикметників, утворених від іменників на означення металу, в словосполученнях, де вони виступають як якісні прикметники для характеристики рис людини.

12. Які ви знаєте прикметники на означення різних відтінків червоного кольору?

13. Як написати числівники 6666 і 7777 у формі орудного відмінка?

14. Що таке *-дцять* у словах *одинадцять*, *двадцять* і т. д.?

15. Якого часу дієслова *телеграфує*, *атакує*?

16. Як змінити вид дієслів *виносити*, *вивозити*, *скликати*, *пізнають*, *виміряти*, не змінюючи жодної букви?

17. Як можна відрізати без ножа?

18. Які 6 прислівників можна утворити від іменника *верх*?

19. Коли слова *бігом*, *вовком* не мають закінчення?

20. В якому випадку слово *краще* має закінчення, а в якому не має?

21. Назвіть найбільше прислівників до дієслова *усміхатися*.

22. Назвіть 11 прислівників, утворених від повторення основи, які пишуться через дефіс.

23. Яке дієслово однокорінне з іменниками *вишня* і *висок*?

24. Від якого дієслова утворився іменник *зерно*?

25. Назвіть корінь слова *прозорий*. Як виник цей прикметник?

26. Як утворився прикметник *рожевий*?

27. Чи однокорінними є слова *дар* і *дарма*?

28. Чому письмове приладдя, яким ми пишемо, називається *пером*?

29. Чому наші предки висміяли б людину за слова «червоне чорнило»?

30. Від якого слова походить назва *Дарниця* (промисловий район Києва)?

31. Як виникло слово *молоток*? Які ви знаєте споріднені з ним слова?

32. Яке слово, що означає професію, облетіло весь світ 12 квітня 1961 року?

33. Яке слово народилося в 1959 році, коли в Радянському Союзі було спущено на воду криголам «Ленин»?

34. Які ви знаєте географічні назви, до складу яких входить якісний прикметник, що означає колір?

35. Назвіть кілька географічних назв, до складу яких входять іменники, що означають приналежність.

36. Які ви можете назвати складні прізвища вчених, письменників, артистів, композиторів?

37. Назвіть кілька українських прізвищ із «Вечорів на хуторі поблизу Диканьки» М. В. Гоголя.

38. Які ви знаєте власні імена, що перейшли у загальні?

39. Назвіть якнайбільше приказок і прислів'їв про навчання.

40. Які ви знаєте фразеологічні звороти з словом *вода*?

41. Назвіть кілька фразеологізмів із словом *рука*.

42. Які ви знаєте фразеологізми з словом *око*?

43. Скільки в нашій мові слів, що означають числові поняття?

ВІДПОВІДІ НА ЗАПИТАННЯ ВІКТОРИНИ

1. и, ъ.

2. Миш'як.

3. У словах іншомовного походження, наприклад: *Барбюс, пюре, пюітр, бюст*.

4. Слово *робота* може мати значення процесу. Синонімами до нього виступатимуть слова: *праця, труд, діяння*. Але слово *робота* може означати і результат дії. Тоді синонімічний ряд буде такий: *праця, твір, творіння, труд, дослідження, трактат*.

5. Слово *свіжий* може мати багато значень, отже, й чимало антонімів. Наприклад: *свіжий вітер* — *теплий вітер*; *свіжий хліб* — *черствий хліб*; *свіже молоко* — *кисле молоко*; *свіжі огірки* — *солоні огірки*; *свіже обличчя* — *втомлене обличчя*; *свіжа сорочка* — *брудна сорочка* і т. д.

6. Вугілля, бавовна.

7. Індіанка, корейнка, гречанка.

8. Це іменники «спільного» роду. Вони можуть вживатись у чоловічому та жіночому роді. Іменники «спільного» роду найчастіше характеризують людину за її зовнішніми або внутрішніми якостями.

9. *Багатоповерховий будинок, багатий урожай, росла людина, гарна успішність, відповідальна посада*.

10. Рідне, безкрає, сіре, бездонне, зоряне, чуже.

11. *Залізна воля, сталевий характер, золоті руки, срібний голос, олов'яні очі, бронзова шкіра*.

12. Багряний, вишневий, бордовий, кораловий, пурпуровий, кумачевий, малиновий, буряковий, вогнений, рубіновий.

13. Шістьма тисячами шістьмастами шістдесятма шістьма. Сімома тисячами сьомастами сімдесятма сімома.

14. -дцять — числівник *десять*, у якому відбулися фонетичні зміни. *Одинадцять* буквально означає *один на десять*.

15. Ці дієслова мають форму третьої особи однини теперішнього або майбутнього часу.

16. У цих дієсловах вид розрізняється за допомогою наголосу: *доко́наний* — *ви́носити, ви́возити, скли́кати, пізна́ють, ви́міряти*; *недоко́наний* — *винóсити, вивóзити, скликáти, пізна́ють, вимі́ряти*.

17. Різко відповісти комусь.

18. Вверх, зверху, поверхово, наверху, верхи, наверх.
19. Прислівники *бігом, вовком* (вити) не мають закінчення.
20. Прикметник *краще* (краще дерево) має закінчення *-е*.
Прислівник *краще* (пише краще) — незмінне слово і закінчення не має.

21. Усміхатися *хитро, доброзичливо, щиро, добродушно, єхидно, весело, дружньо, ласкаво, по-материнськи, безтурботно*.

22. Де-не-де, коли-не-коли, як-не-як, хоч-не-хоч, будь-що-будь, пліч-о-пліч, ледве-ледве, мало-помалу, з діда-прадіда, віч-на-віч, один-на-один.

23. Іменники *вишня* і *висок* утворились від дієслова *висіти*. *Вишня* — ягода, що висить (або дерево, на якому висять ягоди). Слово *висок* спочатку означав висяче пасмо волосся (порівняйте: *сиві виски*).

24. Від дієслова *зріти* — дозрівати. *Зерно* — це те, що дозріло.

25. *-зор- (-зір-)*. *Прозорий* — такий, що в нього можна проникнути зором.

26. Від іменника *роза*. *Рожевий* — той, що має колір рожі.

27. *Дарма* утворено від слова *дар, дарувати* і означає — нічого не мати взамін чогось.

28. Раніше писали гусячими перами.

29. Назва *чорнило* походить від прикметника *чорний*, оскільки раніше вживали тільки чорний розчин для письма.

30. Від слова *дар*. У часи Київської Русі в Дарниці були розміщені палаци, де жили іноземні посли, які приїжджали з дарами до київського князя.

31. Сучасне призначення молотка (забивати цвяхи) — вторинне. Молоток як знаряддя праці служив спочатку для обмолочування зерна. З таким призначенням цього інструмента і зв'язана його назва. Отже, однокорінними з *молот* є слова: *молотити, молотьба, молотарка* і под.

32. Космонавт.

33. Атомохід.

34. Чорне море, Біле море, Червоне море, Жовте море, Голубий Ніл, Білий Ніл, Зелений Гай, Біла Церква, Сирій мис, Лазурний берег.

35. Пік Леніна, мис Доброї Надії, мис Дежньова, Земля Франца-Йосифа, море Лаптевих, протока Лаперуза, протока Невельського.

36. Жоліо-Кюрі, Гулак-Артемовський, Квітка-Основ'яненко, Міклухо-Маклай, Салтиков-Шедрін, Римський-Корсаков, Нечуй-Левицький, Новиков-Прибой, Немирович-Данченко.

37. Перерепанко, Довгочун, Пацюк, Шпонька, Долото, Шило.

38. *Дизель* (прізвище німецького винахідника) — двигун внутрішнього згоряння.

Макінтош (прізвище шотландського хіміка) — плащ з непромокальної прогумованої тканини.

Бостон (місто в США) — назва шерстяної тканини.

39. Письменному книжка в руки. Грамоти вчиться — завжди пригодиться. Книга вчить, як на світі жити. Мудрим ніхто не вродився, а навчився. Хто вчиться змолоду, не знає на старість голоду. Грамотний — видючий і на все тямущий. Хто грамоти вміє, той краще сіє. Ученому — світ, а невченому — тьма. Наука в ліс не веде, а з лісу виводить. Учись — на старість буде як знахідка. Знайко біжить, а незнайко лежить.

40. Як з гуски вода; водою не розіллеш; як у воду опущений; води змало утекло; як вода змила; вивести на чисту воду; тиха, як вода в криниці; як риба у воді; виходити сухим з води; як дві краплі води; товкти воду в ступі; лити воду на чийсь млин; за холодну воду не візьметься; і кінці в воду; рости як із води.

41. Права рука; взяти себе в руки; рукою подати; вмити руки; чужими руками жар загрібати; має руку; своя рука владика; рука руку мие; рука в руку; гріти руки; грати на руку; майстер на всі руки; під сердиту руку; на швидку руку; великими руками не взяти; подати руку допомоги.

42. Берегти як зіницю ока; глянути в очі; говорити в очі; попасти на очі; хоч око виколи; міряти на око; піти світ за очі; бачити на власні очі; замилювати очі; про людське око; як сіль в оці; позичати у Сірка очей.

43. Всього таких слів — 36: один, два, три, чотири, п'ять, шість, сім, вісім, дев'ять, десять, одинадцять, дванадцять, тринадцять, чотирнадцять, п'ятнадцять, шістнадцять, сімнадцять, вісімнадцять, дев'ятнадцять, двадцять, тридцять, сорок, п'ятдесят, шістдесят, сімдесят, вісімдесят, дев'яносто, сто, двісті, триста, чотириста, п'ятсот, шістсот, сімсот, вісімсот, дев'ятсот. З цих слів утворюють різноманітні комбінації.

ЗМІСТ

Юний читачу!	3
------------------------	---

ФОНЕТИКА

Голосні і приголосні звуки	9
Український алфавіт	14
Звуки і букви	17
Вживання великої букви	20
Склад	22
Наголос	26
Приголосні звуки	27
Тверді і м'які приголосні. Вживання м'якого знака	32
Апостроф	36
Відповіді на завдання	40

МОРФОЛОГІЯ

Б у д о в а с л о в а	
Основа і закінчення	44
Корінь, суфікс, префікс	50
Правопис префіксів	69
Відповіді на завдання	77
Ненаголошені голосні	80
А замість о	88
Чергування голосних	89
Чергування приголосних при творенні слів	94
Подвоєння приголосних	100
Чергування у — о, і — й	102
Уподібнення дзвінких і глухих приголосних	104
Спрощення в групах приголосних	105
Складні і складноскорочені слова	107
Слова іншомовного походження	116
Відповіді на завдання	120

Частини мови

Іменник	126
Поняття про іменник. Назви живих і неживих предметів.	
Власні і загальні іменники	126
Рід іменників	133
Число іменників	135
Відмінювання іменників	137
Суфікси іменників	149
Відповіді на завдання	150
Прикметник	153
Загальне поняття про прикметник	153
Прикметники якісні, відносні і присвійні	157
Ступені порівняння прикметників	160
Прикметники твердої і м'якої групи. Відмінювання прикметників	164
Способи творення прикметників	168
Правопис прикметників	171
Відповіді на завдання	178
Числівник	181
Поняття про числівник	181
Відмінювання числівників	186
Правопис числівників	193
Відповіді на завдання	195
Займенник	197
Загальне поняття про займенник	197
Розряди займенників	197
Особові займенники	200
Зворотний займенник	203
Присвійні займенники	203
Означальні займенники	204
Вказівні займенники	205
Питальні і відносні займенники	205
Неозначені і заперечні займенники	206
Відповіді на завдання	207
Дієслово	208
Неозначена форма дієслова	210
Види дієслів	212

Способи дієслів	214
Відмінювання дієслів у формі теперішнього та в простій формі майбутнього часу	215
Дієвідміни	218
Чергування голосних у дієсловах	219
Чергування приголосних у дієсловах	221
Відмінювання дієслів у складній і складеній формах май- бутнього часу	224
Відмінювання дієслів у формі минулого часу	228
Наказовий спосіб	230
Умовний спосіб	235
Безособові дієслова	237
Творення дієслів	238
Дієприкметник	242
Активні і пасивні дієприкметники	243
Творення пасивних дієприкметників	244
Правопис дієприкметників	247
Дієприслівник	249
Дієприслівники та їх творення	249
Відповіді на завдання	252
Прислівник	256
Розряди прислівників за значенням	261
Ступені порівняння прислівників	263
Правопис прислівників	266
Відповіді на завдання	281
Службові частини мови	
Прийменник	284
Сполучник	286
Частка	290
Відповіді на завдання	295
ЦІКАВО ЗНАТИ	297
Звідки походять ці слова	301
Граматична вікторина	303
Відповіді на запитання вікторини	306

ЗАНИМАТЕЛЬНАЯ ГРАММАТИКА

**Анна Романовна Передрий,
Анна Никитична Смолянинова,
Фаня Адамовна Непийвода**

(на украинском языке)

Издательство «Радянська школа»
Комитета по печати при Совете Министров
Украинской ССР

Редактор *В. І. Грунічев*
Художній редактор *Н. О. Горбачова*
Обкладинка художника *А. Б. Площанського*
Технічний редактор *Н. М. Горбунова*
Коректор *Т. О. Северина*

Здано до набору 20/V 1966 р. Підписано до друку
15/XI 1967 р. Папір 70×108¹/₁₆, друк. № 2. Умовн.
арк. 13,65, видавн. арк. 10,27. Тираж 54.000.
БФ 05450.

Видавництво «Радянська школа»
Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР
Видавн. № 17495. Ціна 41 коп.

Надруковано з матриць Книжкової ф-ки
ім. Фрунзе Комітету по пресі при Раді Міністрів
УРСР, Харків, Донець-Захаржевська, 6/8,
в Книжковій друкарні «Комуніст» Комітету по
пресі при Раді Міністрів УРСР, Харків,
Пушкінська, 29, Зам. 0158.

41 коп.

